

**T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı**

**1923-1950 ARASI MERSİN'DE GÜNDELİK HAYATIN VE SOSYAL MEKÂNLARIN
DÖNÜŞÜMÜNE YÖNELİK BİR SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI**

Nazlı GEYLANI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2012

T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı

1923-1950 ARASI MERSİN'DE GÜNDELİK HAYATIN VE SOSYAL MEKÂNLARIN
DÖNÜŞÜMÜNE YÖNELİK BİR SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI

Nazlı GEYLANİ

Danışman
Yrd. Doç. Dr. İbrahim BOZKURT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2012

Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Nazlı GEYLANI tarafından hazırlanan "1923-1950 Arası Mersin'de Gündelik Hayatın ve Sosyal Mekânların Dönüşümüne Yönelik Bir Sözlü Tarih Çalışması" başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başarılı

Başarısız

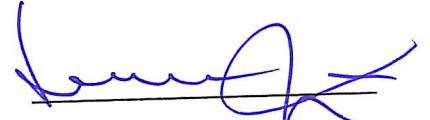
Üye

Prof. Dr. Fevzi DEMİR

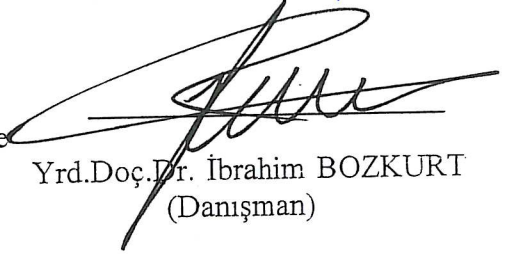
Üye

Prof. Dr. Tamer GÖK

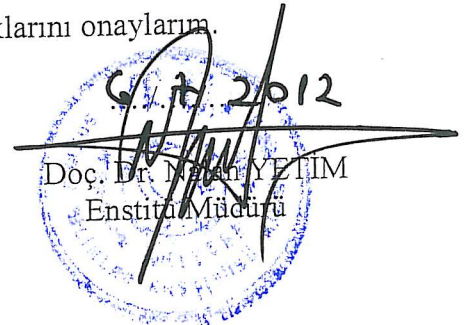
Üye

Yrd.Doç.Dr. İbrahim BOZKURT
(Danışman)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

6.10.2012

Doç. Dr. Nazan YETİM
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

“1923-1950 Yılları Arasında Mersin’de Gündelik Hayatın ve Sosyal Mekânların Dönüşümüne Yönelik Bir Sözlü Tarih Çalışması” başlıklı araştırma, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma konusu, Erken Cumhuriyet Dönemi olarak da adlandırılan ve bu sürece damgasını vuran “modernleşme projesi” ile doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, döneme yönelik ileri sürülen kuramsal analizlerin ve öngörülerin farkında olmak gerekmiştir. Doğal olarak bu türden bir bilimsel çalışmada, nakilci bir anlayışla sadece bilgilerin derlenmesi yeterli olmamış; özellikle sosyal tarih çalışmalarında görülen yerellikle genel arasındaki ilişkiyi, mekânla zamanın gerçeklerini bağdaştırarak ve bunları analiz ederek insan ve toplum için bir yerde buluşturmak zorunluluğu oluşmuştur. Böylelikle yapmış olduğumuz çalışma, dönemin anlaşılmasına yapılabilecek mütevazı bir katkıyı da hedeflemiş olmaktadır. Bütün bunlar çalışmaya, araştırmacının formasyonu ve araştırmanın yer aldığı konu alanı nedeniyle, taşınması hiç de kolay olmayan bir sorumluluk getirmiştir. Ayrıca bu sorumluluk, önemli bir çok şeyin yanında, temel tartışmanın belkemiğini oluşturmuş ve kurgulanmasını da desteklemiştir. Doğaldır ki bu sürecin izleyicileri, katılımcıları ve destekleyicileri olmadan tamamlanması mümkün değildir.

Bu anlamda öncelikle, tez konusunun belirlenmesinde yardımcı olan, tez süresi boyunca göstermiş olduğu içtenlik, samimiyet, sabır ve özverisiyle, ayrıca yol göstericiliği ve verdiği öğütlerle çalışmanın bu aşamaya gelmesini sağlayan danışmanım Yrd. Doç. Dr. İbrahim Bozkurt’a ve zaman ayırarak teze ilişkin görüş ve önerilerini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Fevzi Demir’e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tezin görsel olarak zenginleşebilmesini ve böylelikle daha kolay anlaşılabilir olmasını sağlayan kişilere, Akdeniz Kent Araştırmaları Merkezi'nden Uzm. Tülin Selvi Ünlü'ye ve koleksiyoner Ali Murat Merzeci'ye paylaşımlarından dolayı çok teşekkür ederim.

Tezde kullandığım kaynakların temininde yardımlarını eksik etmeyen Mersin Üniversitesi Kütüphane Çalışanlarından değerli ağabeylerim Hıdır Yılmaz ve Rakip Ay'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca çocukluk ve gençlik yıllarında Mersin'e ilişkin verdikleri çok değerli bilgilerle teze katkıda bulunan ve her biriyle tanışmaktan ayrı ayrı onur duyduğum sözlü tarih kaynaklarım başta Şinasi Develi olmak üzere, vakit ayırarak görüşmeyi kabul eden Ali Uysal, Hüsnüye Özgür, Fethiye Özgür, Lina Nasif, Fethi Denizhan, Halil Erkan, Hilmi Şimşek, Hüseyin Yıldırım, Refika Can Tanrıverdi, Durmuş Ali Tepe, Şarman Toroğlu, Atilla Toroğlu, Turgay Oktar ve Zeki Gürler'e şükranlarımı sunarım.

Ve son olarak yalnızca bu çalışma sürecinde değil, tüm yaşantım boyunca yanımda olan aileme, özellikle de Emir Geylani ve Nur Geylani'ye çok teşekkür ederim.

Nazlı GEYLANI

Mersin, 2012

ÖZET

1923-1950 YILLARI ARASINDA MERSİN'DE GÜNDELİK HAYATIN VE SOSYAL MEKÂNLARIN DÖNÜŞÜMÜNE YÖNELİK BİR SÖZLÜ TARİH ÇALIŞMASI

Türkiye’de yaşanan modernleşme projesinin boyutları, 19. yüzyılın ortalarından itibaren gerçekleşmeye başlamış; ama bunun radikal bir modernleşme projesi olarak uygulanması ve önceden temelleri atılan veya düşünülen birçok yenilik hareketinin adının konulup geliştirilmesi ve yenilerinin eklenip hayata geçirilmesi, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla gerçekleşmiştir. Cumhuriyet’in getirdiği yenilikler sadece siyasal alanla ve ekonomiyle sınırlı olmamıştır. Bu dönemde toplumsal yaşam ve gündelik hayat üzerinde de Tanzimat’tan beri süregelen kısmî modernleşme sürecinin tam bir kararlılıkla uygulandığı görülmüştür.

19. yüzyıldan itibaren Türkiye’de yaşanan bu değişim ve dönüşümlerin belki de en somut göstergeleri kentler de ve kentlerdeki yaşamda izlenmiştir. Tam da bu dönemde, yani 1800’lü yılların ortalarından itibaren başlayan kentleşme süreci Mersin’i, 19. yüzyılda önemli değişimler geçiren pek çok Osmanlı kentinden farklılaştırmıştır. Çünkü Mersin, birçok Osmanlı kentinin geleneksel yapısına modern unsurların eklendiği bir dönemde gelişmiş ve modernleşme süreci, Mersin’de yepyeni bir kentin oluşumunu gerçekleştirmiştir. Bu yeni oluşumun Mersin’in gündelik hayatı ve sosyal mekânları üzerindeki yansımalarını ortaya koymak, çalışmanın amacı olarak belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Modernleşme, Cumhuriyet, Mersin, Gündelik Hayat, Sosyal Mekânlar.

ABSTRACT

A STUDY OF ORAL HISTORY TOWARD THE TRANSFORMATION OF DAILY LIFE AND SOCIAL SPACES IN MERSIN BETWEEN 1923-1950

The dimensions of the modernization project in Turkey had began to take place since 19th the mid-century but its adhibition as a radical modernization project and denomination and development of many innovations which were laid the foundations or thought, and the implementation being added new ones occured with the establishment of the Republic of Turkey. The innovations of the Republic was not only limited with political and economic field. At this period, also on the social and daily life the partial modernization process which came from Tanzimat was applied completely determination.

From the 19th century perhaps the most tangible examples of changes and transformations in Turkey were monitored in cities and urban life. Particularly in this period the urbanization process which started in the mid-1800's, differentiated Mersin than many Ottoman city underwent significant changes in 19th. Because Mersin has developed in a time which the modern elements were added to the traditional structure of many of the Ottoman city and the modernization process has realized a whole new city formation in Mersin. The aim of that work is to put forward the reflections of that formation on the daily life and the social spaces.

Keywords: Modernization , Republic, Mersin, Daily Life, Social Spaces.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
RESİMLER LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: MODERNLEŞME VE MODERNLEŞTİRME.....	10
1.1. Modern Olgusu.....	10
1.2. Modernleşme.....	12
1.3. Türkiye’de Modernleşme ve Modernleştirme Projesi.....	18
2. BÖLÜM: GELENEKSELLİKTEN MODERNLİĞE TÜRKİYE’DE GÜNDELİK	
HAYAT.....	27
2.1. “Gündelik Hayat” Kavramı Üzerine.....	27
2.2. Geleneksel Dönemden Modern Döneme Türkiye’de Gündelik Hayatın ve Sosyal Mekânların Dönüşümüne Yönelik Genel Değerlendirme.....	29
2.3. Gelenekselden Moderne Eğlence Hayatındaki Değişimler.....	48
2.3.1. Geleneksel Dönemdeki Eğlenceler.....	48
2.3.1.1. Helva Sohbetleri.....	49
2.3.1.2. Kahvehaneler.....	50
2.3.1.3. Hamamlar.....	61
2.3.2. Modernleşme Sürecinde Ortaya Çıkan Eğlenceler.....	66
2.3.2.1. Salon Hayatı.....	66
2.3.2.2. Balolar.....	68

2.3.2.3. Tiyatro, Sinema ve Barlar.....	69
3. BÖLÜM: 1923-1950 YILLARI ARASINDA MERSİN'DE GÜNDELİK HAYAT VE SOSYAL MEKÂNLAR.....	81
3.1. Eski Mersin'de Bir Yaşam Alanı: Atatürk Evi ve Çevresi.....	83
3.2. Eski Mersin'de Sinemalar.....	91
3.3. Eski Mersin'de Bir Buluşma Mekânı: Millet Bahçesi.....	99
3.4. Eski Mersin'de Gözde Bir Kulüp: Tüccar Kulübü.....	101
3.5. Eski Mersin'de Bir Kahve: Ak kahve.....	104
3.6. Eski Mersin'in Eğlence Mekânları.....	106
3.6.1. Ziya Paşa Gazinosu.....	106
3.6.2. Şih Mustafa'nın Sazı.....	109
3.6.3. Çukurova Bar.....	110
3.6.4.Çiçek Bahçesi.....	110
3.7. Eski Mersin'in Kültür Yuvası: Halkevi.....	112
3.7.1. Mersin Halkevi'nde Ulusal Bayramların Kutlanması.....	115
3.7.1.1. Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları.....	115
3.7.1.2. Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Kutlamaları.....	117
3.7.1.3. 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı Kutlamaları.....	119
3.7.1.4. 30 Ağustos Zafer Bayramı Kutlamaları.....	120
3.7.2. Mersin Halkevi Tarafından Kutlanan Belirli Gün ve Haftalar.....	120
3.7.2.1. Ulusal Ekonomi ve “Yerli Mallar Yedi Günü” Kutlamaları.....	121
3.7.2.2. Dil Bayramı Kutlamaları.....	122
3.7.2.3. Halkevlerinin Kuruluş Yılı Dönümü Kutlamaları.....	124
3.7.2.4. Mersin'in Kurtuluş Günü Kutlamaları.....	125

3.7.2.5. Atatürk Günü Kutlamaları.....	127
3.7.2.6. 1 Mayıs Bahar Bayramı Kutlamaları.....	128
3.7.3. Mersin Halkevi'nin Diğer Sanatsal ve Sosyal Etkinlikleri.....	129
3.7.3.1. Mersin Halkevi Tarafından Sahnelenen Tiyatro Oyunları.....	129
3.7.3.2. Mersin Halkevi'nde Sinema Etkinlikleri.....	134
3.7.3.3. Mersin Halkevi'nde Verilen Konferanslar.....	137
3.7.3.4. Mersin Halkevi'nde Yapılan Şenlikler (Balo, Çay Partileri vb.).....	140
3.8. Eski Mersin'den Eski Tatlar: Bayramlar.....	141
3.9. Eski Mersin'den Sokak Manzaraları.....	142
3.9.1. Sokak Lambacıları.....	143
3.9.2. Seyyar Satıcılar.....	143
3.9.3. Kalaycılar.....	144
3.9.4. Gazcılar.....	145
3.9.5. Pamuk Atanlar-Yorgancılar.....	145
3.9.6. Dilenciler ve Falcılar.....	145
3.10. Eski Mersin'de Bir Pazar Yeri: Yoğurt Pazarı.....	146
3.11. Eski Mersin'de Mutfak Kültürü.....	149
SONUÇ.....	153
KAYNAKÇA.....	159
EKLER	

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.:	Adı Geçen Eser
a.g.m.:	Adı Geçen Makale
a.g.t.:	Adı Geçen Tez
Bkz.:	Bakınız
c.:	Cilt
Çev.:	Çeviren
Der.:	Derleyen
Haz.:	Hazırlayan
s.:	Sayfa
ss.:	Sayfadan sayfaya
Vb.:	Ve benzeri

RESİMLER LİSTESİ

Resim 3.1: İstasyon'dan Fener'e Mersin.....	79
Resim 3.2: Mersin'in Genel Görünüşü 1910'lar.....	80
Resim 3.3: Mersin Uray Caddesi Silueti 1910'lar.....	82
Resim 3.4: Rum Ortodoks Kilisesi 1920'ler.....	85
Resim 3.5: İstasyon'dan Fener'e Mersin.....	87
Resim 3.6: Atatürk Caddesi 2000'ler.....	88
Resim 3.7: Mersin Sahili ve Tuz Deposu 1930'lar.....	89
Resim 3.8: Atatürk Evi (Christmann Evi) 1920'ler.....	90
Resim 3.9: Pathé Sineması 1900'ler.....	91
Resim 3.10: “Süveyş Fedaileri” Filmi Afişi.....	95
Resim 3.11: “Caravan” Filmi Afişi.....	95
Resim 3.12: “Lorel ve Hardi” Filmi Afişi.....	95
Resim 3.13: “Tarzan” Filmi Afişi.....	96
Resim 3.14: “Robin Hood” Filmi Afişi.....	96
Resim 3.15: “Kanlı Meydan” Filmi Afişi.....	97
Resim 3.16: “Gilda” Filminin Afişi.....	97
Resim 3.17: “Casablanka” Filminin Afişi.....	98
Resim 3.18: “Test Pilot” Filminin Afişi.....	98
Resim 3.19: Millet Bahçesi 1930'lar.....	99
Resim 3.20: Millet Bahçesi 1930'lar.....	100
Resim 3.21: Ak Kahve 1940'lar.....	105
Resim 3.22: Ziya Paşa Gazinosu 1930'lar.....	107
Resim 3.23: Ziya Paşa Gazinosu 1930'lar.....	108

Resim 3.24: Ziya Paşa Kahvehanesi.....	109
Resim 3.25: Çiçek Bahçesi.....	111
Resim 3.26: Mersin Halkevi 1940'lar.....	114
Resim 3.27: “Lekeli Kadın” Filmi Afişi.....	135
Resim 3.28: “Saygon” Filminin Afişi.....	135
Resim 3.29: “Tahir ile Zühre” Filminin Afişi.....	136
Resim 3.30: “Deniz Kurdu” Filminin Afişi.....	136
Resim 3.31: Eski Mersin’de Bayram Yeri.....	142
Resim 3.32: Yoğurt Pazarı 1900’ler.....	147
Resim 3.33: Yoğurt Pazarı 1910’lar.....	148

GİRİŞ

Bir toplumun hayatını kavramak için o toplumda geçen ekonomik, politik, sanatsal ve ideolojik olaylara ya da mümkün olduğu ölçüde bunların hepsine bakmak ve bu alanları tek tek ya da birbirleriyle ilişkileri içinde incelemek gerekir. Bu gibi incelemeler ancak soyutlama yoluyla gerçekleştirilebilir. Örneğin ekonomiyi inceleyen bir araştırmacı, belli bir toplumsal olayı ekonomik denebilecek yanı sıra kavramaya çalışacak, bu amaçla ele aldığı belirli bir olayın, aynı zamanda zorunlu olarak içinde bulunan politik, kültürel, ideolojik vb. yanlarını o andaki analizinin dışında tutacaktır. Bir toplum hayatının yukarıda sayılan ekonomik, politik ve ideolojik alanları soyutlandığında, geriye bir alan daha kalır; o da gündelik hayattır. Gündelik hayat, sonsuz sayıda etkinliği, istenci ve süreci kapsayan bir zamandır. Lefebvre'ye göre, ekonomik, psikolojik veya sosyolojiktir. Özel yöntemlerle ve yollarla kavranması gereken özel nesnelere ve alanlardır.¹ Bu nedenle de gündelik hayat, zihni bir biçimde, toplum hayatının öteki yanlarından veya düzeylerinden ayrıştırılabilir; çünkü bu kavram, öteki düzeylerle kopmaz bir biçimde iç içedir. Ama o düzeyler karşısında görece özerkliği de bulunur; bu durum bize, gündelik hayatın düzeylerden birine veya tümüne indirgenemediğini de gösterir.²

Söz konusu öteki düzeyler gündelik hayatın akışını belirler. Ekonomik anlamda yapılan bir yenilik, politik olaylar ve ideolojik değişimler gündelik hayatın dokusunu değiştirebilir. Bu değişimler, toplumsal işleyişin aldığı genel biçimlenmeye göre yavaş ya da hızlı, evrimsel ya da radikal bir şekilde olabilir. İşte Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişle birlikte, tam da bu anlamda toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel alanlarda bir değişim sürecine girilmiştir.

¹ Henri Lefebvre, *Modern Dünya'da Gündelik Hayat*, (Çev. Işın Gürbüz), Metis Yayınevi, İstanbul, 1998, s.28.

² Murat Belge, "Türkiye'de Günlük Hayat", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, Cilt 3, s.836.

Ülkede meydana gelen bu önemli gelişmelerin ve dönüşümlerin sonucunda ortaya çıkmış olan toplum modeli, pek çok sosyal bilimcinin ilgisini çekmiştir. Bu anlamda, son yıllarda yapılan tarih araştırmalarına baktığımızda, kent tarihi veya yerel tarih çalışmalarına karşı artan ilgi sonucunda, çok sayıda yüksek lisans ve doktora çalışması yapılmıştır. Bunların bazıları ise, Mersin'i konu edinmiş ve daha çok kentin kuruluşu, gelişimi, ekonomik ve idari durumu hakkında yoğunlaşmıştır. Bu bilimsel çalışmaların amacı ise, kentteki süreklilikleri ve değişimleri anlamak ve anlamaya yardımcı olmak, ayrıca tarihsel bir arka planı oluşturmaktır. Ancak literatür taraması sonucunda, Mersin kentinin sosyal mekânları ve gündelik hayatı özelinde bir çalışmaya rastlayamadık. Bu nedenle, bizi bu tür bir çalışmaya iten en önemli etken, bu alanda var olan boşluğu doldurmak ve oluşturulmaya çalışılan tarihsel arka planın içerisinde yer almak olmuştur.

Çalışmanın Konusu

Kentsel sosyal mekânlar, insanların gündelik ihtiyaçlarını ve ritüel aktivitelerini sürdürdükleri, gerek gündelik hayatın akışı içerisinde, gerekse düzenlenen eğlence, festival ve toplantılarla toplumun bir araya geldiği ortamlardır. Bu mekânlar, yerel kültürü ve yaşanan zamanı yansıtmakta, kentin doğal ve kültürel karakteristikleriyle ilişkisine vurgu yaparak, kentte yaşayanların sosyal, kültürel ve ekonomik durumları hakkında ipuçları vermektedir. Kısacası sosyal mekânlar, toplumsal yaşamın oynandığı bir sahne olarak da tanımlanabilmektedir. Dolayısıyla çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte ortaya çıkmaya başlayan yeni sosyal mekânlar ve bu mekânların Mersin kenti üzerinde meydana getirdiği sosyo-kültürel değişimler ele alınmıştır.

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte toplumda yaşanan modernleşme sürecinin, Mersin'in gündelik hayatı ve sosyal mekânları üzerindeki yansımalarını ortaya koymaktır. Tez kapsamında, 1923-1950 yılları arasında Mersin'de gündelik hayat içerisinde yer alan ve insanların boş vakitlerini geçirdikleri mekânlara, milli ve dini bayramlara ve bu bayramlara bağlı olarak düzenlenen eğlencelere, ayrıca kent yaşamına ait kapalı ve açık eğlence mekânlarına yer verilmiştir.

Veri Toplama Tekniği

Çalışmanın konusu, yerel tarih veya kent tarihi olarak adlandırılan alan içerisinde yer aldığından dolayı, yerel tarih için önemli olan sözlü tarih görüşmeleri çalışma kapsamı içerisinde kullandığımız önemli kaynaklarımızdan olmuştur. Bu anlamda, özellikle Mersin'in yakın geçmişine tanık olan ailelere mensup kişilerle sözlü tarih görüşmeleri yapılarak, kent tarihine ilişkin bilgilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Öte yandan, Mersin koleksiyonuna sahip kişilerin arşivlerinden ³, kentsel dokunun gelişimine ilişkin önemli bilgiler içeren kent kartpostalları, fotoğraf vb. görsel malzemeler kullanılmıştır. Yine 1923-1950 döneminin toplumsal yapısını yansıtacak farklı disiplinlerden birçok akademik araştırma ve inceleme eserlerden faydalanılmıştır. Ayrıca aynı dönem için toplumsal yaşamın değişik tabakalarında yer almış kişilerin yazdığı anılar da çalışmamız süresince kullandığımız bir başka kaynak grubunu oluşturmuştur. Bütün bunlara ek olarak, çalışmamız kapsamında, Yeni Mersin ve Yeni Adana gazetelerinden; ayrıca Atlas Tarih, İçel Halkevi, İçel Sanat Kulübü, İstanbul, Milli Folklor, Mozaik, Mersin Deniz Ticareti, Toplumsal Tarih ve Tarih ve Toplum dergilerinden de yararlanılmıştır.

³Ali Murat Merzeci Koleksiyonu ve Mersin Üniversitesi Akdeniz Kent Araştırmaları Merkezinin arşivinden yararlanılmıştır.

Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Sözlü Tarih

Sözlü tarih, tarihsel önemi olan olayları görme şansını yakalamış sıradan insanların anılarını, gelecek nesiller için koruma amacıyla yapılan sistematik görüşme yöntemidir. Bu anlamda sözlü tarih, hemen yanı başımızda duran, ancak çoğu zaman kayda geçirmeyi ihmal ettiğimiz bilgi kaynaklarını ve çevremizdeki insan birikimini harekete geçirmemizi öngörür.⁴ Jules Michelet bu anlamda sözlü tarihi, ulusal bir gelenek olarak tanımlamıştır:

“Sözlü gelenek diye tabir ettiğim şey, orada burada insanların ağızlarında dolaşan, herkesin, köylülerin, kasaba halkının, yaşlı adamların, kadınların hatta çocukların tekrar tekrar anlattığı, bir akşam köy kahvesine girdiğinizde duyabileceğiniz, yoldan geçen biriyle yağmur, mevsim sonra yiyeceklerin pahalılığı, imparatorun zamanları ve devrim günleri üzerine sohbet ederken öğrenebileceğiniz ulusal bir gelenektir.”⁵

Baum’a göre ise sözlü tarih, bir tarihsel bilgi toplama yöntemidir. O, sözlü tarihi kendi içinde bir konu olarak değil, bir yöntem ve veri toplama metodolojisi olarak görmüştür. Bu doğrultuda sözlü tarih, belirli bir olayın yaşandığı dönemde yaşamış, bir olaya dolaylı ya da doğrudan iştirak etmiş veya bir olaya şahitlik eden insanların tecrübelerini doğrudan dinleme şansı bulmuş kişilerden veri elde etme yöntemi olarak tanımlanabilir. Benzer biçimde Caunce’a göre de sözlü malzeme, kendi başına bir amaç değildir ve sözlü tarih adı, belli bir tarih türünü ima etme yanılığına yol açabilir. Sözlü tarih, daha çok bir malzeme toplama yöntemi, bugünü daha iyi anlayabilmek ve geleceği yönlendirebilmek için, geçmişı anlamlandırma sürecine yapılan bir katkıdır.⁶

Paul Thompson’a göre sözlü tarih, insanların etrafında kurulmuş bir tarih türüdür. Bu nedenle de sözlü tarih, tarihin içine hayatı katmış ve kapsamını genişletmiştir.

⁴ Arzu Öztürkmen, “Sözlü Tarihin Yerel Tarih Araştırmalarına Katkısı”, *Yerel Tarih*, Sayı 1, 1998,ss. 12-15.

⁵ Paul Thompson, *Geçmişin Sesi: Sözlü Tarih*, (Çev. Şehnaz Layikel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999,s.19.

⁶ Stephen Caunce, *Sözlü Tarih ve Yerel Tarihçi*, (Çev. Bilmez Bülent Can-Alper Yalçınkaya), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001,s.11.

Kahramanlarını sadece liderler arasından değil, çoğunluğu oluşturan ve o ana kadar bilinmeyen insanlar arasından seçmişti. Daha az ayrıcalıklı ve özellikle yaşlı insanların saygınlık ve özgüven hissi kazanmalarına yardımcı olmuştu. Toplumsal sınıflar ve nesiller arasında bağlantı kurmuştu. Ortak anlamları ortaya çıkararak, tarihçiye ve başka insanlara bir mekâna veya zamana ilişkin aidiyet duygusu kazandırmıştı. Kısacası sözlü tarih Thompson'a göre, daha dolu insanlar yaratmış ve insanı, tarihin kabul edilmiş mitlerini ve tarih geleneğinin içinde yer alan baskın yargıları tartmak zorunda bırakmıştı.⁷

Aslında var olan ilk tarih, sözlü tarih olmuştu. Çünkü yazının yaygınlaşmasından önce tarih dahil tüm toplumsal bilgiler, ağızdan ağza iletilmişti. Zaman içinde bu tarihin bir sözlü geleneği de oluşmaya başladı.

19. yüzyılda akademik tarihçiliğin gelişimi, toplumda daha kesin ve bilinçli bir itibarı da beraberinde getirmişti. Bu gelişme, diğer uzmanlar gibi tarihçilerin de ayırt edici bir eğitimden geçmelerini gerektirmişti. Akademik bir eğitimden geçen tarihçiler, geliştirilmiş olan tarihsel metodolojinin sistematığı içinde arşivlere başvurdu. Böylece akademik kaygı nedeniyle bir bilim olarak gelişen tarih, kendisini daha çok yazılı belge ve kalıntılara bağlı bir disiplin olarak geliştirdi.⁸

Son zamanlarda ise yazılı belgeye dayalı tarih anlayışının yeterli olmadığı görülmeye başladı. Çünkü belgelerin sosyal işlevleri, iki açıdan değişmişti. Birincisi, insanlar arasındaki temel iletişim, artık belgelerle değil, telefonla ya da toplantılarla sözlü olarak gerçekleşiyordu. Dolayısıyla birçok konu kayda geçmiyordu. İkinci değişim ise, kayıtların güvenilirliği konusunda zaman zaman duyulan kuşku idi.⁹ İstenmeyen bilgilerin yok edilmesi ve geriye çarpıtılmış belgelerin bırakılması olasıydı. Başka bir deyişle, yazılı

⁷ Thompson, *a.g.e.*,s.18.

⁸ Thompson, *a.g.e.*,ss.42-45.

⁹ Thompson, *a.g.e.*,s.46.

belgeler artık tek başına yeterli görülmemiş ve sözlü tarih tekrar önem kazanmaya başlamıştı.

İlk olarak sözlü tarihler, yazılı kayıtların pek değinmediği yaşam alanları ve gizli kalmış ayrıntıların gün yüzüne çıkarılması konularında kullanılmıştı. Örneğin kadın ve çocukların tarihinin yazımında sözlü tarih, önemli bir boşluğu doldurmada etkin rol oynamıştı. Çünkü geleneksel tarih, seçkinciydi ve bu tarihin konularını genelde krallar, büyük savaşlar, antlaşmalar vb. konular oluştururdu. Tarihin toplumsallığı ve bireyselliği ise, bu konular içinde görünmez olurdu. Oysa sözlü tarih, bunlara önem vererek, tarihin kabul edilmiş önyargılarını ve baskın yanlarını yeniden değerlendirme, tarihin toplumsal anlamını yeniden dönüştürme aracı olarak tarih bilimi ve yazımında önemli bir boşluğu doldurmaya başlamıştı.¹⁰

Tüm bunların yanında, sözlü tarih geleneğinin eleştirildiği noktalar da olmuştu. Sözlü tarihe yöneltelen eleştirilerin başında, güvenilirlik konusu gelmişti. Bu görüşte olanlara göre, yazılı kaynaklar sözlü kaynaklara göre daha güvenilirirdi. Bu görüş, ilk olarak Thukidides’de ifadesini bulan “öznellik” görüşüydü ve insanların yaşarken ve anımsarken olaylara ve süreçlere kendi pencerelerinden bakmalarından dolayı, sözlü ifadelerin “meşru” olamayacağı görüşüne dayanmıştı. Aslında tarihin yazılı ve sözlü kaynakları aynı oranda güvenilirirdir ve hepsine aynı oranda şüpheyle bakılmalı, gerektiğinde diğer kaynaklarla karşılaştırılmalıdır.¹¹

Sözlü tarihin eleştirildiği bir diğer nokta ise değişkenlik konusuydu. Bu görüşe sahip olanlar, yazılı kaynakların değişmez olduğunu savunmuşlardı. Buna karşın sözlü tarih anlatılarında insanların neyi, nasıl hatırladıkları olayın üstünden geçen zamana,

¹⁰ Selçuk Uygun, “Eğitim Tarihi Araştırmalarında Sözlü Tarih Yaklaşımı ve Sözlü Tarihte Bir Öğretmen: Hayrettin Uysal”, <http://www.selcukuygun.com/site/wp-content/uploads/2010/09/bir-s%C3%B6zl%C3%BC-tarih5.pdf> 2010,s.4. Erişim Tarihi: 05.06.2012.

¹¹ Esra Danacıoğlu, *Geçmişin İzleri: Yeni başımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001, s.135.

algılama biçimlerine ve de görüşme sürecinin nasıl gerçekleştirildiğine bağlıydı ve bunlar, sözlü tarihin savunmasını güçleştirmişti. Bu noktada sözlü anlatıları değerlendirirken, söyleşilerden önemli kısımları seçerken ya da bir savı şekillendirirken gerekli olan özen, yazılı belgeleri kullanırken gerekli olan hassasiyetten az değildir. Bu anlamda, sözlü tarih yöntemine uygun iyi röportajlar ve bilimsel yöntemin ilkelerine uygun seçmeler yapıldığında sözlü tarih, etkin ve işlevsel bir yöntem olarak kullanılmıştı.¹²

Sözlü tarih çalışmalarında izlenen yöntemin, araştırmanın etkili biçimde sonuçlanması açısından önemli olduğunu da belirtmek gerekir. Yerel tarih çalışmalarında bu yöntem kullanılacaksa, öncelikle seçilen bölgedeki yaşlı fakat uzun söyleşiler yürütebilecek kadar sağlıklı insanlarla görüşmeler yapılarak işe başlanabilir. Bu kişilerin yaşam öyküleri ile ilgili anlatımları, o yerin sosyal yaşamıyla ilgili önemli bilgiler verir. Böylelikle o dönemden günümüze ulaşmayan maddi kültür öğeleriyle ilgili fikir edinilmiş olunur.¹³ Çalışmada ilk olarak, kesin ve makul bir problem tanımlaması yapılmalıdır. Bir kaynağın kullanılabilirliği onda neyin arandığına ve ona hangi soruların yanıtları için bakıldığına bağlıdır. Sözlü tarih görüşmelerine başlamadan önce yapılması gereken en önemli şeylerden biri de, konu ile ilgili alan yazın taraması yapmak ve var olan yazılı kaynaklardan bilgi edinmektir.¹⁴

Görüşmeden önce görüşülecek kişi hakkında detaylı bir araştırma yapılmalıdır. Görüşmeye randevulu gitmeli ve görüşmeci için en uygun zaman ve mekân tercih edilmelidir. Görüşme öncesi görüşülecek temaların listesi hazır olmalı, hatta kısaltılmış bir tema metni hazırlanmalıdır. Bunun yanı sıra, kayıt cihazıyla ilgili her türlü kontrol de yapılmalıdır. Sözlü tarihte önerilen, grup yerine teke tek görüşmedir. Grupla görüşme

¹² Uygun, *a.g.e.*,s.5.

¹³ Öztürkmen, *a.g.e.*,s.15.

¹⁴ Aslı Avcı Akçalı , “Erdal Aslan, Tarih Öğretiminin İyileştirilmesi Yolunda Alternatif Bir Yöntem: Sözlü Tarih”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*,2012,s.682. http://www.kefdergi.com/pdf/20_2/20_2_20.pdf Erişim Tarihi: 05.06.2012.

yapılacaksa, öncelikle kişilerle teke tek bir görüşme yapılmalı, sonra grup görüşmesine geçilmelidir. Görüşmede ilk olarak, kısa bir özgeçmiş bilgisi alınmalıdır. Görüşme sırasında araştırmacının anlatıcıyla kuracağı göz teması da çok önemlidir.¹⁵

Sözlü tarih görüşmelerinde görüşme süresi de önemlidir. Görüşmeler bir-iki saatlik zaman dilimini geçmemeli ve kişiyi yormamalıdır. Gerekliğinde aynı kişiyle birkaç kez görüşme yapılabilir. Görüşmelerde sorulan soruların niteliği de önemlidir. Sorular açık uçlu olmalı, yani soru soran olabildiğince az konuşmalı, sorularla görüşüleni uzun anlatılara yönlendirebilmelidir. Görüşmenin ardından araştırmacı, görüşmeyle ilgili kendi gözlemlerini kaydetmeli, mümkünse anlatılar mekân, eşya ve fotoğraf analizleriyle desteklenerek çok boyutlu olarak yorumlanmalıdır. Bunun ardından görüşme tümüyle yazıya aktarılmalı, anlatıcıya okutularak kamusal kullanımı için yazılı onay alınmalıdır. Son aşamada ise, metnin analizi ve yorumlanması gelir ki bu da en önemli aşamalardan biridir.¹⁶ Sözlü tarihte bahsi geçen sıradan ve gündelik olaylar esasen büyük bir çoğunluğun hikayesidir ve tarihçinin dikkatini çekmesi gereken de sıra dışı olandan çok, tipik olandır.¹⁷ Çok miktardaki karışık ham veri tartılıp, iyi organize ve analiz edilemezse raporlama da mümkün olmayacaktır. Bu anlamda, sözlü verilerde hipotez üreten ve hipotezleri test eden bir yaklaşım kullanılmalı ve elde edilen veriler deşifre edilerek arşivlenmelidir.

Çalışma Yöntemi

Çalışma, geçici plan doğrultusunda toplanan kaynakların tasnifi ve bunların kaleme alınmasıyla yürütülmüştür. Toplanan kütüphane malzemelerinin, gazete ve dergi

¹⁵ Danacıoğlu, *a.g.e.*,s.138.

¹⁶ Avcı ve Aslan, *a.g.m.*,s. 682.

¹⁷ Caunce, *a.g.e.*,s.23.

verilerinin, anıların ve sözlü tarih bilgilerinin birbirleriyle çelişmemesine dikkat edilerek, nitel ve betimleyici bir anlatımla doğrulanan verilerin kullanılmasına özen gösterilmiştir.

Bu doğrultuda, çalışmanın amacını ve konusunu tanımlayan bir giriş bölümünden sonra; Birinci bölümde, araştırma yapılan dönemi yani Erken Cumhuriyet Dönemini geri planda besleyen olgulardan bahsedilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, öncelikle gündelik hayat kavramı üzerinde durulmuş, ardından geleneksellikten modernliğe Türkiye’de gündelik hayatın dönüşümüne yönelik genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu genel değerlendirme çerçevesinde, geleneksel dönemdeki eğlence hayatıyla modernleşme sürecindeki yeni eğlence hayatına ve bu eğlencelere bağlı olarak düzenlenen etkinliklere yer verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, Erken Cumhuriyet Döneminde Mersin’de gündelik hayat içerisinde yer alan etkinlikler ve sosyal mekânlar ele alınmış ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla birlikte toplumda görülmeye başlayan sosyo-kültürel değişimlerin Mersin’e ve Mersinlilere yansımaları, bu etkinlikler ve mekânlar üzerinden yorumlanmıştır.

1. BÖLÜM: MODERNLEŞME VE MODERNLEŞTİRME

Erken Cumhuriyet Dönemi olarak belirtilen 1930’lu ve 40’lı yıllar, kurumsal açıdan yeni Türk toplumunun oluştuğu dönemi kapsamaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, Cumhuriyet rejiminin yerleşmesi sırasında Türkiye’de yaşanan modernlik ve modernite projesini geri planda besleyen, düşünce ortamının oluşumu ve bu düşünce ortamını belirleyen olgular anlatılmıştır.

1.1. Modern Olgusu

Modern dönemi temsil etmek üzere kavramsallaştırılan “modernite” olgusunu anlamak için öncelikle “modern” kavramını anlamaya çalışmak, daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Her yüzyılda farklı bir anlamla anılan “modern” kelimesini Heynen, etimolojik olarak üç farklı seviye ile açıklar: Ortaçağlara giden ilk anlamıyla “şimdiki” (present) zamanı veya “şu an” (current) tanımlayan modern kelimesi, 17. yüzyılda geçerli olmaya başlayan ikinci anlamıyla geçmiş dönemlerden belirgin özellikleriyle ayrılan, deneyimlenmemiş bir dönem olan “şimdiki zamanı” ifade eder. 19. yüzyılda önem kazanan üçüncü anlamıyla ise modern, “anlılık” (momentary) ve “geçici” (transient) olarak adlandırılır ve geçmişin belirleyiciliğine karşı olarak, yerine belirlenmemiş bir sonsuzluğu ifade eder.

Heynen modernite konseptini, modernin yukarıda tanımlanan “şu an”, “anlılık” ve “geçici” anlamlarıyla şimdiye yakışan ve özgül bir öneme sahip olan, aynı zamanda geleceğe doğru yol alan, geçmişten ayrılan ve şu ana özgül özellikler yükleyen bir kavram olarak nitelendirir. Modernlikle birlikte artık asıl amaçlanan gelecektir. Bu anlamda modern, gelenekseli kıran, geçmiş mirası reddeden ve her şeyi çeşitleyendir.

Marshall Berman'a göre modern, dünyanın her tarafında insanlarca paylaşılan uzay ve mekâna, ben ve ötekilere, yaşamın imkânları ve zorluklarına ilişkin bir deneyim tarzıdır. Modern olmanın insanı serüven, güç coşku, gelişme ve dünyayı dönüştürme olanakları sunan bir ortama doğru sürüklediğini düşünen Berman, modern hayatın tutarlı bir bütün oluşturduğu inancını Goethe ve Marx'ın da paylaştığını söyler. Onlara göre bu bütünde, modern politikayla psikolojiyi, modern endüstri ile tinselliği, modern egemen sınıflarla modern işçi sınıfını kapsayan bir yaşam ve deneyim birliği varsayılır.¹⁸

Ünlü Alman ozanı Goethe, bu konuyu "Faust" adlı şiirsel oyununda işlemiştir. Oyunun baş kahramanı Faust; felsefeyi, tıbbı, doğa bilimlerini ve teolojiyi araştırmış, gençlik ve olgunluk çağını yeryüzünün sırlarını çözmek için harcamıştır. Berman "Faust"u yani ilk modern insanı, bakın bizlerle nasıl buluşturmuştur: Faust, ilk evrede yalnız yaşamış ve hayaller kurmuş; ikinci evrede yaşamını başka bir insanın yaşamıyla birleştirmiş ve sevmesini öğrenmiş; son evrede ise, kişisel dürtüleriyle dünyayı yönlendiren ekonomik, politik ve toplumsal güçler arasında bağlantı kurmuş, yapmayı ve yıkmayı öğrenmiştir. Faust varlığının ufkunu, kişiselden kamusal hayata, dar ilişkilerden aktivizme, birliktelikten örgütlenmeye uzatmış ve tüm güçlerini doğa ve topluma karşı harekete geçirmiş, sadece kendisinin hayatını değil, herkesin hayatını değiştirmek için büyük çaba harcamıştır.¹⁹

Faust'un yalnız yaşadığı ve hayaller kurduğu birinci evresi ile insanlığın modern hayatı henüz algılamaya başladığı ve döneme ilişkin deneyim ve umutlarını paylaşabilecekleri modern bir kamu ya da camianın ne olabileceği konusunda fikir sahibi olmadığı dönem arasında bir paralellik vardır. Ayrıca Faust'un ekonomik, politik ve toplumsal güçler arasında bağlantı kurduğu, yapmayı ve yıkmayı öğrendiği ve tüm

¹⁸ Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, (Çev. Ümit Altuğ ve Bülent Pekeri), İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 29-40.

¹⁹ Berman, *a.g.e.*, ss. 64-94.

güçlerini doğayı ve toplumu değiştirmek için harekete geçirdiği son evresi ile 19. yüzyıl modernizmin ikinci evresi arasında da bir paralellik söz konusudur.²⁰ Kısacası Faust, insanın gelişme uğruna değil, gelişmenin insan uğruna olacağı, yeni modernlik usullerini düşünmek ve yaratmak için oluşturulan bir çaba olarak nitelendirilebilir.

1.2. Modernleşme

“Modern” ve “Modernleşme” kavramları çok çeşitli, insanı şaşırtacak anlamlarda kullanılmasına ve genel olarak yeni olanı ve eskiden kopuşu içermesine rağmen, günlük dilde yaygın olarak iki şekilde kullanılmaktadır: İlk anlamıyla modern ve modernleşme, basitçe çağdaş biçimlerin eski olanın yerini almasıyken; diğer anlamıyla ise genel olarak ilerlemeyi, ekonomik ve siyasal bir gelişmeyi içeren anlam çeşidini bünyesinde taşımaktadır.²¹

Modernleşme, geleneksel ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yapılardan fazlasıyla endüstrileşmiş bir kapitalist ekonomiye, özgül ve farklılaşmış sosyal yapılara, heterojen ve yoğun bir nüfusa, artan bilimsel ve teknolojik yapılara ve az ya da çok bir sekülerleşmeye geçişi ifade etmektedir. Başka bir deyişle modernleşme, bir toplumu geleneksel veya modern öncesi bir toplumdan modern topluma dönüştüren bir süreç olarak tanımlanmaktadır.²² Topyekün bir dönüşümü ifade eden bu süreç, ilk defa Batı toplumlarında ortaya çıkmıştır.

Modernleşme, radikal bir değişimden sonra ortaya çıkan durumu adlandırmakta ve insanı olduğu kadar çevresini de etkilemektedir. Moderniteye geçişin belirlendiği dört devrim vardır: Bunlar bilimsel, siyasal, kültürel, teknik ve endüstriyel devrimlerdir. Bilimsel devrimi, Newton’un görüşleri başlatmış ve onun evrensel yerçekimi kanununu

²⁰ Berman, *a.g.e.*, ss. 92-94.

²¹ Anthony D. Smith, *Toplumsal Değişme Anlayışı*, (Çev. Ülgen Oskay), Gündoğdu Yayınları, Ankara, 1996, s.88.

²² Robert Hollinger, *Postmodernizm ve Sosyal Bilimler*, (Çev. Ahmet Cevizci), Paradigma Yayınları, İstanbul, 2005, ss.44-45.

keşfetmesi ile iki dünya arasındaki kopuş belirlenmiştir. Doğrudan Tanrı ve melekleri tarafından yönetilen bir evrenden kendini düzenleyen bir doğaya; Tanrısal istemleri (volontes) ve Tanrı'nın ihtişamını anlatan bir doğadan yasalarıyla her şeyi belirleyen gök mekânine geçilmiş ve artık dünya, matematiksel bir dil ile anlaşılabilir olmuştur. Bu anlamda, yaşanan bilimsel devrim diğer devrimlere temel olmuş ve diğer devrimler ondan türemiştir. Meydana gelen ikinci devrim siyasaldır. Modern demokrasi önce İngiltere ve Amerika, ardından da Fransa'da ortaya çıkmıştır. Bu devrimle birlikte otoritenin doğası ve iktidarın kaynağı karizmatik veya Tanrısal değil, halktan gelmiş ve halka içkin olmuştur. Bu ancak, vatana coşkulu bağlılığa, geleneğe ya da soy ilişkisine bağlı olmayan, yalnızca "ulus" haline gelen bir halkın onayıyla meşruiyet kazanan bir yönetimdir. Üçüncü devrim ise, kültürel dir. Fiziksel dünya görüşünün içine çok güçlü bir biçimde kök salan ve bir düşünce hareketi olarak ortaya çıkan kültürel devrim, Almanya'da Aufklärung, Anglo-Sakson dünyasında Enlightenment, Fransa'da ise Lumieres olarak adlandırılmıştır. Bu devrimle birlikte düşüncenin laikleşmesi ve her alanda tüm ölçütlerin rasyonelleşmesi görülmeye başlamıştır. Son devrim olan endüstriyel devrim ise, insanla doğa arasında bulunan teknik yapının gittikçe daha büyük özerklik kazanması anlamına gelmiştir. Bu dönemde alet ile yapılan üretimden makine ile yapılan üretime geçilmiş ve insan emeği soyutlanmıştır. Endüstri devrimi, bilimsel ve kültürel devrimin betimlediği yeni toplumsal ilişki tiplerine hem eşlik etmiş hem de onu yapılandırmıştır. Modernleşmenin safhaları bu alanda daha da belirginlik kazanmıştır.²³

Modernleşme, geçen yüzyıllarda kristalize olan, bugünkü yaşam tarzlarını şekillendiren ve hâlâ toplumları belirli bir yöne sevk eden, birbirleriyle iç içe geçmiş yapısal, kültürel, psişik ve fizik değişimlerin yaşandığı bir süreçtir. Modernleşme, ilk önce

²³Abel Jeanniere, *Modernite Nedir?* , (Çev. Nilgün Tatal Küçük), Vadi Yayınları, Ankara,1994,ss.16-21.

Batı Avrupa’da ortaya çıkmış ve daha sonra dünyanın geri kalanında geleneksel toplum düzenlerini etkilemiş ve köklü bir biçimde dönüştürmüştür. Bu süreçte, üretim pazar için yapılmış, bilim ve teknik öncelikli bir konum işgal etmiş ve iktidar olma biçimleri değişmiştir.²⁴

Modernleşme, sadece salt bir değişim ya da olaylar silsilesi değildir; aynı zamanda akılcı, bilimsel, teknolojik ve idari etkinliğin ürünlerinin yaygınlaşmasıdır. Ve yine modernleşme, toplumsal yaşamın çeşitli bölümlerinin giderek artan farklılaşması olarak da ifade edilir. Çünkü araçsal akılcılık, modernleşme sürecinde etkinlik kazanmış ve akılcılaşmayı (rasyonelleşmeyi) beraberinde getirmiştir.²⁵

Modernleşme denilen bu süreç, toplumların hayatında köklü değişimlere neden olduğu için Huntington, Simmel, Tönnies, Durkheim ve Weber gibi düşünürlerin düşüncelerinde de temel çıkış noktası olmuştur. Modernleşme olarak nitelenen köklü değişimler Tönnies’de cemaatten cemiyete geçişe; Durkheim’da mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya ve artan iş bölümü ile geleneksel yapıların çözülmesiyle anomik sonuçların ortaya çıkmasına; Simmel’de artan farklılaşmanın insanları özgürleştirerek aşırı bireycileştirmesine ve son olarak Weber’de artan bir akılcılaşma, “dünyanın büyüden arındırılması”na ve gelişen bürokratik oluşumlara varana değin farklı izleklerle ele alınmıştır.²⁶

Huntington’un modernleşme sürecine ilişkin olarak ortaya koyduğu dokuz nitelik ise bu konunun genel tasvirini vermesi açısından oldukça önemlidir.²⁷

²⁴H.V.D. Loo ve W.V. Reijen, *Modernleşmenin Paradoksları*, (Çev. Kadir Canatan), İnsan Yayınları, İstanbul, 2003,s.14.

²⁵Alain Touraine, *Modernliğin Eleştirisi*, (Çev. Hülya Tufan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000,ss.23-24.

²⁶ Loo ve Reijen, *a.g.e.*,ss.17-20.

²⁷ Samuel Huntington, *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*, (Çev. Fahrettin Altun), Yöneliş Yayınları, İstanbul, 2002,ss.180-181.

1. Huntington'a göre modernleşme, devrimci bir süreçtir ve geleneksel toplumdan modern topluma geçiş süreci, insanî yaşam örüntülerinde bütünsel ve radikal bir değişimin açığa çıkması sonucunu doğurmuştur.

2. Huntington, modernleşmenin karmaşık bir süreç olduğunu ve kolay kolay tek bir faktöre ya da boyuta indirgenemeyeceğini düşünür. Ona göre modernleşme, insan davranışı ve düşüncesinin neredeyse bütün boyutlarında gerçekleşen değişimi kapsamakta, en azından, endüstrileşme, kentleşme, toplumsal hareketlilik, farklılaşma, sekülerleşme, kitle iletişiminin yaygınlaşması, okuma-yazma oranının ve eğitim kalitesinin yükselmesi ve siyasal katılımın artması gibi olgulardan oluşmaktadır.

3. Huntington'a göre modernleşme, aynı zamanda sistematik bir süreçtir. Ona göre, modernleşmenin bir boyutunu etkileyen değişiklikler diğer boyutlarını da etkiler. Bu nedenle modernleşmenin unsurları, bazı tarihsel gerçekler vasıtasıyla birbirlerine çok sıkı bir biçimde bağlıdır.

4. Huntington, modernleşmenin küresel bir süreç olduğunu ileri sürer. Ona göre modernleşme, her ne kadar 15. ve 16. yüzyıl Avrupa'sında ortaya çıkmışsa da, artık dünyanın tümünü ilgilendiren bir fenomendir. Huntington, modernleşmenin küresel bir görüngü olarak algılanmasına sebep olarak da, Avrupa'dan yayılan modern fikirlerin ve tekniklerin kısmen de, Batı dışındaki toplumların yerli kalkınma arayışları olduğunu ifade eder. Ancak her ne olursa olsun, tarihin bir döneminde toplumların tümü gelenekseldi; şu anda ise, toplumların tümü ya modern ya da modern olma yolundadır.

5. Huntington, modernleşmenin uzun erimli bir süreç sonucunda oluştuğunu savunur. Ona göre, her ne kadar modernleşme devrimci bir süreç olsa da, zamana ihtiyacı vardır. Başka bir deyişle o, bir yönüyle de evrimci bir süreçtir. Dolayısıyla modernleşmenin bünyesinde barındırdığı değişimin bütünselliği ancak zamanla kendisini ortaya koyar.

6. Huntington'a göre modernleşme, tedrici bir süreçtir ve onu bütün toplumların tırmanacağı çeşitli basamaklara ayırmak mümkündür. Ona göre, toplumlar açık bir şekilde geleneksel aşamadan modern aşamaya doğru bir seyir izlerler ve temelde aynı aşamalardan geçerler.

7. Huntington, modernleşmenin homojenleştirici bir süreç olduğunu düşünür. Ona göre, modern toplumların aksine geleneksel toplumların, modernliğe sahip olamamaları dışında herhangi bir ortak özellikleri yoktur. Oysa modern toplumlar, temel benzerlikleri paylaşırlar. Bu anlamda modernleşme, siyasal olarak örgütlenmiş toplumlar içerisinde karşılıklı bağımlılığa neden olur ve toplumların nihaî bütünleşmeleri hareketini bünyesinde barındırır. Ona göre, modern düşünce ve kurumların evrensel gereklilikleri, “farklı toplumların, bir dünya devleti oluşturmalarına imkân tanıyacak” bir aşamaya doğru yönlendirilmeleri sonucunu doğurabilir.

8. Huntington'a göre modernleşme, geri döndürülemez bir süreç olmakla birlikte temelde dünyevi bir yönelimdir de. Değişimin oranı toplumdan topluma değişse de, değişimin yönü tüm toplumlarda aynıdır.

9. Huntington'un modernleşme sürecine ilişkin olarak ortaya koyduğu dokuzuncu ve son nitelik ise, modernleşmenin ilerlemeci bir süreç olduğu yönündedir. Ona göre, modernleşmenin sarsıntıları köklü ve yaygın olsa da, nihaî düzlemde, o, yalnızca kaçınılmaz değil, aynı zamanda da arzu edilen bir süreçtir. Geçiş döneminin acıları ve maliyetleri özellikle ilk dönemlerde fazla olsa da, modern bir siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik düzen kurulduğunda tüm bunlar hatırdan silinecek ve modernleşme son kertede, insanî varoluşu kültürel ve maddi açıdan zenginleştirecektir.

Kısacası modernleşme, Batı Avrupa’da ortaya çıkan ve sonuçları ile Batı dışında kalan tüm toplumları etkileyen ve bir biçimde kendi içinde olduğu değişime onları da dahil eden bir süreçtir ve Osmanlı toplumu da bu sürece dahil olmuştur.

Black’in “yedi modernleşme modeli” olarak belirlediği modernleşme tiplerinden beşincisine giren Osmanlı modernleşmesi, yönetici-bürokrat elit eliyle ve merkezi hükümeti güçlendirmek suretiyle, yukarıdan aşağıya gerçekleştirilmiş bir modernleşme şeklidir. Black’in tespitlerine göre, beşinci modeli oluşturan toplumların ortak noktaları, sahip oldukları geleneksel hükümetlerin, merkezi bürokratik yönetimdeki uzun deneyimleri nedeniyle, çağdaş zamanlarda uzun bir dönem için yabancıların doğrudan ve kapsamlı egemenliğine karşı koyabilecek kadar etkili olmalarıdır. Modernleşme çabalarını göğüsleme girişimini üstlenmiş olan geleneksel hükümetler, modernleşme reformlarını alıp uygulamadıkları takdirde, sonunda kendilerinin yabancı egemenliğine boyun eğeceklerini bildiklerinden, geleneksel toplumu yabancı ya da yerli modernleştiricilerin başarısından doğabilecek daha yoğun ve kapsamlı değişmelere karşı korumak üzere, sınırlı veya koruyucu modernleşme adı verilebilecek programları uygulamaya koyuldular. Yine Black’e göre bu reformların temel özelliği, geleneksel sistemi değiştirmeyi değil de, onu yabancı baskılara karşı güçlendirmeyi amaçlamasıdır.²⁸ Bu nedendir ki Osmanlı eğitim, hukuk ve toplum hayatında yapılan modernleşmeci girişimler sonucunda, muhafazakâr-yenilikçi türünden ikili bir yapı meydana gelmiştir.

Batı dışı bir modernleşme örneği olan Osmanlı modernleşmesi, geleneksel yapıyı fazlaca yıpratmadan, devletin güçlendirilmesine ve korunmasına yönelik girişimleri

²⁸ Cyril Edwin Black, *Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri*, (Çev. M. Fatih Gümüş), Verso Yayınları, Ankara, 1989, ss.120-122.

kapsayan, siyasi-bürokrat elit'in önderliğinde, çoğunlukla da İstanbul çevresiyle sınırlı kalan bir “modernleştirme” hareketi olarak özetlenebilir.²⁹

1.3. Türkiye’de Modernleşme ve Modernleştirme Projesi

Türkiye’nin köklü bir değişim dönemi olan modernleşme sorunsalı , tarihsel olarak 19. yüzyıl başlarında Osmanlı devlet siyasetine girerek günümüze kadar devam etmiştir. Ancak İnsel’e göre bu sorunsal, Osmanlı dönemi ile Erken Cumhuriyet dönemi arasındaki farkı da ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti’nde modernleşme için üst yapı kurumlarının yeniden düzenlenmesi hedeflenmiş, Cumhuriyet döneminde ise, sadece bu kurumların değil aynı zamanda bütün bir toplumsal yapının dönüşümü amaçlanmıştır.³⁰ Bu süreç içerisinde, Osmanlı Devleti dışı kapalı, değişim kavramını dışlayan, toplumsal yapıyı korumaya çalışan bir tavır sergilemiş, Cumhuriyet aydınları ise, Osmanlıların yapısını belirleyen bazı özellikleri yeterince modern bulmamış ve bu yüzden birtakım değişiklikleri öngörmüşlerdir.³¹

İnsel’e göre, durağan bir toplum anlayışı ve arayışına sahip olan Osmanlı Devleti, toplumun gündelik hayatını yönlendirme amacında olmamış, toplumun bütününe uzaktan denetlemekle yetinmiştir. İnsel, Cumhuriyeti hazırlayan ve biçimlendiren kadroların ise “toplumu değiştirmek”, hatta “toplum değiştirmek sevdasında” olduklarını ileri sürmüştür.³²

Ayrıca İnsel, toplumun modernleştirilmesinin misyoner bir anlayışın ürünü olduğunu savunmuştur. Ona göre, modernleşme denilen bu çağdaş misyon, Cumhuriyet

²⁹ İlknur Meşe, *Ulus-Devlet Olma Yolunda Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk Siyasal Kimlikleri ve Modernleşme*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006,ss.29-30.

³⁰ Ahmet İnsel, *Türkiye Toplumunun Bunalımı*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1995,s.19.

³¹ Ayşe Durukan, *Cumhuriyet’in Çağdaşlaşma Düşüncesinin Yaşama ve Mekâna Yansımaları: Halkevi Binaları Örneği*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006,s.15.

³² İnsel, *a.g.e.*,ss.19-20.

Devleti'nin kendi yapısal kurgusu ve devraldığı tarihi-toplumsal miras dikkate alınır, çok iddialı bir girişim olmuştur:

“Tek bir yürek gibi çarpan ulus olmakta bazı direnişler gösteren, sakalını bıyığını kesmeyen, geleneksel kıyafetini bir çırpıda sıyırıp atmayan, kullandığı dili, yazdığı yazıyı hemen değiştirmeyen cemaatlere, yeni kuralların ne pahasına olursa olsun benimsetilmesi, misyoner bir anlayışın icaplarından.”³³

Ancak Türkiye’de modernleşme paradigması ele alınırken, devletin varlığını unutmamak gerekir. Tanyeli’de Türk modernleşmesinin tüm güzergahlarını tanımlayan, yönlendiren ve disipline eden bir merkezi öznenin, yani devletin göz ardı edilmemesini savunur. Tanyeli, merkezi öznenin kendine bir modernleşme projesi hazırladığını ve bu projeyi toplumun tüm gruplarında köyde, kentte, kültür ve ekonomide uygulamaya çalıştığını belirtir.³⁴

Modernleşme kavramı, sonuçta Türk toplumu için bir değişim ve gelişim sorunudur. Kocabaşoğlu’na göre, her değişim beraberinde özlenen gelişmeyi getirmeyebilir; bu nedenle sorunun değişim ve gelişim gibi iki farklı düzeyde irdelenmesi gereklidir. Kocabaşoğlu bunun için de öncelikle, modernlik ve modernite projesinin incelenmesinin kaçınılmaz olduğunu düşünür. Ona göre bu projenin içindeki modernleşme kavramı, Batılı olmayan bir toplumun Batı normlarına göre yeniden yapılanması olarak ifade edilebilir. Mardin, bu kavramı daha detaylı bir şekilde, Osmanlı İmparatorluğu’ndan başlayıp Cumhuriyet Türkiye’inde yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa’nın toplumsal ve fikrîsel birleşimini erişilmesi gereken bir hedef olarak gören yaklaşım olarak tanımlar. Bu yaklaşım, Cumhuriyet rejiminin kabulüyle birlikte, Türkiye’nin bütün toplumsal ve

³³ Insel, *a.g.e.*,s.25.

³⁴ Durukan, *a.g.t.*,s.16.

kültürel dokusunu Avrupa modeline göre biçimlendirecek olan bir dizi kurumsal reformları içermektedir.³⁵

Modernleşmeden bahsederken, onun Batılılaşmayla olan ilişkisinin ülkelere göre çeşitlilik gösterdiğini hatırlatalım. Örneğin Suzuki, modernleşme sürecini karakterize eden Batılılaşmanın, Batı dışı ülkelerdeki durumunu şu şekilde açıklar: Batılılaşmanın Çin’de “Çin kimliği, Batı fonksiyonelliği”, Kore’de “Doğu değerleri, Batı fonksiyonelliği”, Japonya’da “Japon ruhu, Batı bilgisi” gibi sloganlarla topluma sunulduğunu, ancak bu ifadelerin yine de Asya ülkelerinde Batılılaşmanın ulusal kimliği tehdit etmesini önleyemediğini ileri sürer.³⁶

Batılı olmayan toplumların modernlik deneyimi hakkında Göle’de, modernliğin ideolojik bir zaman anlayışına sahip olduğunu, bu durumda gelişmekte olan Batı dışındaki toplumların Batı’ya göre zamanın gerisinde kalmalarına rağmen, ancak ilerlemeci felsefe ve tekçi modernlik anlayışına uygun olarak, aynı güzergahı takip etmeleri gerektiği görüşündedir. Ona göre modernlik, Batılı toplumların kültür, bilim ve eylemleriyle şekillenir, bunun dışında kalanlar ise modernliğin tarihinin yazımında zayıf ve kenarda kalır. Göle, “zayıf tarihsellik” in Batılı olmayan toplumların modernlikle, yani Batı’yla aralarında kurdukları yaralı ama bağımlı ilişkinin adı olduğunu da ifade eder.³⁷

Bu anlamda modernleşme paradigması, tüm Batı dışı ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de farklı bir şekilde yaşanmıştır. Bunun nedenini Köker, Kautsky’dan aktararak şu şekilde açıklar: Batı’da gelenekselden modern topluma geçiş, Batı’nın kendi iç dinamikleri sayesinde kendiliğinden oluşmuş; Batılı olmayan toplumlarda ise bu durum,

³⁵ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi, Makaleler 4*, (Der. Mümtaz’er Türköne- Tuncay Önder), İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, ss.25-45.

³⁶ Durukan, *a.g.t.*,s.17.

³⁷ Nilüfer Göle, “Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine”, *Modernleşme ve Batıcılık*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002,ss. 61-63.

toplumların kendi iç dinamiklerinden kaynaklanmayan bir sürecin sonucunda ortaya çıkmıştır.³⁸

Türkiye’de de modernleşmenin bu paradoksal gelişimi, kendi özgüllüğü içerisinde belli bir zaman diliminde gerçekleşmiştir. Türkiye’de yaşanan modernleşmenin tarihsel sürecine baktığımızda, bu sürecin Ortaçağ ile başladığını savunan görüşler vardır. Bernard Lewis, Türklerin Asya’dan başlayan göçlerinin Batı’ya yöneldiğini, ancak Osmanlı İmparatorluğu’nun pratiklerinin ve kurumsallaşmalarının Arap ve İslam kültürünün etkisi altına girmesiyle büyük bir kesintiye uğradığını savunur. Daha sonraki zaman dilimlerinde daha belirgin olarak yaşanmaya başlayan bu sürecin Mardin, Lale devri ile başlayıp III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde yapılan reformlarla devam ettiğini ileri sürer.³⁹

Araştırmalarda, Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşanan modernleşme sürecinin başlangıcı için kesin bir tarihten söz edilmezken, bu süreci hızlandıran sebeplere değinilir. Kalaycıoğlu ve Sarıbay, bu durumu özellikle Batı Avrupa’nın 17. yüzyılda teknolojik gelişmişliği karşısında, Osmanlı patrimonyal sistemin önde gelen kurumlarından olan askeri alanda ortaya çıkan yenilgiler, toprak kayıpları ve hazineye büyüyen açıklar yüzünden oluşan tehditleri ortadan kaldırmak için politik otoritelerce, Batı tarzında yetişmiş evrimci, materyalist ve laik düşüncelerle dolu sivil ve askeri bürokratlarla girişilen yenilik çabaları olduğunu ifade ederler. Ancak bu çabalar ve dönüşümler zaman almıştır. Bunun nedenini Lewis, İslami bir imparatorluktan milli bir Türk devletine, bir Ortaçağ teokrasısından anayasalı bir Cumhuriyete, bürokratik bir feodalizmden modern bir kapitalist ekonomiye geçişin uzun bir sürede tamamlanmasının zorluklarına bağlar. Belge, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerine doğru artık modernleşmeye ait pek çok

³⁸ Durukan, *a.g.t.*,s.17.

³⁹ Durukan, *a.g.t.*,s.18.

öğelerin toplum hayatına girdiğini belirtir. Bunların bir yandan Islahat Fermanı ile ilk kez Türk toplumsal düşüncesine katılan “yurttaşlık” kavramı gibi önemli düşünsel-kültürel öğeler, bir yandan da Batı’dan alınmış çok çeşitli nesnelere ifade eder.⁴⁰

Erken Cumhuriyet Dönemi koşullarına tekrar dönersek; modernleşme, özellikle İttihat ve Terakki döneminde hız kazanan ve Cumhuriyetin kurulmasıyla daha da belirginleşerek gelişen, kurumsal yapılanma yöntemlerine dayalı ve yukarıda da belirtildiği gibi, büyük ölçüde Batı’dan esin kaynağını alan ve devrimci devlet tarafından kurgulanan, desteklenen ve yürütülen bir projedir.

Bu süreç, Cumhuriyet Türkiye’si ile Osmanlı Devleti’nin iç dinamikleri açısından farklılık gösterir. Yaman, Osmanlı Devleti’nin modernleşme çalışmalarını, bir modernleşme yanılısaması olarak gördüğünü; Cumhuriyetinkinin ise, bir modernleşme kararı olarak algılandığını savunur. Ona göre yapılan bu çalışmalarla, Cumhuriyet Türkiye’sinin ulusal sınırları belirlenmiş, ulusçuluk anlayışına dayalı, en azından kuruluş aşamasında “geçmiş” ve “gelenek” ile bağlarını tümüyle koparmaya niyetli ve “modernizm”in mantığına uygun çalışmalarda bulunmuş ve bundan dolayı Cumhuriyet modernleşmesinin aslında, “modernleşme” ve “moderncilik” ideolojisine dayalı bir tavır sergilemesi açısından değerlendirilmesi gerektiğini belirtir.⁴¹

Türk modernleşmesinde Fransız devriminin içeriği olan aydınlanmanın, bilimsel ve laik düşüncenin yer aldığı da gözlenmektedir. Bozdoğan, bu durumun Cumhuriyet entelektüellerinin aydınlanma fikirlerinin, Jakoben politikalarından etkilenmesinden kaynaklandığını iddia eder. Ahmad, Fransız devrimi geleneğine uyan aydınların, Mart 1920’de İstanbul’un mütteliklerce işgalini Osmanlı devleti’nin “de facto” sonu olarak değil, Cumhuriyetçilerin “birinci ulusal yılı” olarak betimledikleri yeni bir

⁴⁰ Durukan, *a.g.t.*,s.18.

⁴¹ Durukan, *a.g.t.*,s.19.

dönemin başlangıcı olarak gördüklerini belirtir. Bu ilk adımın tamamen yeni bir toplumu oluşturmada ve dönüştürmede önemli bir yeri vardır. Bu yeni toplumun oluşturulması için, Katoğlu, Cumhuriyet'in kadrosunun, modernleşme projesini tıpkı yaratıcı bir mimar ustalığıyla hazırladığını söyler. Tekeli ise, modernleşme projesinin çağdaş toplumun akılcı ve pragmatik yaklaşımı içinde gerçekleştirilmesini öngörür. Daha açık bir ifadeyle, modernleşme çalışmalarının bilimin yol göstericiliğinde, teknik bilgiye önem vererek ve planlı olarak gerçekleştirilmesinin gerektiğini savunur ve yeni bir ulus-devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin artık sıkılgan, difüzyonist bir modernleşmeye razı gelmediğini belirtir. Ayrıca Tekeli, özellikle 1926 sonrasında Ziya Gökalp çizgisinde sentezci bir modernite anlayışının terk edildiğini ve köktenci bir modernleşme yaklaşımının benimsendiğini ifade eder. Böyle bir projenin önemli boyutlarından biri de kanun karşısında eşit, toplum içindeki haklarının ve sorumluluklarının bilincinde olan “özgür yurttaşların” oluşturulmasıdır. Bozdoğan, Türk toplumunun bu durumunu “şarklıktan kurtulup asrileşmek” olarak tanımlar.⁴²

Her şeyi kapsayan bu modernleşme ve medeniyet projesi, özellikle tek parti yönetiminin pekişmesinden sonra, geniş kapsamda her alanda uygulanmış ve bu anlamda modernleşmenin daha başından, yani Tanzimat yıllarından itibaren, gündelik yaşamın dönüşümü perspektifiyle iç içe gitmeye başlamıştır. Kısacası, modernleşmeden yana olan (ve uzun yıllar boyunca tümü seçkin kökenli) şu ya da bu kadro, modernleşmeyi bir maddi veya teknik dönüşüm konusu, bir sınıfsal çatışma ürünü ya da herhangi bir başka ekseninde değil de, her şeyden önce gündelik yaşamın dönüşümü (evliliklerin yeni bir biçim alması, kadının görünürlüğüne artması vs.) olarak kavramıştır. Dolayısıyla Türkiye'deki toplumsal dönüşüm sürecinde, başından beri kültürel ve üstyapısal unsurlar hakim bir ton

⁴² Durukan, a.g.t., s.20.

oluşturmuştur. (Ancak bu ifadeyle kastedilen altyapısal diye bilinen maddi ya da sınıfsal unsurların bu süreçteki değer ve önemlerini küçümsemek değildir.)⁴³

Bu genel yönelim içinde Türkiye’de uygulanan bu modernleştirme projesi, sadece devlet yapısını veya siyasi rejimi değiştirmeyi hedeflemekle kalmamış; aynı zamanda gündelik hayata ilişkin yenilikleri de kapsamıştır. Göle’nin de değindiği üzere, bu değişim modelinin en önemli hedeflerinden biri, bizzat gündelik hayatın pratiklerinde ve sıradan insanların davranışlarında Batı modeline dayalı radikal değişimler oluşturabilmek olarak düşünülmüştür. Benzeri bir düşünceyi Stokes’da yapmıştır: Ona göre, Türkiye’de ulus inşası süreci, halkın gündelik deneyiminin belli unsurlarını devlet politikası olarak yüceltmıştır. Demek ki Cumhuriyet devriminin en temel hedefi, bir deneyim olarak, özellikle gündelik hayatta moderniteyi başarıyla tamamlamak ve modern kişilikler yaratmak olmuştur.⁴⁴ Daha doğrusu bu süreç, gündelik hayatta Tanzimat’tan bu yana görülen dönüşümü yasal zemine oturtmak, bu zemin çerçevesinde Tanzimat’tan bu yana Batılı yaşam biçimleriyle bir arada bulunan mevcut geleneksel-Batı dışı yaşam biçimlerini tasfiye etmeye çalışmak ve son olarak da, Osmanlı döneminden farklı olarak tüm bu yeni normları, milli ve merkezi devletin getirdiği daha geniş (ancak sonsuz olmayan) olanaklar çerçevesinde yaygınlaştırmaya çalışmak olmuştur. Öte yandan hedeflenen sadece “muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak” değil, bunu acilen yapmaktır.⁴⁵ Bu hedefler aynı zamanda açık bir ülkü olarak ortaya konan (yani Osmanlı dönemindeki modernleşme paketinin ayrılmaz bir parçası olduğu için biraz da zoraki, ürkek hareketlerle ve hiçbir zaman açıkça ifşa edilmeden gündeme getirilen adımlardan ayrılan) laikleşme

⁴³ Tülin Ural, *1930-1939 Arasında Türkiye’de Adâb-ı Muâşeret, Toplumsal Değişme ve Gündelik Hayatın Dönüşümü*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008,ss.60-61.

⁴⁴ Ural, *a.g.t.*,s.61.

⁴⁵ Seçil Deren, “Kültürel Batılılaşma”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batıcılık*, Cilt 3, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2002,s.383.

politikalarıyla iç içe geçerek toplumsal hayat içinde kök salmış olan İslamî yaşayış tarzlarının dönüştürülmesini de beraberinde getirmiştir.⁴⁶

Bu anlamda sosyal hayat yeniden tanımlanırken, laikliğin önemli bir göstergesi olarak kadın ve erkeğin bir arada bulunabildiği bir yaşam biçimine geçilmiş; kamusal ve özel alanlar arasındaki sınır çizgileri yeniden çizilmiş; geleneksel İslamî kamusal anlayışından ayrılan ve kadının daha görünür olduğu bir kamusal yaşam biçimi yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır.⁴⁷

Dolayısıyla, Cumhuriyetin ilk yıllarında, birçok geleneksel kültür unsurunun modernleşme sonucu kendiliğinden tasfiye olacağına ilişkin bir inançtan çok, devletin bunlara karşı aktif bir mücadele yürütmesi gerektiği fikri yaygınlaşmıştır. Bu durum, gündelik hayatı şekillendirme iddiası ile birleştiğinde, hayatı kendiliğindenliğine terk etmek yerine, ona sürekli yön vermeye, üstelik bunu merkezi biçimde gerçekleştirmeye çalışan adımlara yol açmıştır. Tabii şunu da unutmamak gerekir: Gündelik hayat düzeyinde modernleşmenin de kendine göre paradoksal yanları vardır. Örneğin, henüz medeni kanun yokken ve Osmanlı düzeni dört kadınla evlenmeye imkân tanırken, kültürel bakımdan ayrıcalıklı sayılabilecek aileler arasında “tek eşli” evlilik ahlâkı yerleşmiştir. Oysa modernleşme yolunda bütün yasal değişiklikler yapıp bittikten sonra kırdaki ve şehirdeki kırsal kökenli bir kısım nüfus arasında ise “çok eşli” evliliğe rastlanılmıştır. Bu gibi durumlar bize, belirli bir tarihî, toplumsal gelişme süresinde oluşan insanlar arası ilişkilerin yasal kılıflara oranla daha belirleyici olduğunu da göstermektedir.⁴⁸

Ayrıca Osmanlı Devleti düzeninde yaşayan Müslüman-Türk nüfusun, gündelik hayat düzeyinde Batılı biçimlere alışmasının kademeleri vardı. Önemli kademelerden biri,

⁴⁶ Deren, *a.g.m.*,s.382.

⁴⁷ Ural, *a.g.t.*,s.62.

⁴⁸ Murat Belge, “Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983,s.262.

gene aynı düzen içinde yaşayan etnik azınlıklardı. Bu azınlıklar Rum, Ermeni, Musevi ve çeşitli Balkan ülkelerinin halklarından meydana gelirdi. Bunlar, Batı Avrupa'dan bir hayli farklı, Doğu Akdeniz bölgesine özgü değerlerle yaşarlar ve Batı biçimlerine, Müslüman-Türk nüfustan daha açık olurlardı. Özellikle Osmanlı Devleti'nin zayıf düştüğü, azınlıklar arasında milliyetçiliğin gelişmeye başladığı dönemlerde, Batı etkileri onlar arasında da arttı. Osmanlı toplumunda bu çeşitli halkların hayatlarında belli bir ortaklık her zaman vardı. Bundan dolayı, entelektüel düzeyde modernleşme akımı ile yakın ilgi kurmayan Müslüman-Türk kesimler, azınlıklar aracılığıyla gündelik hayat düzeyinde modernliğin çeşitli biçimleriyle karşılaştılar ve zaman içinde bunlardan bazılarını benimsediler.⁴⁹

Cumhuriyet döneminde ülke sınırlarının daralması, mübadele ve buna benzer çeşitli olayların gerçekleşmesi, Türkiye'de Batılı hayat biçimlerini yayan ve ara kademe olan azınlıkların sayısının azalmasına neden oldu. Buna karşılık, resmi devlet politikası, balolardan operetlere modern hayat öğelerinin en küçük yerleşim birimlerine kadar ulaşabilmesi adına uygulamalarda bulunmaya devam etti. Böylece Batı hayatının bazı öğeleri, Türkiye'de tanınmaya başladı. Bugün de, Batı ülkelerinde ortaya çıkan her türlü modanın ya da akımın Türkiye'deki temsilcileri - sayıları az da olsa- bulunuyor. Bu bakımdan Cumhuriyet döneminin son yirmi yılı içinde, modernleşmenin resmi devlet politikası dışında ve ondan bağımsız olarak, özellikle gündelik hayat düzeyinde yaygınlaştığı ve artık kendi dinamiğini kazandığı söylenebilir.⁵⁰

⁴⁹ Belge, *a.g.m.*,s.262.

⁵⁰ Belge, *a.g.m.*,ss.262-263.

2. BÖLÜM: GELENEKSELLİKTEN MODERNLİĞE TÜRKİYE’DE GÜNDELİK HAYAT

2.1. “Gündelik Hayat” Kavramı Üzerine

Bir toplumun hayatını kavrayabilmek için o toplumda yaşanan politik, ekonomik, ideolojik vb. alanlara bakmak ve bunlar arasındaki ilişkileri incelemek gerekir. Toplum hayatında yer alan ve bu alanların dışında var olan bir şey daha vardır ki, buna toplumun “gündelik hayatı” denilir. Bu gündelik hayat, sadece zihni bir biçimde toplum hayatının öteki alanlarından ayırt edilebilir; çünkü öteki alanlarla kopmaz bir biçimde iç içedir. Bu anlamda söz konusu öteki alanlar, gündelik hayatın akışını etkiler. İdeolojik değişimler, politik süreçler vb. olaylar gündelik hayatın dokusunu değiştirir. Yaşanan değişimler, toplumsal işleyişe göre yavaş ya da hızlı, evrimsel ya da radikal olabilir. Ancak, kural olarak gündelik hayatın oldukça muhafazakâr bir yapı oluşturduğu ve çoğu zaman ciddi ve köklü değişimlerden sonra bile, kendi aslî öğelerinden kopmama eğilimini gösterdiği söylenebilir.⁵¹

Gündelik hayat, aynı zamanda özel hayat alanıdır. Kapitalizm sonrası çağdaş toplum, iş bölümü ve birçok etmeden dolayı kaçınılmaz olarak bir kamusal\özel ayrımı yarattığı için, çeşitli kurumsal etkinlikler dışında kişinin bir de özel hayatı olduğu görüşü, modern ideolojinin önemli bir ögesi haline gelir. Gene aynı ideoloji, toplumu rolleri belirlenmiş bireylerin toplumca saptanmış ilişkiler içinde yürüttükleri pratikler olarak değil de, ayrı ayrı bireylerin kendi eğilim ve kararları uyarınca girdikleri eylemlerin toplamı olarak gösterdiği için, bu kamusal\özel ayrımı, çağdaş ideoloji de önemli bir rol oynar. Özel hayat alanına belli bir kutsallık tanınır ve çoğu zaman bu durum, hukukla da pekiştirilir. Kişi bu anlayışa göre, özel hayatında özgürdür. Kendi özgür seçimleri ve

⁵¹ Belge, *a.g.m.*,s.836.

kararları yoluyla özel yaşayışının yönünü kendisi çizer. Ancak buna gerçek bir özgürlük olarak bakmak oldukça güçtür. Çünkü özel hayat alanı da kaçınılmaz olarak toplumsal yapının başka alanlarıyla sınırlanır ve tanımlanır. Bireylerin ekonomik imkânları, toplumun politik belirlemeleri, yasal yapı ve benzeri pek çok şey, ayrıca toplumun özel hayat içindeki tüketime sunabildiği imkânların nicelik ve niteliği, bu görünüşteki özgürlüğü çeşitli biçimlerde kısıtlayan, zaman zaman ona müdahale eden yapılar oluşturur. Hatta, bu tür bir özgürlük tanımı yüzünden bireylerin özel hayatlarını toplumun başka düzeylerinden kopuk ve izole bir şekilde yaşamaya çalışmalarının kendisi bile, gerçekten özgür bir hayata bir çeşit engel olarak görülebilir.⁵²

Gündelik hayata bir başka açıdan baktığımızda, bunun aslında ihtiyaçlar kümesi olduğunu görürüz.⁵³ Toplumun başka düzeylerinde değişik terimlerle anlatılan nesnelere, gündelik hayat alanına insan ihtiyaçları olarak girer. Ekonominin soyut üretim ve özellikle tüketim kavramları burada tamamen somut bir dünyaya adım atmış olur. Şüphesiz ki, insan ihtiyaçlarının büyük bir bölümü ekonomik yapı içinde üretilen nesnelere, En temel olan birkaçını sayarsak konut, besin ve giyim gibi ihtiyaçlar (bir yanlarıyla) ekonomik düzeye ilişkindir ve bunlar, gündelik hayat düzeyinde somut bireyler tarafından ekonomi-dışı ölçüler içinde algılanır. Ama insan ihtiyaçları, bu ekonomik nesnelere bitmez; sırasında politik özgürlük ve karar sahibi olma hakkı, çeşitli biçimleriyle kültür, sanat vb. eğlence gibi aktiviteler de temel ihtiyaçlar arasındadır ve bir toplumda gündelik hayatın dokusu, bütün bu sayılanların ne kadar ve nasıl tüketildiğine göre belirlenir. Ulaşım, su, elektrik vb. şebekelere, park ya da plajlardan eğitime kadar birçok şey, gündelik hayat ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için gereklidir. Dolayısıyla, bir toplumda bütün bunların genel durumu, niteliği, yeterliliği gündelik hayatın yaşanma tarzını yakından ve dolaysız bir biçimde

⁵² Belge, *a.g.m.*,s.836.

⁵³ Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber, *Kültür Fragmanları, Türkiye'de Gündelik Hayat*, (Çev. Zeynep Yeşce), Metis Yayınları, İstanbul, 2005, s. 322.

belirler. Bu maddi yapılar, insan hayatının dolgunluğu ve anlamlılığı ile doğrudan ilişkilidir. Toplumda insana duyulan saygının derecesiyle orantılı olarak, en maddi olandan en maneviye kadar çeşitli ihtiyaçlar doğar ve karşılanması için çalışılır.⁵⁴

2.2. Geleneksel Dönemden Modern Döneme Türkiye’de Gündelik Hayatın ve Sosyal Mekânların Dönüşümüne Yönelik Genel Değerlendirme

Osmanlı toplumunda yaşayan Müslüman-Türk halk, tarımsal üretime dayanan ve tektanrıci bir dini ideolojiyle yaşayan birçok toplum gibi, “öte dünya” inancı bir hayli ağır basan bir kültürel atmosferin değerlerini benimsemiştir. Bu değerlerin paylaşılması ve pratik hayata uygulanması, o dönemde kentte ve kırdaki çok fazla farklılık içermemiştir. Tüketimin her biçimi bir zorunluluk olarak kabul edilmiş, tüketime başlı başına değer olarak bakılmamıştır. Bu nedenle “kanaatkârlık” başlıca toplumsal erdemlerden biri olmuş ve hayatın geçiciliği inancı da bunu pekiştirmiştir. Bugünkü anlayışla “lüks” sıfatını yakıştıracığımız türden bir tüketim, ancak hayatın belirlenmiş, önceden kabul edilmiş anlarında mümkündür: Bu anlar düğün, sunnet ve bayram gibi özel anlar olmuş ve bunlar, böyle bir hayatın zorunlu tekdüzeliğine karşı bir çeşit supap işlevi görmüştür.⁵⁵

Toplumun ekonomik ve politik yapıları bireyselleşmeyi teşvik edecek nitelikte değildir. İnsan davranışlarını belirleyen ilke gelenektir. Dolayısıyla yaşanan hayatın geçmişle kurulan ideolojik bağlantısı oldukça güçlüdür. Büyük değişiklikler yaşanmadığı için, bu ideolojinin de önemli sarsıntılardan geçmesi gerekmemiştir. Gelenek, devlet kurumları ve her şeye kâdir padişah, halkın tartışmadan boyun eğdiği otoritelerdir.

Kapitalizm öncesi bütün toplumlar gibi Osmanlı’da da hayatın temposu oldukça yavaştır. Sayısı zaten az olan büyük şehirlerde, kasabalarda ve köylerde geleneksellik, hayatın belirleyici ilkesidir. Gerçekleşen toplumsal değişimler bile kısa zamanda

⁵⁴ Belge, *a.g.m.*,ss.836-837.

⁵⁵ Belge, *a.g.m.*,ss.838-839.

gelenekselliğin kutsallığını kazanabilmiştir. Örneğin fesin II. Mahmut zamanında topluma kabul ettirilmesi birçok çalkantıya neden olmuş, bundan yaklaşık yüz yıl sonra ortadan kaldırılması ise, yeniden tepkilere yol açmış ve geniş kesimlerde köklü bir geleneğin yok edildiği inancı uyanmıştır.⁵⁶ Güçlü bir sanayi kuramamış Osmanlı toplumunda da, Erken Cumhuriyet Dönemi toplumunda da hayatın temposunu belirleyen etmenin sınaî değil, kozmik bir düzen olması doğaldır. Mesela, mevsimler son derece önemlidir. Bununla belirlenen hayat, döngüseldir; tekrarlanmanın temel bir önemi vardır. Gündelik hayatta da bireyin bir tür “inisiyasyon ayini” yoluyla olgunlaşma sürecinde vardığı aşamaları saptayan ve kutlayan törenler söz konusudur. Söz gelişi sünnet, evlenme vb. anlar, gündelik hayat rutininin yoğunlaştığı anlardır. Tüketim alışkanlıkları olmayan ve sıradan günlerini oldukça tekdüze biçimde geçiren bir toplumda, kendileri de kural-dışı anlam kazanan günlerdir bu anlar.⁵⁷

Büyük ölçüde güneşe göre ayarlanmış olan “yaşanan gün”, iş ile ev hayatı arasında dengeli bir şekilde bölünmüş ve her ikisinde de süreklilik ve tekrarlılık aranmıştır. Tekrar rahattır; böyle bir düzen, içinde yaşayan insanlara güven vermiştir. Depremler, yangınlar, seller vb. olaylar bu tekrarlılığı bozan “katastrofik” anlar olmakla birlikte, onlarda bile kendi düzeylerinde bir alışılmışlığın doğallığı söz konusudur. Bu olaylar insanları kederlendirse, bazılarını yok etse dâhi, anlaşılmaz değildir. Bunlar, bir ceza ve uyarı olarak, yani tanrısal bir işaret olarak anlaşılması ve ideoloji insanlara, insanların her zaman cezaya ve uyarıya layık olduğunu benimsetmiştir.

Osmanlı toplumunda gündelik hayat, daha çok mahalle ölçeğinde biçimlenmiş ve bu biçimlenme Ortadoğu - İslam geleneğinin bir uzantısı şeklinde olmuştur. Bu gelenek, toplumsal statünün dini ayrıcalıklara göre belirlendiği tarihi dönemlerin izlerini taşımış,

⁵⁶ Nevin Meriç, *Osmanlı'da Gündelik Hayatın Değişimi*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2000, s.53.

⁵⁷ Belge, *a.g.m.*, s.840.

ayrıca Ortaçağ Bizans şehir yönetimi anlayışıyla da paralellikler göstermiştir. Farklı din, mezhep, inanış biçimlerine bağlı aşiret, kabile ya da etnik insan gruplarının birbirlerinden ayrı mahallelerde iskân edilmeleri ilkesi, bu geleneğin özünü oluşturmuştur.

16. ve 18. yüzyıllar arasında Osmanlı toplumunda mahalleler, gündelik hayatın içe dönük yaşandığı kapalı mekânlar olma özelliğini korumuşlardır. Söz konusu ettiğimiz bu klasik dönemde, üç büyük tektanrılı din yani İslamiyet, Hıristiyanlık ve Yahudilik gündelik hayatın temelde farklı yaşantı mekânlarına bölünmesinde etken olurken, aynı dinin değişik mezheplerine girmiş insan toplulukları da gündelik hayat içinde mahalle ölçeğinde daha dar bir “ghetto” olgusunun ortaya çıkmasına yol açmıştır.⁵⁸

Klasik dönemin mahallesi, homojen bir yapıya sahip olmuş ve bu yapıyı bozabilecek herhangi bir dış etkenin varlığına izin verilmemiştir. Örneğin İstanbul’da beş yıldan az oturmuş olan taşralılar, memleketlerine geri gönderilmiş; bu süreyi doldurmuş olanların bir mahalleye yerleşebilmeleri içinse, gene o mahalle halkından kefil istenmiştir. Bu konuyla ilgili bir başka örnek de, Hıristiyan tebaanın Müslüman mahallelerindeki ticari ve kültürel etkinliklerine karşı alınan önlemleri gösterebiliriz: 1575 tarihli bir ferman, devlet otoritesinin gündelik hayatın mahalle çerçevesindeki homojen yapısını güvence altına aldığını göstermektedir:

“Galata ve Haslar kadısına hüküm ki, haric-i Galata’da ehl-i İslam mahallatı beyinde meyhane ihdas olunub feseka cem olub Müslümanlar rencide oldukları ilâm olunmagın buyurdum ki vardukda anun gibi ol-meyhane olan mahal-i kadimden şimdiye değin kefere sakın olub ayin-i batılları üzre mabeynlerinde hamr satulagelmiş yir olmayub Müslümanların sakın oldukları mahalle içinde halen ihdâs olub Müslümanlar mahallesi içinde olan meyhaneleri ref idüb şer-i şerife ve emr-i münife muhalif iş itdirmeyesin amma bu bahane ile

⁵⁸ Ekrem Işın, *İstanbul’da Gündelik Hayat*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s.74.

ehl-i örf ruhsat bulub ahz-u celb için kefere mahallesinde kadimden olan meyhaneleri ve hâlen ihdâs olunmuş meyhaneleri ref itdiresin.”⁵⁹

Mahallenin klasik dönemdeki “unique” kültürünü yabancı gezginlerin seyahatnamelerinde de izlemek mümkündür. Seyahatnamelerin hemen hepsinde rastlanabilecek ortak bir kanı vardır: Bir mahalleden diğerine geçildiğinde, bir kültürden diğerine geçildiği kanısındır ve bu kanı, somut gözlemler sonucunda ortaya çıkmıştır. Gündelik hayatın şehir ölçeğindeki bu çok merkezli kültürel bölünmüşlüğü, bir yan yanalık durumundan bir iç içelik durumuna yaklaşık iki yüzyıllık süreç boyunca geçmiş ve 19. yüzyılda Osmanlı toplum yaşantısının tüm renkleri, gündelik hayatın bütüncül kompozisyonunu yaratmış ve bu tarihsel süreç, parçanın bütüne katılma süreci olarak da tanımlanmıştır. Süreç boyunca, parçanın kültürel dinamizmi azaldıkça, bütünün gündelik hayatı temsil etme gücü giderek artmıştır. Gündelik hayatın yaşantı alanı olarak, geleneksel Osmanlı mahallesinin üç temel kurucu ögesi vardır:⁶⁰ Cami, çarşı ve sivil konut (ev). Bu üç ögeyi bir de sokak dokusu (bazı özel durumlarda çıkmaz sokak) içine yerleştirirsek, gündelik hayatın fiziksel alanını elde etmiş oluyoruz.

Geleneksel Osmanlı mahallesinde cami, cemaatin toplanıp ibadet ettiği bir mekân olarak gündelik hayatın dinî yaşantısını sembolize etmiştir. Bu sembol, mahalle sınırları içindeki kültürün ana eksenini olduğu kadar, mahallenin kurulmasında da belirleyici bir öneme sahip olmuştur. Klasik dönemde, mahallenin caminin dinî çekirdeği etrafında biçimlenmesi, gündelik hayatın kültür temelini de içeriğini açıklaması bakımından oldukça ilginçtir. Kültürün belirleyici sembolü, dinî karakterde olduğu için, gündelik hayatın insan ilişkileri, iktisadî etkinlikleri ve değerler sistemi bu manevî atmosferin içinde kolektif bir nitelik kazanmıştır. Bu durumda, gündelik hayatın tüm pratiklerinde egemen

⁵⁹ Işın, *a.g.e.*,s.75.

⁶⁰ Işın, *a.g.e.*,s.76.

olan bütünsellik duygusu, ayrıcalığı kabul etmeyen ve cemaat üzerinde tam bir kontrol sistemi kuran dinî mekanizmanın dayanak noktasını oluşturmuştur. İnsan ögesinde bireyselleşme sürecini ortadan kaldıran, yaratıcılıktaki kişisellik yönelmelerini en asgarî düzeyde tutan bu kontrol sistemi içindeki kültürel pratik, dinî atmosferin dışında “hurafe” temeline dayalı yaygın bir inanış biçimini geliştirerek, sistemin sınırlarını zorlamıştır. Mahalle çevresindeki gündelik hayatın, cami imamı ile tekke şeyhi arasında bölünen dinî yaşantı biçimi, görünürde bir semboller karşıtlığı gibi algılanabilirse de, aslında kültürün kolektif bir yapıda paylaşılmasına yaptıkları katkı bakımından aynı yoğunlukta olmuştur.⁶¹

Klasik dönemde gündelik hayatın insan ögesi, temelde bir mümin olma özelliğini korumuş ve bu özellik, insanın temel etkinliklerine de yön vermiştir. Örneğin, insanın eğlenme biçimi gibi az çok kişisellik barındırması gereken etkinliklerde bile, sistemin dinî çerçevesi kendine özgü ritüellerini devreye sokmuştur. Doğum, ölüm ya da düğün gibi gündelik hayatın önemli anlarında dinî ritüel, insanlara belirli bir davranış kalıbı sunmuş ve buna uymayı ilke olarak ortaya koymuştur. Burada söz konusu ettiğimiz dinî davranış kalıbı, bir kutlama veya anma töreninin manevî içeriğini hurafe ile paylaşmış ve homojen yapısından kopmuştur; ama gene de kişisellik gibi aykırı konumlara yer vermemiştir. Bu konuya verilebilecek tipik örneklerin başında esnaf teerrüçleri gelir. Belli bir esnaf örgütünün hem eğlence hem de meslek içi hiyerarşi düzenini yeniden organize etmek amacıyla yapılan bu törenlerde dinî ritüel, tarikat geleneği içinde yoğrulmuş biçimiyle kişiselliği devre dışı bırakmıştır. Bu konuya verilebilecek diğer bir örnek de, halk mesireleridir. Özellikle gündelik hayatın eğlence kültürünü ilgilendiren bu etkinlik, toplu katılımı gerçekleştirilen kolektif bir etkinlik olarak karşımıza çıkmıştır. Bayramlar da toplu katılımı gerçekleştirilen etkinliklerden olmuştur. Diğer taraftan şehzadelerin sünnet

⁶¹ Işın, *a.g.e.*,ss.76-77.

düğünlerinde de gene aynı kolektif eğlence düzeni görülmüştür. Gündelik hayatın bu tür törenlerinde halk, kendisini bir idealin etrafında toplanmış olarak bulmuştur.⁶²

Söz konusu ettiğimiz 19. yüzyıl öncesi gündelik hayatın eğlence kültürü içinde, kolektif nitelikli bazı noktalarda karşıtlık oluşturan alanların varlığını da gözlemleyebiliyoruz. Örneğin gölge oyunları, kısmen dinî çerçevenin dışına taşan bir kültürel etkinlik olarak gerçekleştirilmiştir. Başta cinsel konular olmak üzere, etnik azınlıkların kültürleriyle beslenmiş geniş bir değerler haritasına yayılan bu oyunların tematik özellikleri, varolan manevi sistemle pek çok açıdan çatışmış; ama uygulanış biçimleri kolektif çabayı öngörmüştür.

Osmanlı mahallesinin cami sembolü, gündelik hayatın kültürel yapılanmasında nasıl belirleyici bir rol oynamışsa, yaşantının siyasi yönü üzerinde de etkili olmuştur.⁶³ Mahallenin fiziksel yapısını göz önüne alarak bu olguyu şöyle açıklayabiliriz: Temel yerleşim birimi olan Osmanlı mahallesinin Batı örneğindeki gibi bir meydanı yoktur. Sokak dokusunun oluşturduğu kimi açık alanlar, insanların toplanıp belli konularda karar aldıkları mekânlar sayılmaz. Bu işlevi klasik dönemde cami avluları üstlenmiştir. Dinî bir sembolün bünyesindeki bu tür toplantıların amacı, gündelik hayata ilişkin kararları almak değil, daha önceden alınmış kararları onaylamak olmuştur. Dolayısıyla bu durum, gündelik hayatın yöneten ile yönetilen arasındaki iletişim kanalında, dinî yaşantının sembolü durumundaki caminin, bir toplumsal denetim aracı olarak da işlevselleştiğini göstermiştir.⁶⁴

Bugünkü kitle iletişim araçlarının hemen hemen hiçbirinin var olmadığı bir dönemde, gündelik hayatın dinî içerikli bir sembol aracılığıyla siyasi yönden

⁶² Işın, *a.g.e.*,s.78.

⁶³ Meriç, *a.g.e.*,ss.84-85.

⁶⁴ Işın, *a.g.e.*,ss.78-79.

biçimlendirilmiş olması, en dar ölçekli yerleşim birimi olan mahallenin de içe dönük bir yaşantıyı benimsemesini zorunlu kılmıştır.⁶⁵

19. yüzyılda görülmeye başlayan modernleşme hareketleriyle birlikte gündelik hayat, mahalle ölçeğinin dışına taşmış ve bu dar ölçeğin iktisadî ve kültürel kaynakları artık kendi kendini besleyebilecek dinamizmden uzaklaşmıştır. Önce mahallenin dış kabuğu çatlamış ve ardından dar ölçekli yerleşim birimleri iç içe geçmiş ve şehrin bütününde karmaşık bir kültür yapılanmasının yolu açılmıştır. Gündelik hayat, artık bu karmaşık kültür yapısının insan yaşantısı ve kurumsal organizasyonlara yansımaları biçiminden oluşmaya başlamıştır.⁶⁶

Klasik dönemin dinî yaşantısını sembolize eden cami, anıtsal özelliğinden 19. yüzyılda uzaklaşmaya başlamıştır. Anıtsal mimarinin dinî içeriği, bu dönemde etkisini sürdürmüş ve gündelik hayatın yeni gereksinimlerine cevap veren dünyevî mekânların fiziksel hacimleri yanında daha dar bir ölçeğe yerleşmiştir.⁶⁷ Bu ölçek değişimine verilebilecek en güzel örnek, III. Selim'in yaptırdığı Selimiye kışlası olmuştur. Kışla, dinî mimarinin geleneksel hacmini aşan bir mekân tasarımını gündeme getirmiştir. Manevî yaşantı, dar ölçekler içinde işlevini sürdürmüş ve gündelik hayatın dünyevî gereksinimlerini karşılayan mekân tasarımları, daha geniş bir ölçek içine yerleşmiştir.⁶⁸

Sivil yaşantıyı organize eden bürokratik kurumların da aynı ölçek içinde genişlemeleri, bundan böyle gündelik hayat üzerindeki yönlendirici etkinin hangi kaynağa uzandığını göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Adliye binası ile Haydarpaşa tren garı, sivil-askeri bürokrasinin 19. yüzyılda gündelik hayat üzerindeki belirleyici etkilerinin önemiyle orantılı olarak geniş ölçekte inşa edilmiş yapılardır. Bürokratik elit'in

⁶⁵ Işın, *a.g.e.*,s.79.

⁶⁶ Işın, *a.g.e.*,s.85.

⁶⁷ Paul Dumont, François Georgeon, *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, (Çev. Ali Berktaş)Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996,s.1.

⁶⁸ Işın, *a.g.e.*,ss.86-87.

Tanzimat'la ülke yönetiminde hissedilen ağırlığı, ulema sınıfının kısmen gerilemesine neden olmuş ve gerileyen sınıfın sembolü olan cami de, geçmişteki çok yönlü sosyal işlevselliğini kaybetmiştir. Bu tür işlev kaybına verilebilecek en somut örnek, 19. yüzyılda yer yer parçalanmaya başlayan imaret sistemidir. Bu sistem, klasik Osmanlı düzeninde cami sembolü etrafında kümelenen medrese, hankâh⁶⁹ gibi kurumlardan oluşmuştur ve bu kurumlar, gündelik hayata dinî yaşantının normları doğrultusunda etki yapmıştır. Ancak 19. yüzyılla birlikte bu kurumsal bütünleşme değişmeye başlamıştır. Örneğin bir eğitim kurumu olan medrese, modern okulların açılmasıyla önemini kaybetmiştir. Geçmişte imaret sistemi içinde işlevselleşen sağlık kurumları da, 19. yüzyılda asker-sivil bürokrasinin hizmet mekânizması içinde yerini almıştır.⁷⁰

Caminin gündelik hayat üzerinde egemen sembol olmaktan yavaş yavaş uzaklaşması, dinî yaşantının özüne maddi yaşantının gereksinimleri doğrultusunda bir kültürel sızmayı da ortaya çıkarmıştır. Klasik dönemde camilerin yanında açılan kahvehaneler, dinî yaşantının bir uzantısı olarak düşünülmüştür. Namaz vaktini bekleyen mahalle halkı, zamanını kahvehanelerde oturarak geçirmiştir.⁷¹ Bu geleneksel mekânlarda, din duygusunu güçlendiren menkıbeler veya Danişmendname, Battalname türünden kahramanlık destanları okunmuş ve halk şairleri dinlenmiştir.⁷²

Kahvehane kültürünün bir ölçüde dinî yaşantı içinde biçimlenmesi, buradaki mekân anlayışını da etkilemiştir. Örneğin, kahvehanenin dış kapısı ortada fiskiyeli bir havuzun yer aldığı, üç tarafı kerevetlerle⁷³ çevrili bir avluya açılırdı. Böyle bir mekân tasarımının prototipi, bize kuşkusuz cami avlusunu hatırlatmaktadır. Ancak 19. yüzyılda

⁶⁹ Büyük tekke anlamına gelmektedir.

⁷⁰ Işın, *a.g.e.*,s.87.

⁷¹ Kazım Arısan- Duygu Arısan Günay, *Abdülaziz Bey, Osmanlı Adet, Merasim ve Tabirleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995,s.301.

⁷² Işın, *a.g.e.*,s.88.

⁷³ Üzerine şilte serilerek yatmaya veya oturmaya yarayan, tahtadan yapılmış sedirlere verilen addır.

modernleşmeyle birlikte bu geleneksel tasarım terk edilmiş, kerevetlerin yerini iskemleler almış, ortadaki havuz kaldırılmış ve havuzun yerine çeşitli tiyatro gruplarının temsil verdikleri küçük bir sahne yerleştirilmiştir. Yaşanan bu somut değişim, gündelik hayatın eğlence kültüründeki farklılaşmasını açıkça ortaya koymuştur.

Osmanlı mahallesinin ikinci kurucu ögesine geçmeden önce, bir uyarıda bulunmamız gerekmektedir. Biz çalışmamız kapsamında, gündelik hayatın iktisadî yönü üzerinde durmayacağız. Ancak, Osmanlı'da gündelik hayatın hangi dinamikler üzerinde oluştuğunu ve bu dinamiklerin nasıl işlediğini göstermek adına yaptığımız bu genel değerlendirme bölümünde, gündelik hayatın iktisadî yönüne kısaca değineceğiz.

Klasik dönem Osmanlı mahallesinin ikinci kurucu ögesi, ticari yaşantının sembolü olan çarşıdır. Gündelik hayatın iktisadî yönü, bu sembol tarafından yönlendirilmiş ve maddi refahın oluşturucu ögesi olarak kabul edilmiştir. Gündelik hayatın iktisadî dengesini düzenleyen bu önemli öge, kökeni Bizans Ortaçağına uzanan bir etkinlik alanına sahip olmuştur. Başta İstanbul olmak üzere diğer büyük şehir çarşıları, imparatorluk sınırları dışına uzanan ticaret şebekelerinin merkezleri olmuştur. Ayrıca bu çarşılar, şebeke içindeki üretim ve tüketim etkinliklerini dönemin koşullarına göre ayarlayan esnaf zümrelerinin yönetim ofislerini de bünyelerinde barındırmıştır.⁷⁴ Bu dönemde, tüketim mallarının niteliği, dinî yaşantının maddi ve manevi gereklerine uygun bir şekilde ve gündelik hayatın refah düzeyini bu yaşantıyla eşitleyebilecek özellikler arasından seçilmiştir.⁷⁵ Dolayısıyla tüketimin geleneksel normlara uygunluğu, 19. yüzyıla kadar kesintisiz sürmüştür.

Bu dönemde, dinî yaşantıyı temsil eden cami sembolü ile iktisadî yaşantıyı temsil eden çarşı sembolü aynı paralelde çalışmış ve gündelik hayatın bütünlüğünü

⁷⁴ Işın, *a.g.e.*, s.79.

⁷⁵ Tefik Çavdar, "Devralınan Sosyal Hayat", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.828.

korumuşlardır. Bu bütünlük, 19. yüzyılda değişmeye başlamış ve söz konusu her iki sembol arasındaki uyum, tam bir çatışmaya dönüşmüştür. Bu çatışma, gündelik hayatın gereksinimlerindeki farklılaşmayı kanıtlaması bakımından önem taşımaktadır. Çatışmanın önemi, yalnızca üst tabakaya ait bir tüketim alışkanlığından doğan kültürel süreci yansıtması bakımından değil, aynı zamanda mahalle ölçeğine kadar giren çarşı iktisadının, alt tabakaların tüketim normlarındaki değişiklikleri de somutlaştırması bakımından üzerinde dikkatle durulması gereken bir konudur.⁷⁶

Geleneksel Osmanlı kültüründe iki tür çarşı tipi ortaya çıkmıştır: Bunlardan ilki, çok merkezli ticarî yapıyı bünyesinde barındıran çarşı tipidir, buna örnek olarak Kapalı Çarşı'yı gösterebiliriz. Bu tür çarşılar, gündelik hayatın iktisadî yönünü şehir ölçeğinde belirleyen ve geniş açılı konuma sahip olan çarşılardır. Bu çarşılar, temsil ettikleri kültür sayesinde gerek kentin yerli halkının gerekse azınlıkların gündelik hayatına cevap verebilecek karmaşık bir yapıyı bünyelerinde barındırırlar. Modernleşmenin gündelik hayata getirdiği farklı tüketim kalıpları, bu geniş ölçekli çarşı iktisadının arz-talep dengesini bozmamış; tam tersine bu tür örgütlenmeleri zamanın gereklerine uygun yönde olumlu açıdan etkilemiştir.⁷⁷

Osmanlı geleneksel kültüründeki ikinci çarşı tipi ise, daha çok belirli bir meslek kolunun etkinlik gösterdiği dar ölçekli iktisadî mekânlardır. Bu çarşı tipine örnek olarak da ünlü Mısır Çarşısını ve Veznecilerdeki Kağıtçılar Çarşısını gösterebiliriz. Mısır Çarşısı, baharatçıların merkezi olmuş, Uzakdoğu ve Arap vilayetlerinden getirtilen çeşitli baharat, esans vb. tüketim maddelerinin açık pazarı olma durumunu 19. yüzyıla kadar korumuştur. Bu yüzyıldan itibaren ise, Batı ithalatı pazarın mal dengesini Avrupa ürünleri yönünde değiştirmiştir. Böylece gündelik hayatın gereksinimlerini belli bir kültürün bütünselliği

⁷⁶ Işın, *a.g.e.*, ss.79-80.

⁷⁷ Işın, *a.g.e.*, s.80.

içinde karşılayan çarşı, temel işlevinin dışına çıkmıştır. Kâğıtçılar Çarşısı ise, meslek çarşılarının en tipik olanlarından. Birbirini izleyen dükkân zincirinin yol boyunca uzamasıyla fiziksel çerçevesi geleneksel arasta tipi mekânı andıran bu çarşı, özellikle kâğıtçı esnafının üretim etkinliğini somutlaştırması bakımından dikkate değer bir özellik göstermiştir. Gündelik hayatın önemli iletişim maddelerinden olan kâğıt, bu çarşıdaki dükkânlarda geleneksel yöntemlere göre üretilmiş ve gene aynı yerlerde pazarlanmıştır. Mesela, “çifte aharlı” denilen yerli kâğıt, özellikle yazma eserlerin temel maddesi olduğundan, geleneksel standartlara uygun bir şekilde buralarda üretilmiş ve bu üretim tekniği, gelenek içinde belirlenen bir zanaatkârlık kurumunun tekeline yürütülmüştür. Gündelik hayatın, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra geçirdiği değişiklikler, bu tür geleneksel teknikleri uygulayan kurumların da sonunu getirmiştir. Yazma eserin yerini matbaada basılan kitabın alması, kâğıt ham maddesinin gelenek içindeki üretimini, ithal ürün yönünde baltalamıştır. Bunun doğal sonucu olarak da, geleneksel mal üretim teknikleri terkedilmiş, zanaatkârlığın manevi değerleri giderek yabancı öğelerin de katılmasıyla gevşemiş ve meslek çarşıları bütünüyle ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla çarşı sembolünün toplumsal örgütlenmedeki dinamik rolünün etkisizleşmesi, gündelik hayatın 19. yüzyılda üretime dayalı kültür yerine, ithalata dayalı bir kültürle beslendiğinin açık kanıtı sayılabilir.⁷⁸

Geleneksel Osmanlı mahallesinin üçüncü kurucu ögesi ise, aile yaşantısını sembolize eden sivil konut, yani evdir. Bu sembol, mahallenin en yaygın ve sürekli yaşantı biçimini hem fiziksel bir dış kabuk gibi sarmış; hem de içe dönük manevi atmosferin somut bir uzantısı olarak gündelik hayatın estetik yönünü temsil etmiştir.

⁷⁸ Işın, *a.g.e.*, ss.80-81.

Sivil konut, gündelik hayatın aile yaşantısı için düşünülmüş, yalnızca bu yaşantı biçiminin gereklerine uygun olarak inşa edilmiştir. Ayrıca aile yaşantısının bir çekirdek olarak içine yerleştiği bu dış kabuk, sokak şebekesinin gündelik hayatı kılcal damar gibi kuşatan maddi dokusundan insan hayatının içe dönük dünyasına açılan tek mekân sayılmıştır. Bu mekânın başlıca özelliği, aile yaşantısını dış dünyadan soyutlayan ve ona dinî anlamda bir mahremiyet kazandıran koruyucu karakteri olmuştur. Evin sokağa açılan kapısı, dış dünya ile iç dünya arasındaki sınırı sembolize etmiştir. Dışarının tehlikelerinden, kısacası mahremiyeti bozabilecek etkilerinden korunabilmek için ya bahçe duvarı ya da pencere kafesleri kullanılarak kapalı bir mekân oluşturulmuştur.⁷⁹ Bu içe dönüklük olgusu, özellikle kadının gündelik hayatı düşünülerek organize edilmiştir. Kadının zorunlu durumlar dışında sokak ile ilgisi komşu ziyaretlerinden öteye geçmemiştir. Bu kısıtlılık durumu, konutun bahçe olarak düzenlenen alanında giderilmeye çalışılmış, hiç değilse bu kapalı manevi dünyaya bir ölçüde dışa dönüklük kazandırılabilmiştir.⁸⁰

Evin kullanımının iç mekânda ayrışması, gündelik hayatta kadının ve erkeğin fonksiyonlarının ayrı olmasından kaynaklanmıştır. Geleneksel dönemde selamlık daha çok “iş alanı” olarak kullanılmıştır. Dinî yaptırımlar da, yabancı kadının ve erkeğin aynı mekânda tek başlarına bulunmalarını yasaklamıştır. Dolayısıyla evin kadınları ile erkekleri, gündelik yaşamlarında ayrı mekânlarda bulunmuşlardır. Bu dönemde hemen hemen her evde haremlik ve selamlık bulunurken, tek katlı evlerin haremlik ve selamlık bölümleri yoktur. Ev bütünüyle haremdir ve evin beyi ile oğullarından başka, yabancı bir erkeğin eve girmesi yasaktır.⁸¹ Evlerin haremlik ve selamlık olarak ayrışması, yaşama biçiminin

⁷⁹ Ayla Ödekan, “Konut”, *Türkiye Tarihi*, Cilt 3, Cem Yayınevi, İstanbul, 2005, ss. 419-422.

⁸⁰ Işın, *a.g.e.*, 81-82.

⁸¹ Hagop Mintzuri, *İstanbul Anıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994, ss. 23-24.

şekillenmesini de etkilemiştir.⁸² Bu durumda aile içi birliktelikler karşı cinsler açısından modern ölçülere göre daha mesafeli olurken, aynı cinsler açısından ise daha samimi ve içten olmuştur. Geleneksel dönemde evlerin iç bölümleri, fonksiyonellik ve ihtiyaca cevap verme açısından düzenlenmiştir. Evlerde cumbalar, şehnişinler⁸³, kafesler, havalandırma, süpürgelik, papuçluk gibi bölümler görülmüştür.⁸⁴

Geleneksel dönem evlerinin döşenmesi ise, odanın fonksiyonelliğiyle doğru orantılı olarak yapılmıştır. Daha çok duvarlar üzerinde bırakılan boşluklardan dolap ve süs eşyalarını koyma yeri olarak yararlanılmış ve böylelikle odanın iç mekânında geniş bir boşluk ya da oturma alanı bırakılmıştır. Hemen hemen her odanın bir köşesine sedir yerleştirilmiştir. Sedirin üzerine seccadeler yayılmış ve yarım ayak yüksekliğinde minderler konulmuştur. Bu minderlerin üzerine ise, duvara dayalı iki sıra yastık oturtulmuştur. Tavan ahşaptan ve genellikle oymalı yapılmış ve renkli çiçek resimleri ile süslenmiştir. Bu odaların birkaç yerinde ise, iki kanatlı kapısı olan boşluklar dolap vazifesi görmüştür. Mimari yapı ve oda tanziminde kullanılan eşyalar, hem davranış biçimini belirlemiş hem de toplum hayatında insanın nerede ve nasıl konumlandırıldığını bize göstermiştir. Bu anlamda geleneksel dönemin mimari anlayışı, insan eksenli bir hayat algılanışını göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir.⁸⁵

19. yüzyılın başından beri görülmeye başlayan işin evden ayrılması süreci içerisinde resmi bürokraside yapılan reformlar, geçmiş Osmanlı deneyimine karşı Avrupa kurumlarına benzer bir biçimde, devlet ve aile ilişkisi arasına kesin bir sınır getirmiştir. Bu gelişme evin “özel alan” olarak algılanma sürecini başlatmış ve dolayısıyla evin dış

⁸² Ödekan, *a.g.m.*,s.423.

⁸³ Eski Türk evlerinde odanın sokağa veya avluya doğru bakan üç yan pencere çıkıntısı, bakıncak.

⁸⁴ Reşat D. Tesal, “Bir İstanbul Vardı”, *Tarih ve Toplum*, 27, 1996, s. 28.

⁸⁵ Ödekan, *a.g.m.*,ss.419-425.

dünyaya açılan kapısı olan selamlığın fonksiyonlarını yitirmesine neden olmuştur. Böylece evin fonksiyonlarında bir daralma meydana gelmiştir.⁸⁶

Modernleşmeyle “özel alan” olarak yeniden tanımlanan evin kullanım şekli de geleneksel dönemden farklılaşmıştır. Bu gelişme, evin odalarının kullanım şeklini de değiştirmiştir. Artık her iş için ayrı bir oda ayrılmıştır; misafir odası, yatak odası, yemek odası gibi... Bu şekillenmiş odalarda giyilecek kıyafetlerden, karşılıklı iletişim şekli ve davranış kalıpları gibi bir dizi değişmeyi de beraberinde getirmiştir. Adâb-ı muâşeret kitabıyla sosyal hayatta bu alandaki boşluğu dolduran ve dolayısıyla gerginlikleri bir nebze olsun hafifletmek isteyen Ahmet Mithat Efendi Avrupaî tarza dönüşmeyi önermektedir:

“Avrupalılar nezdinde sabah kıyafeti, gündüz kıyafeti, akşam kıyafeti başka olup muntazam bir efendi, sabahleyin odası içinde ayağa terlik ve arkasına hafif bir ceket ve başına takke giymiş olduğu halde oturabilir ise de sokağa çıktığında mutlaka sokak kostümünü giyer.”⁸⁷

Evin fonksiyonelliğinin “oda” ölçeğinden “bütüne” kayması, evin algılanışını da değiştirmiştir. Salon değişen yeni anlamıyla, evde ziyaret yeri olarak algılanmış ve dış mekân olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle de salon, aynı zamanda davranış biçimlerinin ve karşılıklı iletişimin diğer odalardan farklılaştığı, diğer bir ifadeyle, “medenileştiği” bir yer olmuştur. Salona özgü davranışlar daha resmi, ince ve kibar hale gelmiştir. Bu anlamda salon, genellikle insanı rahatsız eden, nispeten yabancı kişilerle kurulan ilişkiler dünyasına dönüşmüştür.⁸⁸

Odaların tanziminde görülen değişme, kullanılan eşyaların değişimi ve dolayısıyla yaşam tarzındaki değişmeyi de beraberinde getirmiştir. Bu dönemden itibaren koltuk, kanepeler, masa, sandalye gibi Batı yaşam biçimine ait eşyalar, odaları süslemeye

⁸⁶ Alan Duben- Cem Behar, İstanbul Haneleri, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 261.

⁸⁷ Meriç, *a.g.e.*,s.174.

⁸⁸ Sencer Ayata, “Apartman Hayatında İç Ev ve Salon”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1991,ss.131-134.

başlamıştır. Eşyaların şekli, cinsi ve kullanımında meydana gelen değişimler, davranış tarzlarını da değiştirmiştir.⁸⁹

Modernleşme süreci evin kullanım alanlarını oda ölçeğinden evin bütününe yayarken, salon dışında kalan bölümler “özel alan” olarak yeniden tanımlanmıştır. Bu gelişme, evin diğer odalarının tanzimini ve kullanım şeklini de değiştirmiştir. Evin modernleşme sürecinde değişen özel alana ait odalarından biri yatak odası olmuştur. Yatak odası, döneme ait toplumsal değişimin ev ölçeğindeki fotoğrafını göstermesi açısından önemlidir. Çünkü, geleneksel dönemde evlerde diğer odalardan ayrılmış bir yatak odası olmamıştır. Gündüz oturulan odalarda gece yatılmıştır. Modernleşme sürecinde ise, yatmak için ayrı bir oda tahsis edilmiştir. Modernleşmeyle birlikte yatmak için bir odanın ayrılmış olmasının sosyal hayata getirdiği en önemli farklılık, yatma eyleminin görünür hale gelmesidir. (Geleneksel dönemin dolaplarda saklı bulunan yatağı, modernleşmeyle dolabın dışına çıkmış ve yatak görünür hale gelmiştir.) Bu durumu kabullenmek, modernleşmenin ilk döneminin aileleri için pek kolay olmamıştır. Ne var ki hedef, toplum hayatının değişimi olduğu için, bu durum uzun sürmemiştir. Ayrıca modernleşme süreci, geleneksel döneme ait birtakım hissi-dinî toplumsal kabullerinin ve zihniyet değişimlerinin de yaşandığı bir süreç olmuştur. Nitekim, geleneksel dönemde iyi nazarla bakılmayan ve uğursuzluk sayılan ayna, Tanzimat sonrası süreçte yatak odası eşyalarından olan komodinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.⁹⁰

Yemek odası da modernleşme sürecinde toplum hayatında ilk defa görülmeye başlamıştır. Geleneksel dönemde yemek yemek için ayrı bir oda düzenlenmemiş; yemek,

⁸⁹ Salonun en önemli eşyası “Şöminenin sağ tarafına konulacak koltuk ve sandalye”dir. “Eşyalar ev sahibine aittir. Koltuğun karşısına gelen kanepeye en itibarlı misafir oturur. Salonun münasip yerlerine koltuklar, kanepeler yerleştirilir. Salonun ortasında büyük bir masa ve etrafında sandalyeler bulunur ve salonun diğer münasip yerlerine konulacak olan ufak masaların üzerine yeni, çıkmış kitaplar, ilmî ve edebî mecmuaların son nüshaları ve o günkü gazeteler konulur.” Meriç, *a.g.e.*,ss. 175-176.

⁹⁰ Meriç, *a.g.e.*,ss.176-177.

mevcut odaların birinde yerde yenmiş, yemekten sonra da sofraya yerden kaldırılmıştır. Yemek yemek için ayrı bir odanın tahsis edilmesiyle birlikte odanın döşemesinde, yemek yeme şeklinde ve yemek takımlarında bir dizi değişim meydana gelmiştir. Örneğin yemek yeme odasına masa ve sandalyeden başka bir şey konulmamış ve odanın duvarlarına “natürmort” meyve ve çiçek resimleri, peyzaj kırık, sahralık, ağaçlık resimleri asılmış ve böylece değişen ve farklılaşan yemek odasının tanzimine dikkat çekilmiştir.⁹¹

Modernleşme süreci, sadece evlerin iç tanziminde değişiklikler meydana getirmemiş; aynı zamanda dış tanziminde yani mimari yapılarında da önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Eski Osmanlı evleri genellikle tek katlı ve bahçe içinde yapılırken; modernleşme süreciyle birlikte, bu tek katlı ev mimarisi giderek çok katlı apartman şeklindeki yapılaşmaya dönüşmüştür. İlk örneklerini Avrupa’da gördüğümüz apartman şeklindeki yapılaşmalar, sanayileşmenin kentte topladığı büyük nüfusun barınma ihtiyacına getirilen bir çözüm olarak düşünülmüştür. Türkiye’de ise evin apartmana dönüşmesi, sanayileşmeden önce ve İstanbul’un nüfus kaybına uğradığı bir dönemde olmuştur. Bu süreç özellikle üst tabaka aileleri için ihtiyaçtan çok, Batı ile ilişkilerin arttığı ve yaşanan savaş şartlarının toplum hayatında meydana getirdiği refah kaybı sonucunda gerçekleşmiştir.⁹²

Apartmana geçişi, Batı kültürüne yönelmenin mekânsal yansıması olarak da değerlendirebiliriz. Nitekim ilk apartman örneklerinin büyük ve görkemli yapılar şeklinde olması, çok katlı yalılık konak şeklinde yapılması ve bunların gelir seviyesi yüksek sınıflara

⁹¹ Meriç, *a.g.e.*,s.177.

⁹² “Babamın anlattığına göre mahallemize bu devrin-93 Harbi yılları- getirdiği en büyük değişiklik yeniden yapılan evlerin ölçüsünde olmuştur. İmparatorluk küçüldükçe, orta sınıfın şehirli evi de küçülüyor, hizmetçi kadrosu daralıyordu. Onun için bu üçüncü devirde ev hanımları, konak yavrusu denen evleri tercihe başlamışlar ve Meşrutiyet’e doğru ise “kutu gibi”, “iki bakla bir nohut”, “şöyle idaresi kolay” tabirleriyle tarif edilen ölçüye inmişlerdi. Mahallemizdeki Sofya, Vidin, Filibe muhacirleri, bu 93 Muharebesi’nin oldukları yerlerden söküp İstanbul’a getirdiği ailelerdi.” Ahmet Hamdi Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler*, Dergah Yayınları, İstanbul, 1990,s.25.

ait olması bu değerlendirmeyi doğrulamaktadır.⁹³ Ancak zamanla, kargir veya betonarme apartmanlar, daha yoksul kesimler için vazgeçilmez hale gelmiştir. Bu durum, doğal olarak, ilk örneklere göre daha mütevazı, öte yandan da daha yaygın bir apartmanlaşma sürecine yol açmıştır.⁹⁴

Modernleşme sürecinde toplum hayatının değişmeye başlaması, aile yapısında da farklılaşmalara neden olmuştur. Geleneksel dönemde kırsal alanda ve kentlerdeki ailelerin büyük bir bölümünde, geleneksel diyebileceğimiz bir yapı kendini göstermiştir. Evlilik hukukunun İslam kurallarına uygun olması da bu geleneksel aile yapısını güçlendirmiştir. Aile, gelir düzeyi farkı gözetilmeksizin, “büyük aile” tipinde olmuş ve ataerkil bir ilişkiler kümesine sahip özellikler göstermiştir. Ailede en büyük erkek (baba tarafına mensup olması gerekir), ailenin reisi sayılmıştır. Bu kişinin kocamış bulunması, yani bazı fiil ve düşüncelerinden ötürü bunama eğilimlerini göstermesi halinde ise, fiili reislik ondan sonraki erkek büyüğe geçmiş ve en yaşlıya yönelik sembolik itaat devam etmiştir.⁹⁵

Gelir düzeyi düşük ailelerde hane halkı sadece aile fertlerinden oluşmuştur. Özellikle kırsal alanda aile bu haliyle tam bir küçük işletme biçiminde varlığını sürdürmüştür. Bu işletmede dışarıdan işgücü sağlanması gereksinimi en alt düzeyde olmuş hatta yok sayılmıştır. Daha yukarı gelir gruplarına mensup ailelerde, hane halkı içerisinde aralarında fiili kan bağı olmayan kişiler de bulunmuş ve bunlar cariyeye, dadı, kâhya ve hizmetkâr gibi çeşitli adlarla anılmıştır. Kırsal alanda aralarında kan bağı olan yakın akrabalar arasında da, mekân birliği sağlayacak bir yerleşim düzeni kurulmuştur. Oysa kentlerde, özellikle bu durum 20. yüzyılın başlarında kaybolmuştur. Buna karşın aralarında

⁹³ Ahmet Aklan, “Apartman ve Aile”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Ankara, 1991, s.126.

⁹⁴ Belge, *a.g.m.*, s.849.

⁹⁵ Tefik Çavdar, “Devralınan Sosyal Hayat”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.830.

kan bağı olan ailelerin ilişkileri sıkı bir biçimde sürmüştür. Yani amcalar, dayılar, halalar, yengeler İstanbul gibi bir kentte uzak semtlerde otursalar bile birbirlerini ziyaret ederek ilişkilerini sürdürmüşlerdir. İstanbul, İzmir vb. sanayinin emeklemeye başladığı kentlerde çok seyrek de olsa çekirdek aile tipine rastlanmıştır.⁹⁶

Cumhuriyet yaklaşırken, özellikle 20. yüzyılın ilk yirmi yılında, geçirilen savaşların ve yapılan devrimlerin etkisiyle, büyük ve geleneksel Osmanlı ailesinde önemli bir çözülme görülmüştür. Büyük zadegan aileleri, bir yerde düştükleri yoksulluktan ötürü, dağılmaya ve küçülmeye yüz tutmuşlardır. Cumhuriyet, büyük kent ailelerini bu çözülme süreci içerisinde devralmıştır. Kırsal alanda ise, büyük ailelerin çözülmesi ancak tarıma kapitalist ilişkilerin girmesi ile başlamış, gene de asıl parçalanma 1950'den sonra meydana gelmiştir.⁹⁷

Modernleşmeyle ailede meydana gelen değişimin temelinde, toplum hayatındaki yeni kadın anlayışı bulunmaktadır. Kadın hakları, din hegemonyasını kırmakta ve Osmanlı toplum yapısından sıyrılmakta önemli bir araç olarak görülmüştür. Çünkü din otoritesinin en belirgin görüntüsü kadın da odaklaşmıştır. Ve kadının toplumsal konumu, “modernleşmenin mihenk taşı” olarak görülmüştür.⁹⁸ Bu anlamda temel ölçüt, “kadının görünürlüğü” olmuştur. Görünürlük, mahremin değişikliğe uğraması, mahrem\namahrem sınırının yeniden düzenlenmesiyle açıklanmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni devletin modernliğini, rejimin ikonografisinde kilit önem taşıyan, kadın imgeleri (geçit törenlerinde bayrak taşıyan şortlu, okul önlüklü ya da asker üniformalı genç kızlar ya da balo salonunda dans eden tuvaletli kadınlar) simgelemiştir.⁹⁹

⁹⁶ Çavdar, *a.g.m.*,s.831.

⁹⁷ Çavdar, *a.g.m.*,s.831.

⁹⁸ Deren,*a.g.m.*,s.388.

⁹⁹ Deren, *a.g.m.*,s.389.

Erken Cumhuriyet Döneminde kadın meselesine yaklaşımın önceki dönemlerdeki yaklaşımlardan farkı, ilk kez kadının (kamusal) toplumsal görevlerinin ev içi geleneksel rollerinden daha üstün olarak değerlendirilmesi ve meslek sahibi, eğitilmiş kadının geleneksel ev kadınına göre üstün ve saygın bir statüyle ödüllendirilmiş olmasıdır.¹⁰⁰ Bu anlamda, 1926'da şeriatın yerine Medeni kanunun kabul edilmesi ve 1934'de birçok Batılı devletten önce kadınlara oy hakkı tanınması, kadın-erkek eşitliğinin kurumsallaştırılması konusundaki kararlılığın bir göstergesi olmuştur.

Modernleşmenin, kadınların yalnız kamu alanında değil, geleneksel alanda da, ama Batılı bir anlayışla gerçekleştirilmesi gerektiği düşünülmüştür. 1928'de kurulan kız enstitüleri ve daha sonra oluşturulan akşam kız sanat okulları, ev kadınlığının bile Batılı bir form kazanmasını arzulayan zihniyetin ürünleri olmuştur.¹⁰¹

Cumhuriyet dönemi modernleşme sürecinde, yönetici-elit sınıfın çevresinde bulunan kadınlar, yeni Türk kadınının prototipi olarak öne çıkarılmış ve yöneticiler, kadının kendi iradesiyle ve gücüyle toplumsal ve siyasal yaşantıya katılmasını, burada kendisine bir yer edinmesini istemişlerdir. Ancak yüzyıllarca toplumsal yaşantı dışında bırakılan ve "mahrem" olarak kabul edilen kadının, birdenbire sosyal ve siyasal yaşantıya çekilmesi pek de kolay olmamıştır. Bu nedenle yöneticiler, dinin ve geleneklerin kadın üzerindeki baskısını, (yukarıdan aşağıya) kırmaya ve aşmaya yönelik çalışmalarda bulunmuşlardır.¹⁰² Bu değişim, dönemin koşulları içinde kadına yönelik geleneksel-dinsel bakış açısını sarsması ve siyasi erk-toplum ayrışmasını göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır.¹⁰³

¹⁰⁰ Ayşe Durakbaşı, "Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu", *Tarih ve Toplum*,9, 1988,ss.167-171.

¹⁰¹ Deren, *a.g.m.*,s.389.

¹⁰² Davut Dursun, "Kadının Siyasallaşmasının Anlamı", *Yeni Zemin*, İstanbul, 1993,s.8.

¹⁰³ Meriç, *a.g.e.*,s.202.

2.3. Gelenekselden Moderne Eğlence Hayatındaki Değişimler

İnsanlar arası iletişim ve etkileşimin bir türü olan eğlence, toplumsal yapıya göre şekillenir. Sosyo-kültürel normların gösterim alanı ve taşıyıcısı durumunda olan eğlenceler, toplum hayatının değişiminde de önemli bir etkiye sahiptir. Sosyal değişim olarak görülen birçok gelişmenin meşruiyeti ve kabulü, ilk olarak eğlence alanıyla toplum hayatına dahil edilir. Toplumların kendilerine özgü kültürel yapılarından hareketle oluşturulan eğlenceler, aynı zamanda toplumsal farklılıklar ve bunların nedenleri konusunda da önemli ipuçları verir. Bu anlamda eğlence, toplumsal kültürel bir ifade tarzı olarak da ifade edilebilir.¹⁰⁴

2.3.1. Geleneksel Dönemdeki Eğlenceler

Geleneksel dönemde toplum hayatındaki eğlenceler, saray eksenli olarak yapılmıştır. Devletin ihtişamını göstermek ve bu gösteriye halkın katılımını sağlamak amacıyla dinî günlerde, bayramlarda şenlikler yapılmış, ayrıca padişahın tahta çıkışı, şehzade ve sultanların doğumu, şehzadelerin sünnetleri ve derse başlamaları, sefer ve zafer hazırlıkları nedeniyle de eğlenceler tertiplenmiştir.¹⁰⁵

Bu dönemde yapılan şenliklerin en görkemlisi, şehzadelerin sünnetleri olmuştur. Hanım sultanların düğünleri de önemli toplumsal etkinliklerden sayılmıştır.

Padişah düğünleri ise, Osmanlı sultanlarının komşu veya rakip beyliklerden kız alıp verdikleri 15. yüzyılın ortalarına kadar yine halkın katılımıyla gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁶

16. yüzyıldan itibaren padişahlar, çoğunlukla azat edilmiş cariyelerle evlenmiş ve halkın katıldığı düğünler dönemi de sona ermiştir. Bu anlamda padişah şenlikleri, klasik

¹⁰⁴ İlbeyi Özer, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda*, Truva Yayınları, İstanbul, 2006,s.379.

¹⁰⁵ Meriç, 2000,s.140.

¹⁰⁶ Fatih Sultan Mehmet'in Dulkadiroğulları'ndan Sitti Hatun'la evlenmesi dolayısıyla yapılan düğün töreni(1449) üç aydan fazla sürmüştür. Suraiya Faroqi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (Ortaçağ'dan Yirminci Yüzyıla)*, (Çev. Elif Kılıç) Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998,s.185.

dönemde hayatın kültürel profilini göstermesi açısından dikkate değer “toplumsal alay”lar olarak karşımıza çıkmıştır. Bütün bir şehir halkını, birkaç hafta boyunca kültürel bir organizasyon etrafında toplayan bu şenlikler, toplumun iktisadî ve estetik düzeyini de yansıtması açısından önemlidir.¹⁰⁷

Geleneksel dönemde yapılan bayram alayları da, saray merkezli toplumsal eğlencelerden olmuştur. Bu şenliklerde hokkabazlar ve ortaoyuncuları, köçekler, sazende ve hanendeler haremde gösteriler yapmışlardır. Abdülaziz dönemine kadar süren geleneksel bayram alayları bu tarihten itibaren değişmeye başlamıştır. Bu dönemden itibaren bayramın birinci günü akşamı Mabeyn dairesinde düzenlenen eğlenceler, artık hem balo hem de kokteyl havasında geçmiştir. Dolayısıyla geleneksel dönemde yapılan halkın katıldığı eğlence ağırlıklı sosyal etkinlikler, modernleşme sürecinde hem şekil hem de içerik açısından değişiklik göstermiştir.¹⁰⁸

2.3.1.1.Helva Sohbetleri

Geleneksel dönem halk eğlencelerinden biri olan helva sohbetleri, fütüvvet örgütünün ve esnaf loncalarının geleneklerinden sayılmış ve halk ile devlet erkânı arasında da yaygın olarak yapılmıştır. Helva sohbetlerinin en yoğun yapıldığı dönem, Lale Devri İstanbul’u olmuş ve kış mevsiminin uzun geceleri bu sohbetlerle geçirilmiştir.

Helva sohbetleri, geleneksel dönemde sosyal hayatın etkinlikleri olarak, sosyo-kültürel geleneğin kuşaklar boyunca devamında etkili olmuştur. Bu eğlencelerde oynanan oyunlar, anlatılan hikâyeler ve maniler toplumsal hafızanın kuşaklar boyu devam eden sürekliliğini göstermesi açısından önemlidir.¹⁰⁹ Tanzimat sonrası yaşanan değişim süreci,

¹⁰⁷ Ekrem Işın, “Abdullah Cevdet’in Cumhuriyet Âdâb-ı Muâşeretî”, *Tarih ve Toplum*, Sayı: 48, 1987,s.68.

¹⁰⁸ Necdet Sakaoğlu, “Bayram Alayları”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt 2, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994,s.101.

¹⁰⁹ Faroqhi, *a.g.e.*,ss.231-232.

helva sohbetlerini de etkilemiş ve bu eğlence şekli bir süre sonra yerini başka eğlencelere bırakmıştır.

2.3.1.2.Kahvehaneler

16. yüzyıldan itibaren Osmanlı sosyal hayatında yerini alan kahvehaneler, Tanzimat'ta, Meşrutiyet'te ve sonrasında Cumhuriyet döneminde yaşanan sosyal değişim ve modernleşme sürecinde aktif mekânlar olarak yer almıştır. Bu değişim esnasında kahvehaneler, eleştiri gibi kültürel dönüşüm ve değişim süreçlerinin en önemli araçlarından birini bünyesinde barındırabildiği için etkin bir role sahip olmuştur. Özellikle Tanzimat sonrasında ortaya çıkan kültürel çeşitlilik ve sosyal zenginliğin en iyi gözlenebildiği kurumlardan biri olarak kahvehaneler, gündelik hayatı ev, çarşı ve cami arasında sıkışmış sıradan Osmanlı insanını, ev hayatından sosyal bir hayatın içerisine çekebilmiş ve zamanla sebebiyet verdiği kültürel etkileşimle Türk siyasal, sosyal ve kültürel hayatın geçirdiği değişim sürecinde önemli bir yer teşkil etmiştir. Osmanlı toplumunda kahvehanelerin önderlik ettiği bu etkileşim süreci, bir anlamda gelenekler içerisinde yaşayan ve dar bir çerçeveye bütün hayat kurallarını ve yaşam tarzlarını sığdıran insanlar için geleneklerin kırılma noktasından öte, sıradan insanın özgürleşmeye başladığı bir süreç olarak da algılanabilir. Sohbetlerin konusu, ilk başlarda belirli geleneksel sınırlar içerisinde kalmış olsa da kahvehaneler, zamanla müdavimlerinin özelliklerine göre gündelik hayatı ve sosyal yaşamı derinden etkileyebilecek sohbetlerin ve bilgi alışverişlerinin yapıldığı mekânlar olmuştur.¹¹⁰

Toplanma yeri olan, ayrıca fikir ve bilgi alışverişinin yoğun olarak gerçekleştirildiği bu mekânlar, mevcut siyasi otoriteler için devamlı surette tehlike arz eden

¹¹⁰ İsmail Ediz, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kahvehaneler ve Sosyal Değişim", *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, 2008,s.180.
http://www.fed.sakarya.edu.tr/arsiv/yayinlenmis_dergiler/2008_1/2008_1_15.pdf Erişim Tarihi: 05.07.2011.

kurumlar olarak algılanmıştır. Berkes, kahvehanelerden Avrupa’da bile hükümetleri korkutan bir etken olarak bahsetmiş ve Osmanlı devlet adamlarının kahvehanelerden korkmaları için daha haklı nedenlerinin olduğunu söylemiştir. Berkes’e göre, Osmanlı devleti tebaasının yani reayanın, camiden, mescitten ve kiliseden başka gidecek yerleri yoktur. Ve Osmanlı sosyal yaşamında, hemen hemen hiçbir “kamu düşünüşü” yuvası ve aracı da olmamıştır. Böyle bir durumda, reayayı çobana benzeten bir padişah, onları kolayca güdebilmiş ve istediği gibi hareket edebilmiştir. Bu anlamda, zamanla özellikle de İstanbul’da cami ve mescidin yerini alan ve ilk siyasal dedikodu yerleri olarak tanımlanan kahvehaneler, hükümet için korkulacak bir gücün, siyasal muhalefetin odak yerleri haline gelmiştir.¹¹¹

Örneğin IV. Murat döneminde kahvehaneler, devlet büyüklerini ve siyasi otoriteleri eleştirme yeri olarak kendini göstermeye başlamış ve devletin her türlü işi, faaliyeti bu mekânların müdavimlerinin dilinde ağızdan ağza dolaşır olmuştur. Genelde “devlet sohbeti” olarak adlandırılan bu tür sohbetler, kahvehanelere karşı olan düşmanlığın en büyük nedenlerinden biri haline gelmiştir.¹¹² Yine III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde kahvehaneler, baskı altında tutulması gereken ve kontrolün şart olduğu mekânlar olarak görülmüş ve kapatılma girişimlerinde bulunulmuştur.¹¹³ Özellikle de II. Mahmut’un, yeniçeri ocağını kaldırmasından sonra yeniçerilerin devam ettiği kahvehaneleri de kapatması¹¹⁴, iktidar tarafından da bu kurumlara yöneltilen olumsuz bakış açısının ve bu kurumların tehlike arz eden kurumlar olarak görülmesinin bir işareti olarak yorumlanabilir.

¹¹¹ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006,s.44.

¹¹² Ediz, *a.g.m.*,s.180.

¹¹³ Helen Desmet Gregoire-Francois Georgeon, *Doğu’da Kahve ve Kahvehaneler*, (Çev. Meltem Atik-Esra Özdoğan), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999,s.45.

¹¹⁴ Işın, *a.g.e.*,s.283.

Siyasi otoriteler tarafından eleştiriyi bünyesinde barındıran, fitne ve fesat yuvaları olarak görülen kahvehaneler, özellikle ortaya çıktıkları andan itibaren, dinî otoritelerin fetvalarına da konu olmuştur. Tepkiler genel itibarıyla kahvehanelerin, o güne kadar var olan geleneksel ve dinsel nizami bozucu etkisine yönelik tutucu bir karakter taşımıştır. Ayrıca kahvenin, İslam uleması arasında içilip içilemeyeceği bahsi üzerine bir fikir mücadelesi bile yaşanmış, hatta bu ihtilaflar o derece şiddetlenmiştir ki, devletin bu duruma müdahale etmesi gerekmiş ve kahvenin haramlığına dair fetvaların verilmesi istenmiştir.¹¹⁵

Bir süre sonra kahvehaneler, “aylak takımı”nın, “serseri” ve “ayyaş tayfası”nın müdavimleri olduğu mekânlar olarak algılanmaya başlamıştır. Bu durum, kahvehanelerin yasaklanmasında ve kapatılmasında önemli bir sebep olarak görülmüştür. Kahvehanelerin kapatılma gerekçeleri muhtelif olmuştur: Kimi zaman sadece kumar yasağına aykırı hareket edilmesi, kimi zaman toplum ahlâkının bozulması endişesi, kimi zaman da dinî kuruluşlara ve özellikle de camilere yakınlık ve içinde buldukları uygunsuzluk hali bu mekânların kapatılma sebebi olarak gösterilmiştir. Fakat bütün bu engellemeler ve yasaklamalara rağmen, merkez kısa süre içerisinde kahvehanelerin Osmanlı yurdunda giderek yayılan kurumlar olduğunu algılamış ve halkın böyle bir kuruma dönük hevesinin ve ihtiyacının her türlü kısıtlamadan ve hatta dosdoğru yasaklamadan çok güçlü olduğunu kavramıştır.¹¹⁶

Keyif verici maddelerin içerisinde yer alan kahvenin ve dolayısıyla kahvehanelerin kabul edilebilir bir durum haline gelmesinde ve otoritelerle barışmasında etken olan unsurlardan biri, devlet hazinesinin bu tür maddelerin ticaretinden elde ettiği gelir olmuştur. Çünkü bu gelirler daha sonra yapılacak modernleşme hareketlerinde,

¹¹⁵ Ediz, *a.g.m.*,s.181.

¹¹⁶ Ediz, *a.g.m.*,s.181.

gerekli finansman ihtiyaçlarında kullanılmıştır.¹¹⁷ Buradan anlaşılacağı üzere, kahvenin ticaretinin ve içiminin serbest bırakılmasının, modernleşme sürecine dolaylı da olsa finansal bir katkı sağladığı söylenebilir.

Kahvenin siyasal ve dinsel otorite tarafından hoşgörüyle karşılanması, bu mekânların yaygınlaşmasını ve çoğalmasını da beraberinde getirmiştir. Her ne kadar kahvehane tabiri genel anlamda kullanılmış olsa da esasında kahvehaneler, müdavimleri, fiziksel özellikleri ve buldukları çevre bakımından önemli bir çeşitlilik göstermiş ve bu çeşitliliğin içeriği, onların sosyal yaşama etki ediş biçimlerini belirlemiştir. Eğitim, sanat, ticaret, siyaset gibi çok çeşitli konuların ele alındığı ve sohbet konusu edildiği kahvehaneler, müdavimlerinin özelliklerine göre gruplara ayrılmıştır: Bunlar arasında mahalle kahvehaneleri, hamal ve esnaf kahvehaneleri, tulumbacı kahvehaneleri, semaî kahvehaneler ve yeniçeri kahvehaneleri örnek verilebilir.¹¹⁸

Bazı kahvehaneler oyun meraklıları için ilgi çekici olduğu gibi, bazı kahvehaneler de tiryakilerin devam ettiği, afyon ve esrar içenlerin takıldığı ya da kumarbazların müdavimi olduğu mekânlar olabirmiştir. Yine bazı kahvehanelerde icra edilen müzik ve bazılarında gösteriler yapan meddahlar, onları ayrı bir cazibe merkezi haline getirmiştir. Özellikle meddahların söylemleri, o günlerde dönemin gazetelerinin yaptığı göreve benzer bir nitelik göstermiř¹¹⁹ ve bu mekânlarda oluşan sosyal ve siyasal gündeme öncülük etmiştir. Mahalle kahvehaneleri, halkın buluşma ve haberleşme yerleri olmuş ve meydana gelen her türlü olay, buralarda ağızdan ağza yayılmış, özellikle bazı dönemlerde sansürün etkilerinden az da olsa kurtulabilen yegane kurumlar olabirme becerisini göstermişlerdir. Bütün bunların yanında etnik, dinî ve siyasi unsurların öne çıktığı ve müdavimlerinin bu şekilde belirlendiği kahvehaneler de görülmüştür. Osmanlı

¹¹⁷ Berkes, *a.g.e.*,s.44.

¹¹⁸ Ediz, *a.g.m.*,s.182.

¹¹⁹ Gregoire-Georgon, *a.g.e.*,s.50.

tebaasına ait dinsel cemaatlerin devam ettiği kahvehanelerin yanında, göçmenler, belirli bir tarikata mensup olanlar, hemşeriler gibi farklı toplumsal grupların devam ettiği kahvehaneler de olmuştur.¹²⁰

19. yüzyıl boyunca Osmanlı devleti sınırları içerisinde meydana gelen toplumsal değişimlere paralel olarak kahvehanelerin de tabii olduğu değişim, karşılıklı etkileşim içerisinde devam etmiş, bu dönemde sayıları giderek artan ve büyük bir sınıfi teşkil eden bürokratlar da kahvehanelere girmeye başlamış¹²¹ ve bu gelişme, kahvehanelerin bulunduğu mahalleleri büyük ölçüde değişikliğe uğratmıştır. Devlet yönetim merkezlerinin çevresinde açılan kahvehaneler, üst düzey yöneticilere, memurlara ve devlet adamlarına ev sahipliği yapmıştır. Bunların yanında iş adamları, tüccarlar, bankacılar gibi iş dünyasının içerisindeki kişilerin de kahvehanedeki yerlerini almasıyla, kahvehane artık kurulduğu günlerdeki yalınlığından ve sadece “serserilerin” ve “kumarcıların” gittiği mekân olarak algılanmaktan ziyade, toplumun dinamiklerinin işler hale gelebileceği bir mekân olma yoluna girmiştir.¹²²

Artık kahvehaneler, toplumun tam merkezinde, köşe başlarında, yol üzerlerinde ve değişimin tam ortasında konumlanmışlardır. Ortaylı'nın “imparatorluğun en uzun yüzyılı” olarak nitelendirdiği 19. yüzyıl boyunca kahvehane ve kahvehane kültüründe fiziksel ve yapısal olarak önemli değişimler gözlenmiş, dönemin en önemli toplumsal değişim hedefi olan modernleşme arzusu ve özlemleri içerisinde kahvehaneler de değişmeye devam etmiştir.¹²³

Fiziksel olarak ele alındığında kahvehanedeki değişimin en önemli unsurlarından birisi, dinsel ve mistik öğeler içeren duvar süslemelerinin yerini giderek

¹²⁰ Ediz, *a.g.m.*,s.182.

¹²¹ Gregoire-Georgeon, *a.g.e.*,s.59.

¹²² Ediz, *a.g.m.*,s.182.

¹²³ Ediz, *a.g.m.*,s.183.

daha modern ve çağdaş değerleri ifade eden objelerin alması olmuştur. Dinî motifler içeren süslemelerin yerine manzaralar, ünlü devlet adamlarının resimleri ve çeşitli fotoğraflar asılmıştır. Zaman içerisinde özellikle de Cumhuriyet devrinde Atatürk portresi ve Boğaz köprüsü resimleri, bu resimler arasındaki yerlerini almıştır.¹²⁴ Tanzimat öncesine kadar peykelere, sofalara oturan halk, Tanzimat sonrasında bu eski adetlerden uzaklaşarak sandalyelere oturmaya başlamıştır.¹²⁵

Kahvehane mekânlarının fiziksel ve yapısal değişimi özellikle Avrupa taklidi kahvehanelerin açılmasıyla hız kazanmış ve böylelikle Ortadoğu ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya yayılan kahvehane kültürü, değişik ve Batılı anlamdaki modern tarzıyla doğup büyüdüğü topraklara geri dönmüştür. Bu tarz mekânlar, İstanbul'un göbeğinde açılmaya başlamış ve bu sayede Türkler buralarda, Avrupalılarla ve Avrupa kültürüyle tanışma fırsatı bulmuştur. Dolayısıyla özellikle 19. yüzyılın fikirsel gelişmelerinde önemli etkileri olan Avrupa kökenli fikirlerin yanı sıra, Avrupa'nın sahip olduğu içtimaî ve sosyal yaşam standartlarının bir kısmı da bu mekânlarda temsil edilir olmuş ve Türk kültürünü etkilemeye başlamıştır. “Kafe” olarak adlandırılan bu mekânların dekoru, aydınlatması, müşterileri diğer mekânlardan çok daha farklılık göstermiştir. Buralarda bir yandan Fransız usulü sütlü kahve, likör ve rakı servisi yapılmış; bir yandan da Viyana pastalarının tadına bakılmıştır. Bu “alafranga” kahvehaneler, geleneksel Osmanlı kahvelerini de etkilemiş ve bu tarz kafelerin dekor ve mimarilerini taklit eden geleneksel kahvehaneler ortaya çıkmıştır.¹²⁶ Elbette geleneksel Osmanlı kahvehaneleri, içinde buldukları durum bakımından ve ortaya koydukları sosyal misyon açısından büyük bir boşluğu doldurmuştur; ancak istenilen sosyal ve ahlâkî normları oluşturmakta zorlanmıştır. Tabii ki

¹²⁴ Gregoire-Georgeon, *a.g.e.*,s.63.

¹²⁵ Ediz,*a.g.m.*,s.183.

¹²⁶ Gregoire-Georgeon, *a.g.e.*,s.66.

dönemin mevcut şartları değerlendirildiğinde, sosyo-ekonomik dinamiklerden oldukça uzak olan Osmanlı toplumundan bahsettiğimizi de unutmamak gerekir.

19. yüzyılda kahvehanelerden bazıları, şekilsel olarak önemsiz; fakat yapısal olarak çok önemli bir değişikliğe uğrayarak kıraathanelere dönüşmüş ve daha farklı ve yoğun bir misyon üstlenmiştir. Artık bu mekânlarda, günlük bütün gazeteleri, mecmuaları hatta bazı kitapları bulmak mümkün olmuştur. Yine bu gibi kıraathaneler, aynı zamanda birçok ünlü şair, yazar ve edebiyatçının müdavimi olduğu yerler haline gelmiştir.¹²⁷ Bu kıraathanelerden bazıları önemli gelişmelerin yaşandığı yerler olabilmıştır. Örneğin Fevziye Kıraathanesi, Jön Türk rejimi tarafından ordudan atılan subaylar tarafından toplantı yapılmak üzere kullanılmış, Orta Asya'daki Türkler hakkında burada bir konferans verilmiş, 1911 yılında Türk Milliyetçilik akımının öncülerinden Yusuf Akçura yine aynı kıraathanede “Türklerin medeniyete yaptıkları hizmetler” üzerine bir konuşma yapmıştır. Yine yüzyılın sonlarına doğru İstanbul'daki ilk sinema da Fevziye Kıraathanesinde açılmıştır.¹²⁸

Geçmiş dönemlerin baskıcı politikalarına rağmen, siyaset Yeni Osmanlılarla birlikte kahvehanelerde yerini tam anlamıyla almaya başlamıştır. Bu dönemle birlikte hareketlenen Türk siyasi ve fikir hayatının bütün aksülamelleri kahvehanelerde alabildiğine görülmüştür. 1876'da Meşrutiyet, Rusya ile olan savaş, Mithat Paşa ve dönemin birçok güncel olayı kahvehane sohbetlerinin temel konularını teşkil etmiştir. Siyasi otoriteler ise bu gibi sohbetlerin önünü alabilmek için zaman zaman küçük kısıtlamalara gidebilmiş, bundan öte daha etkili bir tedbir olarak, hafiyeleri kahvehanelerin müdavimleri haline getirmişlerdir.¹²⁹

¹²⁷ Ediz, *a.g.m.*,s.184.

¹²⁸ Gregoire-Georgon, *a.g.e.*,s.73.

¹²⁹ Ediz, *a.g.m.*,ss.184-185.

Jön Türk ihtilalinin ertesinde özellikle İstanbul'daki kahvehaneler, önemli siyasi tartışmaların yapıldığı mekânlar haline gelmişlerdir. Dönemin getirdiği siyasi özgürlük ortamında içilen çayların etrafındaki siyasi sohbet giderek derinleşmiş ve kahvehane her geçen gün biraz daha politize olmaya ve siyasal yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline gelmeye başlamıştır. 1908 yaz grevlerinden Bulgaristan'ın bağımsızlığına, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgalinden Avusturya mallarının boykot edilmesine, Osmanlı parlamentosunun toplanmasından Kamil Paşa hükümetine kadar birçok konu konuşulup tartışılmıştır. Siyasi fırkaların kurulmasıyla birlikte, her kahvehane neredeyse ayrı bir siyasi görüşün temsil edildiği ve tartışıldığı mekânlar haline gelmeye başlamıştır.¹³⁰ Ahrar ve İttihat Terakki Fırkası taraftarları arasındaki rekabet ve mücadele kahvehaneleri bu dönemde oldukça hareketli bir siyaset sahnesi haline getirmiştir.¹³¹ Bu yönüyle değişmeye başlayan kahvehaneler, Osmanlı toplumunda değişimin tam ortasında aktif bir rol üstlenmiş ve dönemin siyasal ve sosyal her türlü dinamiğini bünyesinde barındırmıştır.¹³²

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e giden yolda, üzerine topladığı bütün tepkilere rağmen kahvehaneler, toplumun alt, orta ve üst kesimlerinin cami dışında bir arada toplanabildikleri ve böylelikle toplumsal tabaka farkının ortadan kalktığı yegane mekânlar olma özelliklerini sürdürmüşlerdir. Bu işlevi devam ettirirken aynı zamanda toplumun merkezinde yer almaları hasebiyle de, meydana gelen siyasi gelişmelerin ve sosyal çalkantıların da merkezinde bulunmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle ortaya çıkan işgaller devresi, tam da böyle bir ortamda gerçekleşmiştir. İtilaf devletlerinin mütareke antlaşmasına paralel olarak gerçekleştirmeye başladığı işgal hareketleri, İstanbul'da ve Anadolu'da halk ve aydınlar arasında büyük tepkilere yol açmış, işgallere

¹³⁰ Gregoire-Georgon, *a.g.e.*,s.76.

¹³¹ Burhan Felek, *Yaşadığımız Günler*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974,s.81.

¹³² Ediz, *a.g.m.*,s.185.

karşı koymak için çeşitli şekillerde örgütlenmeler başlamıştır. Dolayısıyla ortaya çıktığı günden itibaren Osmanlı sınırları içerisindeki toplumsal örgütlenmelerin meydana geldiği mekânlar olarak da bilinen kahvehaneler, ağır mütareke şartlarına karşı örgütlenmelerin yapıldığı yerler arasında yer almıştır.¹³³

1918-1922 tarihleri arasında bazı kahvehaneler, Mustafa Kemal'in önderlik ettiği milli mücadele esnasında İstanbul ile Anadolu arasında bir köprü fonksiyonu üstlenmiş, Ankara Hükümetinin yasaklanan yayınları bu kahvehanelerde takip edilmiş ve gerekli haber bağı sağlanabilmiştir.¹³⁴ Bunun yanı sıra Anadolu'daki mücadeleye gerekli mühimmat aktarımı da yine bu kahvehaneler üzerinden yapılabildiği.¹³⁵ Sağlam, bu örgütlenmeye değinirken Ankara'da ilk meclis binasının yanındaki Kuyulu Kahve'den bahsetmiş ve mücadele tarihi boyunca bu kahvenin yürüttüğü gizli haber alma ve bu haberleri gerekli organlara ulaştırma özelliğine vurgu yapmıştır. Tabii ki kahvehaneler, bu dönemde milli mücadele taraftarlarının olduğu kadar, işgalci güçlerin de ilgi odağı olmuş ve bu güçler tarafından da zaman zaman kullanılmıştır. Buna karşılık, her iki tarafta bazı zamanlarda kahvehanelere karşı şüpheli yaklaşımlar sergilemiş ve tedbirler almaktan çekinmemişlerdir. Özellikle işgal kuvvetleri komutanları, bu gibi yerlerde müşterilerin kadın garsonlarla aynı masada oturup içki içmelerini, sohbet etmelerini ve dışarı çıkmalarını yasaklamışlardır. Öztürk, bu yasaklamanın amacının, muhbir olabilecekleri muhtemel olan kadın garsonların, haber elde etmelerini engellemeye yönelik bir hareket olduğunu iddia eder.¹³⁶

Ankara Hükümeti tarafından kahvehanelere getirilen sınırlamaların temelinde ise, özellikle Ramazan aylarında buralara doluşan ve milli mücadeleyi ihmal eden kitlelere

¹³³ Ediz, *a.g.m.*,ss.185-186.

¹³⁴ Serdar Öztürk, *Cumhuriyet Döneminde Kahvehane ve İktidar*, Kırmızı Yayıncılık, İstanbul, 2005,s.89.

¹³⁵ Mihri Belli, *Mihri Belli'nin Anıları*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 2000,s.18.

¹³⁶ Öztürk, *a.g.e.*,s.95.

engel olma hedefi vardır. Ancak her ne sebeple olursa olsun, bu mekânların üzerine, milli mücadeleye verilen mevcut halk desteğinin geri çekilmesi ihtimaline karşı çok fazla gidilmemiş, bu kritik geçiş aşamasında ve mücadele döneminde kahvehanelerin bazı kusurları görmezden gelinmiştir. Nitekim Cumhuriyet ilan edildikten sonra dahi, 1926 yılında Takrir-i Sükûn kanununa paralel olarak Denizli mebusu Yusuf Başkaya'nın kahvehanelerin kapatılmasına ilişkin verdiği önerge, bu mekânların dinsel içerikli mekânlar olmaması ve hükümet tarafından gerçek bir problem olarak görülmemesi nedeniyle reddedilmiştir.¹³⁷

Bu önergenin reddedilişinin arkasındaki en önemli unsurlardan biri, şüphesiz yapılmaya başlanan devrimlerin hayata geçirilmesi ve toplum tarafından içselleştirilmesinin sağlanmasında kahvehanelere biçilmiş roldü. Nitekim, devrimlerin yapıldığı süreçte yapılan bazı uygulamalar, kahvehanelerin bu amaca yönelik kullanıldığına kanıt olacak nitelikte olmuştur. Örneğin harf devriminden hemen sonra kahvehaneler, yeni harflerin öğretilmesi için yapılan örgütlenme faaliyetlerinin içinde yer almış ve bunun yanında inkılaplar için gerekli alt yapının oluşturulmasına yönelik birçok konferans ve bilgilendirme toplantısını da ev sahipliği yapmıştır.¹³⁸

Bir dönem Cumhuriyetin kültürel ve sosyal lokomotif olarak düşünülen ve açılan Halkevlerinin bir örgütü olarak da telaffuz edilen ve kimi yerde bu amaçla kullanılan kahvehaneler, Halkevlerinin yaptığı her türlü sosyal ve kültürel aktivitelere de ev sahipliği yapmıştır. Buralarda halka yönelik sağlık, eğitim, kültür, tarım ve köy işleri hakkında bilgilendirme toplantıları gerçekleştirilmiş ve sinema gösterileri yapılmıştır.¹³⁹

Bütün bunlarla birlikte kahvehaneler, her dönem olduğu gibi tepkilerin odağında olan kurumlar olarak, Cumhuriyetin ilk yıllarında da ıslah edilmesi gereken

¹³⁷ Öztürk, *a.g.e.*,s.107.

¹³⁸ Ediz, *a.g.m.*,s.187.

¹³⁹ Ediz, *a.g.m.*,s.187.

kurumlar olarak görülmüştür. Bu nedenle kahvehanelerin de Osmanlı'dan devralınan diğer kurumlar gibi köhnemiş olduğu ve modernleşme yolunda ilerleyen ve yüzünü tamamıyla Batı'ya dönen Türkiye'de kahvehanelerin de Batı'daki hemcinslerine dönüştürülmesi ya da en azından benzetilmesi düşünceleri ve çalışmaları başlatılmıştır. Kahvehanelerin devlet eliyle modernleştirilmesi çabaları, bu düşüncelerin bir ürünüdür. Bu çalışmalar, o zamanki tabiriyle “Kahvehanelerin Asrileştirilmesi” projesi olarak adlandırılmıştır. Proje kapsamında öncelikle belediyeler aracılığıyla numune teşkil edecek ve belirli standartlara sahip kahvehaneler açılacak ve bu standartlar bütün kahvehanelere yaygınlaştırılacaktır. Buradaki temel amaç, yaşanan modernleşme sürecinde tüm diğer sosyal kurumlar gibi kahvehaneleri de bu değişimin içine çekebilmek olmuştur. Böyle bir projenin daha da ötesinde kahvehaneleri daha ciddi anlamda ele alan ve tamamıyla devletleştirilmesini ve böylelikle devrimleri gerçekleştirme yolunda birer araç olarak kullanılmasını öngören fikirler de kamuoyunda tartışılmıştır. Devlet eliyle yetiştirilen kahveciler sayesinde devrim standartlarını ve amaçlarını gerçekleştirebilecek kahvehaneler kurulabilecektir. Devlet kontrolünün her alanda yayılmaya çalışıldığı böyle bir dönemde, kahvehaneler gibi önemli bir propaganda ve telkin vasıtasının da ihmal edilmemesi gerekliydi. Bu doğrultuda getirilen yasaklarla, Halkevleri yanında açılan kahvehanelerle, bu mekânlar devrimlere paralel bir doğrultuda kullanılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalar sayesinde, kahvehane sayılarında düşüşler gözlenmiş; ancak istenildiği gibi bu kurumlar tam manasıyla devletin güdümüne sokulamamıştır.¹⁴⁰

Kahvehanelerin bütün oluşum ve gelişim dönemleri göz önünde bulundurulduğunda şöyle bir sonuç ortaya çıkar: Kahvehaneler, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde sivilleşmenin ve sivil toplum örgütlenmelerinin öncülü olabilecek bir

¹⁴⁰ Ediz, *a.g.m.*,ss.187-188.

niteliğe sahip olmuştur. İktidar sahipleri ve her türlü siyasal ve dinsel otorite, tarihinin her döneminde kahvehaneleri dikkate değer kurumlar olarak algılamış ve çoğu zaman onları siyasal ve ideolojik propagandaların birer merkezi haline getirmiştir. Ayrıca kahvehaneler, geçirdiği fiziksel ve sosyal değişimlerle beraber bir anlamda, Türk modernleşme tarihi içinde, bu değişimin yansımalarının en yoğun yaşandığı mekânlar olma özelliğini korumuşlardır. Kısacası, Türk modernleşme tarihi çerçevesinde yaşanan gelişmelerin içeriğini ve topluma yansımalarını fiili olarak görmek isteyen bir kişi, bunu kahvehanelerin oluşum ve değişim sürecine bakarak rahatlıkla görebilir. Her türlü siyasal, sosyal ve fikirselle yeni gelişmenin tartışıldığı ve sohbetlere konu olduğu bu mekânlar, bir bakıma Osmanlı'dan Cumhuriyet'e yaşanan modernleşme çabalarının ve değişimin aynası mahiyetindedir.¹⁴¹

2.3.1.3.Hamamlar

Geleneksel dönemde insanları bir araya toplayan mekânlardan biri de hamamlardır. Hamamların çalıştırılmasından, buralarda yıkanmanın kurallarına kadar birçok eski âdâb söz konusudur. Zamanla çoğalan ahlâk ve âdâb kitaplarında konu başlığı olarak da yer alan “hamam âdâbı” toplum hayatının vazgeçilmez gereklerinden biridir. Bu anlamda hamamlar, birlikteliklerin tarihsel ve toplumsal sürekliliğinin önemini ve değişimini göstermesi açısından önemlidir.¹⁴²

Hamamlar, bedensel ihtiyaçların ve dinî yaptırımların da teşvikiyle toplum hayatında aynı zamanda bir “eğlence” anlayışı şeklinde formüle edilen mekânlar olmuş ve geleneksel dönem Türk kadınının, hemen hemen ev dışındaki tek hareketlilik alanı olarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Kadın hamamları, aynı zamanda bir “hamam kültürü” nün gelişmesine de hizmet etmiştir. Geleneksel dönemde evlilik öncesi görücüye çıkacak kızlar

¹⁴¹ Ediz, *a.g.m.*,s.188.

¹⁴² Meriç, *a.g.e.*,s.144.

hamamlarda beğenilmiş, düğünden iki gün önce genellikle salı günleri yapılan “gelin hamamı”, düğünden on beş gün sonra “on beş hamamı”, damat ve yakınlarının yaptığı “güvey hamamı”, loğusa kadınlar için tertiplenen “kırk hamamı” da sosyal hayatın vazgeçilmez etkinliklerinden olmuştur.¹⁴³

Kadınlar için hamam, bugünkü anlamda bir “kabul günü” ya da “parti” anlamına gelmiştir. Osmanlı kadınının hemen hemen her açıdan özgür olduğu tek yer hamam olduğundan, aynı zamanda bu mekânlar, kadınların kahvehanesi gibi algılanmıştır. Şehrin bütün dedikoduları buralarda anlatılmış, yeni dostluklar ve yeni ilişkiler buralarda kurulmuştur. Böylece kadınlar, haftada bir veya birkaç kez gönüllerince eğlenmişlerdir.¹⁴⁴

Modernleşme sürecinin toplum hayatına getirdiği yeniliklerden biri de, birlikte yıkanılan mekânların yerine, evlerde daha rahat ve kolay yıkanılabilen “banyo”ların yapılmış olmasıdır. Bu gelişme, yıkanmayı özel alanın sınırları içine sokmuş ve dolayısıyla hamamlar da eski fonksiyonlarını kaybetmiştir. Böylece hamamların toplumsal-tarihsel süreklilikte kültür taşıyıcılığı misyonu da kesintiye uğramıştır. Refik Halit, banyoya geçişi, “küçük bir oda ve dökme su ile donatılmış bir saltanat”¹⁴⁵ olarak ifade etmiştir. Bu dönemde yıkanma evlerde yapılırken, dış mekân eğlencesi olarak “denize girmek” toplum hayatında yavaş yavaş yer edinmeye başlamış; nitekim halk arasında denize girmek “deniz hamamları” şeklinde telaffuz edilmiştir.

Deniz hamamları, hususi(özel) ve umumî(genel) olarak ikiye ayrılır ve deniz kıyısında ağaç kazıklar üstünde ahşap olarak inşa edilirdi. Buraların denetimi ile ilgili yönetimlerce hazırlanan nizamnamelere göre; hamamların özellikleri, yükümlülükleri ve kurulacakları yerler tespit edilir, kontrolü sağlanırdı. Hamamlar dışında sahillerde denize

¹⁴³ Mustafa Uzun-Nurettin Albayrak, “Hamam”, *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, Cilt 15, ss.430-433.

¹⁴⁴ Burçak Evren-Dilek Girgin Can, *Yabancı Gezginler ve Osmanlı Kadınları*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1997, s.46.

¹⁴⁵ A.Turan Alkan, “Hamamlar”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.197.

girmek yasaktı. Deniz hamamlarına bohçalarla gelinir, oldukça kapalı giyinilirdi. Kadınlar, göğüslerinden dizleri altına kadar peştamala bürünür ve öylece denize girerlerdi.¹⁴⁶

Deniz hamamlarında kahve, gazoz ve limonata gibi içeceklerin satıldığı bir kahve ocağı bulunurdu. Şehremaneti tarafından tayin edilmiş birer çavuş, nizamla uymayı ve genel ahlâka aykırı harekette bulunulmamasını sağlardı. Hamamların içinde soyunma yerleri, genel ve özel loca olarak ikiye ayrılırdı. Ayrıca deniz hamamlarında cankurtaran birkaç usta yüzücü de bulundurulurdu. Deniz hamamları, her yıl şehremaneti tarafından hazırlanan şartname ile müteahhitlere verilir ve hazırlanan hamamlar hizmete açılırdı. Deniz hamamları, sade ve özentisiz bir görünüşe sahipti. Bu hamamlar mevsimlik olduğu için, alelacele, gelişigüzel deniz üzerine çakılan kazıklarla oluşturulurdu. Bu kazıklar, suya dayanıklı ağaçlardan yapılırdı. Hamamlara karadan kurulan küçük bir iskeleyle girilirdi. Köşeli tahta havuzlar şeklinde olan deniz hamamlarının altlarında, ızgaralar bulunurdu. Bu ızgaraların konulmasının sebebi, boğulma tehlikesini ortadan kaldırmaktı.¹⁴⁷

Deniz kültürü, tabii kendi kıyafet ve modasını da getirdi. Deniz hamamlarına erkekler önceleri peştamallarla sonra da deniz banyosu donlarıyla; kadınlar ise ya boğazdan ayak bileklerine kadar uzanan bir gecelik gömlekle ya da çiçekli basmadan yapıma ve “denizlik” adı verilen elbiselerle girerlerdi. Denize girme alışkanlığının başlaması, beraberinde kendine özgü moda giysilerinin ortaya çıkmasını da sağladı. Ama ilk zamanlar moda yerine, kendi gerçeğine ve geleneğine uygun giysiler tercih edildi. İkinci Meşrutiyet yıllarına gelindiğinde ise, bu kıyafetler değişime uğradı, hatta dönemin meşhur dergilerinden Şehbal’de “Bu senenin ilk deniz kostümü karadan denize moda”¹⁴⁸ sloganıyla başında kepi, dizlerin az üzerinde etekli, belden kemerli elbisesi, ince çorabı ve

¹⁴⁶ Özer, *a.g.e.*,s.414.

¹⁴⁷ Özer, *a.g.e.*,ss.415-416.

¹⁴⁸ Özer, *a.g.e.*,s.416.

bağcıklı ayakkabılarıyla yeni bir tarz oluşturulmaya çalışıldı. Bu kıyafetler oldukça kapalı hatta dışarı kıyafeti ölçüsünde oldu; ancak bunlar, gelenek ile modernleşme arasında gidip gelen toplumun bir kesiminin, modernleşme yolunda aldığı mesafeyi göstermesi açısından önemli sayıldı.

İstanbul'un tüm kıyı şeridinde görülen deniz hamamları, gelenekten modernleşmeye, feraceden mayoya uzanan bir sürecin önemli bir parçası oldu. 20. yüzyılın başında kadınlar, başlarına geçirdikleri muşambadan bir bere ile her tarafı kapalı, diz kapaklarına kadar inen uzun don şeklinde mayoları tercih etti, daha sonraları ise paçalar diz kapaklarının üzerine çıktı; göğüs ve kollar açılarak giysiler tek parça olmaya başladı. Zamanla kadınların mayoları, tek parçadan iki parçaya dönüşürken, erkeklerinki de bunun tam tersi olarak iki parçadan tek parçaya dönüştü. Kısacası, bir zamanlar denizi kıyılardan ve sandallardan seyreden Türk kadını, önce çarşı hamamlarından deniz hamamlarına oradan da plajlara alı şacak ve çağa uygun olarak denizi ve kıyafetlerini benimsemekte gecikmeyecektir.¹⁴⁹

Gelişen dünya şartları, Cumhuriyet'in kurulması, toplumsal yapı değişiklikleri ve bunun sonucunda açık plajların kurulmaya başlamasıyla deniz hamamlarının büyük bölümü 1930'lu yıllarda ortadan kalktı; bazıları ise uzun süre plajların bir kenarında "kadınlar deniz hamamı" olarak varlıklarını sürdürdü.¹⁵⁰

Denize açıktan girmek, işgal yıllarında yabancı uyruklu askerler ve Beyaz Ruslar tarafından başlatıldı ve çok geçmeden bir kısım İstanbul halkı da denize açıktan girmeye başladı. Bu gelişme, sosyal hayatta "hamamdan" "plaj"a geçiş şeklinde bir değişimin yaşanmasına neden oldu.¹⁵¹

¹⁴⁹ Burçak Evren, *İstanbul'un Deniz Hamamları ve Plajları*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2000,s.198.

¹⁵⁰ Özer, *a.g.e.*,s.419.

¹⁵¹ Meriç, *a.g.e.*,s.146.

Deniz hamamlarından plaja geçmek, toplum hayatına “deniz kıyafeti” ve bu kıyafetin nasıl olacağı sorununu getirdi. Ve deniz kıyafetlerinde moda, her şeyde olduğu gibi, biraz da geç olsa da, yine Batı’dan geldi. Kadınların kollarını ve sırtını tümüyle, bacaklarını ise şort gibi kısmen açıkta bırakan giysiler moda oldu.¹⁵² Bu gelişme, denize girmenin anlamını değiştirdiği gibi, geleneksel dönemde toplumsal alanı belirleyen dinî normların etkisinin de hafiflediğini göstermesi açısından önemlidir.

Cumhuriyet döneminde ise, “hamam yapmak” tabiri “banyo” şeklinde değişim geçirdi. Hamamın üzerindeki kubbe kalktı ve Türk insanı kendini birdenbire plajlarda buldu ve uzunca bir süre denize gitmek “deniz banyosu almak” şeklinde ifade edildi.¹⁵³ “Deniz banyosu almak” tabirini Cumhuriyet insanının, Batılı ölçülere göre şekillenen “plaj ve deniz” algılayışını geleneksel kodlar kullanarak yeniden üretmesi ve içselleştirme çabası olarak da kabul edebiliriz. Değişim geleneksel dönemin yıkanma ve mahremiyet anlayışı ile modern sürecin toplumsal alanda görünür olma ve eğlence anlayışını karşı karşıya getirdi. Toplumsal alandaki bu kırılma, daha sonraki dönemde toplumsal değişmeye karşıt olarak toplumsal ayrışma şeklinde değişim geçirirken, keyfiyet açısından Batılı standartlarda içselleştirildi. Bu durumda toplumsal ayrışma, bir tavır alıştan çok, toplumsal uyumun ifadesi oldu. Modernleşme döneminde dış mekân eğlencesi olarak halkın gündelik yaşamına giren denize girmek, âdâb-ı muâşeret kitaplarında ve dergilerinde genişçe ele alındı.¹⁵⁴

¹⁵² Özer, *a.g.e.*,s.420.

¹⁵³ Özer, *a.g.e.*,s.426.

¹⁵⁴ Meriç, *a.g.e.*,ss.147-148.

2.3.2. Modernleşme Sürecinde Ortaya Çıkan Yeni Eğlenceler

Değişen toplumsal yapının etkisiyle geleneksel dönemden farklılaşan eğlence anlayışı, modern ölçüler içinde yeni mekân ve tavırlarla toplum hayatında yer almaya başlamıştır. Modern ölçüler, sosyal hayatta en önemli desteği, “hayatın ve yaşama biçiminin medenileşmesine yaptıkları katkı” şeklinde ifade edilen psikolojik kabulden almıştır. Böylece yeni eğlence anlayışı ve tavırları, toplumsal farklılıkların yaratacağı karşı koymalardan etkilenmemiş, bireyin yaşayacağı gerginlikler, “cemiyyet hayatının gerekleri” olarak kabul edilerek giderilmeye çalışılmıştır. Zamanın ve neslin değişmesi bu gibi yeniliklerin normalleşmesini sağlayan en önemli etkenler olmuştur.¹⁵⁵

2.3.2.1.Salon Hayatı

Tanzimat’la Osmanlı insanının gündemine giren yeni eğlenceler evde, evin salonunda; şehirde ise lokanta, gazino, otel gibi mekânlarda yapılmıştır. Salon hayatının en önemli özelliği, geleneksel dönemden farklı olarak mekânda kadın-erkek ayrımını ortadan kaldırmış olmasıdır. Yaşanan bu gelişme, sosyal hayatta kadınlara her yerde öncelik verilmesine neden olmuş, böyle bir davranış ise görgü kurallarının bir gereği olarak kabul edilmiştir. Salon hayatını toplumsal alana taşıyanlar saray, üst ve orta tabaka aileleri olmuştur. Cemiyyet hayatında kadının toplumsal alanda görünür olması, iletişim ve davranış biçimlerini değiştirmiş ve bu biçimlere yeni ölçüler getirmiştir.¹⁵⁶

Salon hayatı, aynı zamanda cemiyyet hayatına, kutlamalarda ve eğlencelerde Osmanlı toplum yapısına tamamen yabancı bir kıyafet olan “dekolte”yi getirmiştir. Tarihsel toplumsal süreç içinde geleneksel kodlara tamamen aykırı olan bu giyim tarzı, modernleşmenin sosyo-kültürel alanı değiştirmedeki etkisini göstermesi açısından oldukça

¹⁵⁵ Meriç, *a.g.e.*,s.148.

¹⁵⁶ Örneğin salona giren erkek, salonun en arkasına oturarak ön tarafı hanımlara bırakacaktır. Ayrıca bir erkek ziyarette eşine refakat ettiği taktirde hareket işaretini her zaman kadından bekleyecektir. Meriç, *a.g.e.*,s.149.

dikkat çekicidir. Nitekim Osmanlı sarayı ve üst tabaka aileleri hanımları, dekolte kıyafet giymekte herhangi bir tereddüt göstermemişlerdir.¹⁵⁷

Batılı kıyafetlerin ve dolayısıyla dekoltenin toplumsal yaygınlığı ise “gelinlik” sayesinde gerçekleşmiştir. Düğünler, kadınlar arasında yapıldığı için, dekolte giymek problem olmamıştır. Böylece alaturka düğünlerde moda mecmualarından çıkarılmış gelinlikler dikilmeye başlamıştır. Tabii toplum hayatında erkekle birlikte görünmeye yeni yeni başlayan kadından bir de dekolte kıyafet giymesini beklemek oldukça zordu. Ancak bu durum daha sonraki süreçte tatil, plaj kültürünün ve kıyafetlerinin toplumsal yaygınlık kazanmasıyla normal bir hâl almaya başlamıştır.¹⁵⁸

Salon hayatı, modern ölçülerin toplum hayatında yaygınlık kazanmasına da etki etmiştir. Osmanlı modernleşmesinde daha çok üst ve orta tabaka aileleriyle sınırlı olan salon hayatı, Cumhuriyet modernleşmesinde sosyal yaşamın bir gereği olarak kabul edilmiştir. Cumhuriyet modernleşmesinin taşıyıcıları yani bürokratlar, askerler, siyasiler ve öğretmenler tarafından Batılı kuralların toplumsal yaygınlık kazanması, bu gibi etkinliklerle sürekli gündemde tutulmuştur ve böylece Avrupa insanı gibi yaşamının toplumsal hafızaya yerleşmesi hedeflenmiştir. Sonuçta Cumhuriyetle birlikte oluşmaya başlayan modern yaşantı, bir sonraki kuşaklar tarafından kanıksanmış ve tamamen normalleşmiştir.¹⁵⁹

¹⁵⁷ Vahdettin’in kızı Sabiha Sultan bu konuda şöyle söylemektedir: “Halam Mediha Sultan bazen zevci Ferid Paşa’nın Avrupa seyahatine çıktığı zamanlar bize Çengelköy’e gelir, on beş yirmi gün kadar kalırdı. Paşa İngiliz usullerine çok riayetkâr olduğundan halam akşam yemeklerine dekolte elbise ile oturur ve annem de kendisine bu kıyafetle eşlik ederdi.” Murat Bardakçı, *Şahbaba*, Pan Yayınları, İstanbul, 1999,s.44.

¹⁵⁸ Meriç, *a.g.e.*,s.150.

¹⁵⁹ Meriç, *a.g.e.*,s.151.

2.3.2.2. Balolar

Değişen eğlence anlayışı, gündelik yaşamda birçok yenilik meydana getirmiştir. Özellikle “zaman” kavramının algılanışındaki farklılık, toplumsal değişim açısından önem taşımaktadır. Cemiyet hayatının vazgeçilmez kabullerinden olan “gece hayatını ve eğlencelerini” yeni zaman algılayışının pratik sonucu ve değişen eğlence anlayışına ait ritüeller olarak kabul edebiliriz. Bu gibi eğlencelerde yapılması gereken “dans” da birey açısından yeni bir davranış tarzı olmuştur. Geleneksel dönemde yapılan danslar ise, eğlence tarzının değişmesine paralel olarak içerik ve anlam değiştirmiştir.¹⁶⁰ Baloların vazgeçilmez eğlencesi olan dansın, Osmanlı toplum yapısında karşılığı yoktur. Türklerin sosyal etkinliklerdeki oyun anlayışı, etkin olmaktan çok, edilgen bir karakter taşımıştır. Oyun ve eğlencenin toplumun alt kesimlerine ve çocuklara ait bir pratik olarak kabul edilmesi de bu yeni etkinliklerde zorlanmalara neden olmuştur.¹⁶¹

Cumhuriyet modernleşmesinde balolar, tamamen Batı normlarında uygulanmış ve bunların yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Bu anlamda, 1925 yılında İzmir’de Mustafa Kemal Atatürk’ün isteğiyle sadece Müslüman erkek ve kadınların katılımıyla gerçekleşen ilk gayri resmi balo, Cumhuriyet’in modernleşme sürecine getirdiği devrimci ve devletçi yönünü göstermesi açısından önemlidir. Cumhuriyet’in ilk resmi balosu da 29 Ekim 1925’de Ankara’da düzenlenmiştir. Ankara’daki resmi erkân, ordu komutanları ve basının ileri gelenleri bu baloya katılmışlardır. Yine aynı yıl, Cumhuriyet Halk Partisi'nin girişimi ve Valilerin öncülüğüyle illerde de resmi balolar yapılmıştır. Ayrıca bazı ilçelerde,

¹⁶⁰ Türk danslarının eski dönemlerde dini bir niteliği vardı. Erkekler ve kadınlar ayrı ayrı eğlenirlerdi. Ayrıca eskiden profesyonel dans toplulukları vardı. Bunlara “dansör” denilirdi ve çok genç erkek çocuklardan oluşurdu. Sırma ve gümüş işlemeli kadife tunikler, ince ipekten pantolonlar ve dört kattan oluşan etekler giyerlerdi. Kadın toplantılarında dansları “çengi”ler oynardı. Ve bunlar, gruplar halinde bulunur, bayram ve düğünlere çağırılırdı. Will Sperco, *Yüzyılın Başında İstanbul*, İstanbul Kütüphanesi Yayınları, 1989, s.114.

¹⁶¹ Meriç, a.g.e., s.152.

Cumhuriyet Halk Partisi binalarında ilçe ve köylerden gelen davetliler için de balo tertiplenmiştir.¹⁶²

Balolar, yeni rejimin Batılı yaşam tarzını empoze etmesinde ve kültürel alandaki değişimin yukarıdan aşağıya inmesinde önemli bir araç olarak kabul edilmiştir. Ayrıca balolar, Osmanlı modernleşmesinin ilk aşamasında pek etkili olamayan kadının, Cumhuriyet’le birlikte kamusal alanda kendine bir yer edinmesine, yabancı erkeklerle birlikte bulunmasına ve dans etmesine zemin hazırlaması açısından da önemlidir.¹⁶³ Cumhuriyet döneminde modern sosyal etkinliklerden biri olarak kabul edilen balolar, bazı sivil örgütler ve sosyal yardımlaşma kuruluşları tarafından da düzenlenmiştir.

Özetle, Batı toplumlarında eğlence kültürünün temel yapı taşlarından olan balolar, yeni Cumhuriyet’te geleneksel yapıya ait ritüelleri silmenin ve onların yerine yeni değerler inşa etmenin bir aracı olarak kullanılmıştır.¹⁶⁴

2.3.2.3. Tiyatro, Sinema ve Barlar

19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı toplum yapısında meydana gelen gelişmeleri, modernleşme ve dolayısıyla toplumsal değişim aktörlerine bakarak, Osmanlı üst tabaka kültürünün yeniden yapılanma sürecinin başlangıcı olarak da kabul edebiliriz. Bu dönemden itibaren toplum hayatında görülmeye başlayan yeniliklerden bazıları da edebiyat ve sanat alanında gerçekleşmiştir. Toplumsal alanda roman, yağlıboya resim, tiyatro ve daha sonraları sinema gibi yeni sanat biçimlerinin ortaya çıkması ve halka ulaşmasıyla sonuçlanan bu yeniliklerin¹⁶⁵ birkaçına kısaca değinmenin yararlı olacağı kanaatindeyiz.

¹⁶² Doğan Duman, “Cumhuriyet Baloları”, *Toplumsal Tarih*, 1997,s.37 ve ss. 45-46.

¹⁶³ Bu dönemde kadın daha çok Türk Ocağı, Hilâl-i Ahmer, Himaye-i Etfal gibi kurumlar yararına verilen balolarda görülmektedir. Duman, *a.g.m.*,ss.45-48.

¹⁶⁴ Duman, *a.g.m.*,s.48.

¹⁶⁵ Faroqhi, *a.g.e.*,s.22.

Geleneksel dönemden ayrı olarak tiyatro tarihi üç safhaya ayrılabilir. 1839'dan 1908'e kadar olan dönem Tanzimat tiyatrosu, 1908'den 1923'e kadar olan Meşrutiyet tiyatrosu ve 1923'den sonrası ise Cumhuriyet tiyatrosu olarak adlandırılabilir. Türkiye'de Batı anlayış ve örneğine uygun tiyatro çalışmaları, 1839 Tanzimat dönemi ile başlamıştır. Bu çalışmalar, 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilanı ile de, hürriyet anlayışı içerisinde devam etmiştir. O devirde Türk gençlerinin tiyatro oyunculuğuna ve yazarlığına ilgi göstermeleri, Türk tiyatrosunun gelişmesi bakımından önemli bir başlangıç olmuş ve Türk tiyatrosunun Cumhuriyet dönemindeki gelişmesine de tesir etmiştir. Adı geçen dönemler, her ne kadar siyasi özellik taşısa da, tiyatronun gelişmesinde önemli dönüm noktaları olmuştur.¹⁶⁶

Batı'dan gelen bu yenilik, sosyal hayatta hem eğlence anlayışının şeklini, hem toplumsal hayatın cins ayrımına dayanan yapısını, hem de zamanı bir başka ifadeyle günün kullanım şeklini değiştirmiştir. Dolayısıyla tiyatro, toplum hayatında yapısal değişikliklere neden olmuştur. İlk olarak Avrupa'dan gelen opera topluluklarının verdiği temsillere, ilk zamanlarda İstanbul'da bulunan yabancı elçiler ile Avrupa görmüş Türkler rağbet etmiş, ancak ilerleyen yıllarda büyük kitleler, Avrupalılaşmak modasına bağlı olarak bu temsillere ilgi göstermişlerdir.¹⁶⁷

İstanbul'da bulunan tiyatrolarda, Sultan II. Mahmut zamanında, operalar oynamıştır. Sultan Abdülmecit döneminde ise, İtalyan toplulukları düzenli olarak gelmişlerdir. Ayrıca saray içerisinde özel bir tiyatro da yaptırılmıştır. Bu sırada halka hitap eden tiyatrolar da çoğalmıştır. Bu anlamda, halkın isteği ve sarayın himayesiyle tiyatronun gelişmesi hızlanmıştır.¹⁶⁸ Sultan Abdülmecit'in tarihte ilk kez tiyatro binasına giderek halk arasında bir gösteri izlemesi çok eleştirilmiştir. Eleştiriler üzerine Sultan Abdülmecit, Dolmabahçe Sarayı'nın yanında "Dolmabahçe Saray Tiyatrosu" adıyla bir tiyatro inşa

¹⁶⁶ Özer, *a.g.e.*,s.305.

¹⁶⁷ Özer, *a.g.e.*,s.305.

¹⁶⁸ Refik Ahmet Sevengil, *İstanbul Nasıl Eğleniyordu?*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993,s.140.

ettirmiş, İstanbul'a gelen bütün tiyatro topluluklarını sarayın tiyatrosuna davet ederek, gösterileri orada izleme imkânı bulmuştur. İkinci saray tiyatrosu ise, 1889 yılında Yıldız Sarayı'nda İkinci Abdülhamit tarafından yaptırılmıştır. Ancak, yalnızca yabancı oyunların oynanmasına, opera ve operet temsillerine izin verilmiştir.¹⁶⁹

Asıl tiyatro çalışmaları, Güllü Agop adlı Ermeni bir vatandaş tarafından başlatılmıştır. 1867'de "Osmanlı Tiyatrosu" adını verdiği tiyatrodaki, Avrupa'dan piyesler oynanmıştır. Ayrıca tiyatroya Müslüman yazar, oyuncu ve seyirci kazandırmak amacıyla, Beyoğlu yerine, halka yakın bulunan Gedik Paşa Tiyatrosu açılmıştır. Ve böylelikle Ermenilerin yanında Müslüman Türkler de tiyatroyla ilgilenmeye başlamışlardır. Türk yazarların yazdığı ilk piyesler daha çok trajedi olmuş ve komedi oynanmıştır. Güllü Agop, İkinci Abdülhamit dönemindeki sınırlamalara rağmen çizgisini sürdürmüştür. Ne var ki, tiyatro oyunları da sıkı denetime alınmıştır. 1882'de ise "yıkıcılık yapıyor" diye önce tiyatro kapatılmış, ardından da tiyatro binası yıktırılmıştır.¹⁷⁰

Meşrutiyet'le birlikte, tiyatro yaşamına yeniden canlılık gelmiş, yeni topluluklar ve yeni yazarlar ortaya çıkmıştır. Yazar, oyuncu, seyirci ve tiyatro salonlarında büyük bir artış olmuştur. Ayrıca, İttihat ve Terakki yönetiminin tiyatrolara desteği görülmüştür. Yıllarca ağır baskı altında çalışan tiyatrocular, eskiye oranla oluşan özgürlük ortamından yararlanmak istemişler ve çok sayıda tiyatro topluluğu kurmuşlardır.¹⁷¹ Bu dönemde tiyatronun gelişmesi adına atılan en önemli adım ise "Darülbedayi"nin kurulması olmuştur. İstanbul şehir tiyatrolarının¹⁷² temelini oluşturan kuruluş, önce konservatuar olarak hizmete girmiştir.

¹⁶⁹ Metin And, "Saray Tiyatrolarının Bölgesi Beşiktaş", *İstanbul Dergisi*, Sayı 15, 1995,s.79.

¹⁷⁰ Özer, *a.g.e.*,ss.306-307.

¹⁷¹ Göze çarpan topluluklar arasında Milli Osmanlı Tiyatrosu ya da Sahne-i Milliye-i Osmaniye, Şark Dram Kumpanyası, Donanma Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi vb. bulunuyordu.

¹⁷² Şehir Tiyatroları, Türk tiyatrosunu çağdaş seviyeye ulaştırmakla kalmamış, başta sinema olmak üzere Türk sanat dünyasının diğer alanlarına da yol gösterici nitelikte öncü olmuş ve önemli sanatçıların

İkinci Meşrutiyet sonrasında Türk tiyatrosu büyük bir gelişme göstermiştir. Bu dönemde tiyatroya verilen önem, kaliteli oyuncu yetiştirme amacıyla okullaşmayı beraberinde getirmiştir. Çağdaş bir tiyatro kurmak amacıyla, 1908’de Maarif Nazırı Recaizade Ekrem öncülüğünde ve Halit Ziya, Ahmet Mithat, Mehmet Rauf gibi önemli şahsiyetlerin yer aldığı bir kurul oluşturulmuştur. Ancak bu kurul, bir türlü yaşama geçirilecek bir tiyatro okulu kuramamıştır. Onların fikirleri, 1914’de İstanbul Şehremini Cemil Topuzlu tarafından yaşama geçirilmiş ve “Darülbedayi” kurulmuştur.¹⁷³

Bu dönemin bir başka yeniliği de Müslüman Türk kadınlarının takma adlarla sahneye çıkması olmuştur. Türk tiyatrosu bu süreçte bir ilk yaşamış ve Afife Jale, tüm baskılara karşı sahneye çıkan ilk kadın oyuncu olarak tarihe geçmiştir. O döneme dek, Türk kadını sahneye çıkamazken, 1920 yılında Afife Jale’nin sahneye çıkmasıyla çok önemli bir adım atılmıştır. Bu hazırlık safhası, Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosu için, alt yapı hazırlaması bakımından oldukça önemli olmuştur.¹⁷⁴

Cumhuriyet’in ilanından sonra, Türk kadınının özgürce sahne almış olması ve Türk tiyatrosunun önde gelen isimlerinden Muhsin Ertuğrul ve Mehmet Karakaş’ın çalışmaları, Türk tiyatrosu için önemli gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Yeni kuşağın çok kabiliyetli sahne sanatkârları, sergiledikleri oyunlarla özellikle İstanbul’daki tiyatrolara büyük seyirci kitlesini çekmeyi başarmışlardır. Cumhuriyet tiyatrosu, kültür değişimini beraberinde getiren modernleşme ile bu dönemde yeni boyutlar ve anlamlar kazanmıştır. Özellikle Mustafa Kemal Paşa’nın da desteğiyle tiyatro, toplum içindeki saygın yerini almış ve Türk kadınının sahneye çıkması güvence altına alınmıştır. İkinci

yetişmesini sağlamıştır. Bu sanatçıların başında Raşit Rıza, Muhsin Ertuğrul, Emin Belig Belli, Vasfi Rıza Zobu, Hazım Körmükçü, Afife Jale, Bedia Muvahhit, Halide Pişkin, Cahide Sonku, Avni Dilligil , Talat Artemel, Hüseyin Kemal Gürgen, Suavi Tedü, İ. Galip Arcan,, gibi ünlü sanatçılar gelmektedir. Hilmi Zafer Şahin, “Darülbedayi’den Şehir Tiyatrolarına”, *İstanbul Dergisi*, Sayı 16, 1996,s.39.

¹⁷³ Özer, *a.g.e.*,s.309.

¹⁷⁴ Özer, *a.g.e.*,s.310.

Meşrutiyet ile başlayan değişim, Cumhuriyet’le birlikte önemli bir gelişme kaydetmiştir.

Cumhuriyet’in ilanıyla Türk tiyatrosu, yeni Türkiye’nin çağdaş medeniyet ve kültür alanında hızla elde ettiği ilerlemelerin bir sembolü olarak ayrı bir önem ve anlam taşımıştır. 1923 yılında Cumhuriyet’in ilanıyla başlayan yeni dönemde, tiyatronun devletçe desteklenip kurulması, oyun yazarlarının, sanatçıların ve sahne teknik kadrosunun yetişmesi ve tiyatro seyircisinin oluşması Cumhuriyet’le birlikte gündeme gelmiş ve tiyatro Cumhuriyet’le devlet etkinliği olarak resmiyet kazanmıştır.¹⁷⁵

Modernleşme sürecinde halkın kamusal alan eğlencelerinden biri de sinema olmuştur. Auguste ve Louis Lumière kardeşler, 28 Aralık 1895 tarihinde Paris’teki Capucines Bulvarı’ndaki Grand Cafe’de düzenledikleri bir gösteri ile sinematograf adını verdikleri yeni icatlarını halka tanıtmışlardır. O gün bir frank vererek bu gösteriye iştirak edenler, “sinema”nın doğuşuna tanık olmuşlardır. Bu tarihten bir yıl sonra, benzer bir gösteri, aynı filmler ile İstiklal Caddesi (Grand Rue de Pera) numara 246’daki Sponeck birahanesinde (Aynalı Pasaj karşısı) yapılmış ve Osmanlı kamuoyu sinematograf ile tanışmıştır.¹⁷⁶

Resmi kayıtlara göre sinematografin, Osmanlı topraklarına girmesi ve halka yönelik ilk film gösterileri sadece adlarını bildiğimiz Jamin ve Henri adlı iki Fransız aracılığıyla olmuştur. Gösterilen filmlerin tamamı Lumière kardeşlerin dünyanın birçok yerine gönderdikleri kameramanlarının 1895-1896 yılları arasında çektikleri 1 ile 1.5 dakikalık filmlerinden oluşmuştur.¹⁷⁷ Sponeck’teki sinematograf gösterileri yaklaşık iki ay süresince devam etmiştir. Pera (Beyoğlu) azınlık ve gayrimüslim nüfusun çoğunlukta olduğu meskûn bir mahaldi. Dolayısıyla da sinematograf gösterilerine iştirak edenlerin çoğunluğunu da bu kitle oluşturmuştur. Ancak perdeye akseden hareketli görüntüler, Türk

¹⁷⁵ Özer, *a.g.e.*,s.312.

¹⁷⁶ Ali Özuyar, “Sinema Salonlarımızda İlk Filmler”, *Atlas Tarih*, Sayı 12, 2012,s.139.

¹⁷⁷ Özuyar, *a.g.m.*,ss.139-142.

ve Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu mahallelerde de merak konusu olmuştur. Bir süre sonra, halkın yoğun ilgisi sebebiyle, sinematograf gösterileri şehrin diğer semtlerinde de yapılmaya başlanmıştır. Ve İkinci Meşrutiyet'e kadar bu sinema gösterileri, daha çok çeşitli eğlence yerlerinin gösterilerinden biri olarak yer almıştır. Bu tarihten itibaren ise, yerleşik sinema salonları görülmeye başlamıştır. İlk salon gösterimi 1908'de Tepebaşı'ndaki eski şehir tiyatrosu komedi binasında gerçekleşmiştir. İstanbul'daki ilk sürekli sinema binası ise, Pathè sineması olmuştur.¹⁷⁸

Kısacası, 1908'de Meşrutiyet'in ilanına kadar sinema, daha çok "gezginci" olarak kalmıştır. İstanbulluların çoğu, "hareketli görüntüleri" gösteri alanlarında gezdirilen "stroskoplara" ile tanışmıştır. Bu gelenek, sinema gösterimleri yaygınlaştıktan sonra da devam etmiştir. 1908'e kadar dağınık ve farklı yerlerde sinema gösterimleri yapılırken, daha sonrasında ise, İstanbul'da elektriğin kullanılmasıyla birlikte, yerleşik sinema salonları açılmıştır.¹⁷⁹

Film yapımı ise, sinematograftan yirmi yıl sonra başlamıştır. İlk yapım çalışmaları daha çok, belgesel çekimleri olmuş ve bu durum Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na katılmasına dek sürmüştür. Birinci Dünya Savaşı'nda yedek subay olan Fuat Uzkınay, 1914'de Ayastefanos'taki (Yeşilköy) Rus anıtının yıkılışını konu alan belgesel filmi "Ayastefanos'taki Rus Abidesinin Yıkılışı"nı çekmiştir. Bir süre sonra, Osmanlı ordusunda kurulan sinemacılık kolunun "Merkez Ordu Sinema Dairesi"nin çevirdiği belgeseller olmuştur, ancak bu çekimlerin büyük çoğunluğu kaybolmuş ve yanmıştır. Yine Merkez Ordu Sinema Dairesi, Türkiye'de ilk yerli film olan "Himmat

¹⁷⁸ Burçak Evren, "Sinemalar", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s.9.

¹⁷⁹ Özer, *a.g.e.*,s.316.

Ağa'nın İzdivacı"nı 1916 yılında çekmiştir. Öykülü film çalışmalarından olan bu film, savaş nedeniyle bitirilememiş ve 1918 yılında Fuat Uzkınay tarafından tamamlanmıştır.¹⁸⁰

Bu askeri sinema kurumunun yanı sıra, yarı askeri bir kurum olan "Müdafâ-i Milliye Cemiyeti" de 1917'de yönetmenliği ve senaryosu Sedat Simavi'ye ait olan ve seyirci önüne çıkan ilk Türk filmi "Pençe ve Casus" filmini çevirtirmiştir. 1922 yılında ise, Türkiye'nin ilk özel yapım evi olan "Kemal Film" kurulmuş ve Cumhuriyet'in ilanına dek uzanan sinema çalışmaları da bu kurum eliyle yürütülmüştür. Muhsin Ertuğrul "Kemal Film" adına İstanbul'da "Bir Faciâ-i Aşk", "Boğaziçi Esrarı", "Nur Baba", "Ateşten Gömlek", "Leblebici Horhor", "Kız Kulesinde Bir Facia" filmlerini çevirerek Cumhuriyet dönemi öncesinde sinemanın temelleri adına önemli adımlar atmıştır. 1922'den sonra da Muhsin Ertuğrul, Türk sinema ve tiyatrosuna damgasını vurmaya devam etmiştir.¹⁸¹

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Türk sineması bu yeni döneme oldukça umutlu bir biçimde başlamıştır. Yeni düzeni sağlamlaştırmak adına sinema, önemli bir iletişim aracı olmuştur. Bütün sanat dallarını az ya da çok ölçüde destekleyen Cumhuriyet yönetimi, bu desteği sinemaya da göstermiştir. Ancak beklentiler, hedeflenenlerin altında kalmıştır. Bu durumun en önemli sebebi, sinemanın hem sanat hem teknik alanda yetenekli ve bilgili bir takım çalışması gerektirmesi, fakat dönemin alt yapısının ve imkânlarının bu duruma elverişli olamamasıdır.¹⁸² Kısacası, Cumhuriyet Türkiye'si için sinema, halkın birlikte katılım sağladığı, temaşaya dayalı ve kendi dünyasından yansımalar bulmaya çalıştığı, geleneksel seyirlik sanatların modern bir versiyonu olma özelliğini taşımıştır.

Toplum hayatında görülen bir başka yenilik de, yeni eğlence mekânlarının ortaya çıkmasıdır. Tanzimat öncesinde içki yasağının uygulandığı dönemlerde meyhane ve

¹⁸⁰ Özer, *a.g.e.*,s.320.

¹⁸¹ Özer, *a.g.e.*,ss.320-321.

¹⁸² Özer, *a.g.e.*,s.324.

benzeri eğlence yerleri, İkinci Meşrutiyet’le birlikte kazandıkları özgürlük ortamıyla İstanbul’da yaygınlaşmaya başlamıştır.¹⁸³

Osmanlı insanı, meyhane geleneğini bilir ve meyhane kültüründe kadının yeri yoktur. Modernleşen ve değişen yaşamla birlikte Osmanlı insanı, pek alışık olmadığı eğlence tarzlarıyla balozlar¹⁸⁴, kafeşantanlar¹⁸⁵, kabareler, birahaneler ve içkili gazinolarla tanışmıştır. Meyhane müdavimleri, genellikle babacan tavırlı, kalender meşrep ve hoşsohbet insanlardan oluşmuştur. Özellikle Beyoğlu’nda başlayan değişime ve eğlence fırtınasına rağmen, balozların dışında, hemen hemen her tür meyhanede, bu kültürün gelenekleri aynen devam etmiştir.¹⁸⁶

İstanbul eğlence mekânları, kapitülasyonların da etkisiyle sadece Rum, Ermeni ve Yahudi gibi gayrimüslim azınlıkların tekelinde olmuştur. Bundan dolayı gayrimüslim azınlıklar, Batı dünyası eğlence hayatında yer alan kafeşantanlar gibi, kabareler gibi içkili eğlence yerleri açarak, bir bakıma İstanbul barlarının temelini atmışlardır. Müslümanların meyhane işletmeleri ve içki içmeleri yasaktır. Bunun başlıca nedeni, içkinin dinî anlayışa göre yasak olması ve meyhanecilik mesleğinin adî bir meslek olarak kabul edilmesiydi. Yasağın katı olarak uygulandığı dönemlerde, içki içmek için meyhaneye gelen Müslümanlar, içkilerini yakalanma endişesiyle büyük bir tedirginlik ve korku içinde gizlice içerlerdi. Kimileri ise meyhanelerden aldıkları içkileri özenle saklayarak evlerine götürür, böylece daha rahat ve güvenli bir şekilde içki içme imkânına sahip olurlardı.¹⁸⁷ Eskiden meyhanelere “şerbethane” ismi de verilirdi. Galata ve Beyoğlu alemleri,

¹⁸³ Balıkpazarı, Zindankapısı, Asmaaltı, Ketenciler, Mahmutpaşa, Tavukpazarı, Gedikpaşa, Yenikapı, Kumkapı, Samatya, Langa, Yedikule, Unkapanı, Keresteciler, Hasköy, Haliç Feneri, Balat, Topkapı, Karagümrük, Galata, Beyoğlu, Galatasaray ve Kadıköy belli başlı meyhanelerin yoğunlaştığı bölgeler olmuştur.

¹⁸⁴ Orkestrası, konsomatrisleri ve servisi ile modern eğlence yeridir. Balozların meyhanelerden farkı, liman yakınında bulunmaları ve müşterilerinin çoğunluğunun yabancı gemicilerden oluşmasıdır.

¹⁸⁵ Şimdiki gece kulüplerinin ilk örnekleri sayılabilecek müzikli ve revülü kafedir.

¹⁸⁶ Vefa Zat, *Eski İstanbul Barları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999,s.65.

¹⁸⁷ Zat, *a.g.e.*,s.50.

meyhaneler ve buna benzer eğlence mekânlarında geçerdi. Modernleşme ile birlikte alafranga yaşam tarzı, başta gençler olmak üzere toplumun her kesiminde görülmeye başlamış ve büyük servetler bu tip eğlencelerde harcanmaya başlamıştır. Meyhaneleri kahvehanelerden ayıran en önemli özellikleri, sadece alkollü içki satmaları, oyun, müzik ve diğer eğlencelere nadiren yer vermeleri olmuştur.¹⁸⁸

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra içki yasaklarının gittikçe hafiflemesi, içki tüketiminin artmasına neden olmuştur. Böylelikle meyhanelerin alternatifi gibi ortaya çıkan yeni mekânlar görülmüştür. Bunlar, her türlü içkinin hizmete sunulduğu kabare barlardır.¹⁸⁹ Barlar, önce İngiltere ve Amerika'da, daha sonra tüm Avrupa ve dünyada görülmeye başlamıştır. İstanbul'da ise bar, Batı'dakilerden tamamen başka şekilde anlaşılmıştır. Bar, caz veya diğer tür müzik parçaları çalan bir orkestra ile, konsomatris kadın ve kızların bulunduğu varyete de yapılan bir eğlence yeri olagelmıştır.¹⁹⁰

Dönemin gazinolarına gelince, İstanbul'da ilk kez Tanzimat sonrasında, meyhanenin alafrangası olarak açılmaya başlamıştır. Gazino sözcüğü, Türkçe'ye İtalyanca "kır evi" anlamına gelen "casino"dan bozularak girmiştir. Gazino; müzikli program eşliğinde içki içilip yemek yenilen, çoğu zaman dans da edilen kapalı ya da açık eğlence mekânları olarak karşımıza çıkmıştır. II. Abdülhamit döneminde görülmeye başlayan gazinolar, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaygınlaşmıştır.¹⁹¹ Ancak 1930 yılına geldiğimizde, eğlence ve içki alemlerine sınırlamalar getirilmiş, bar ve meyhane talimatnamesi yayınlanmış; polis, vilayet ve defterdarlık memurlarından oluşan bir komisyon teşkil edilmiştir. Talimatnamede bu mekânların kapanma saatleri 10.00, 11.00,

¹⁸⁸ Özer, *a.g.e.*,ss.199-200.

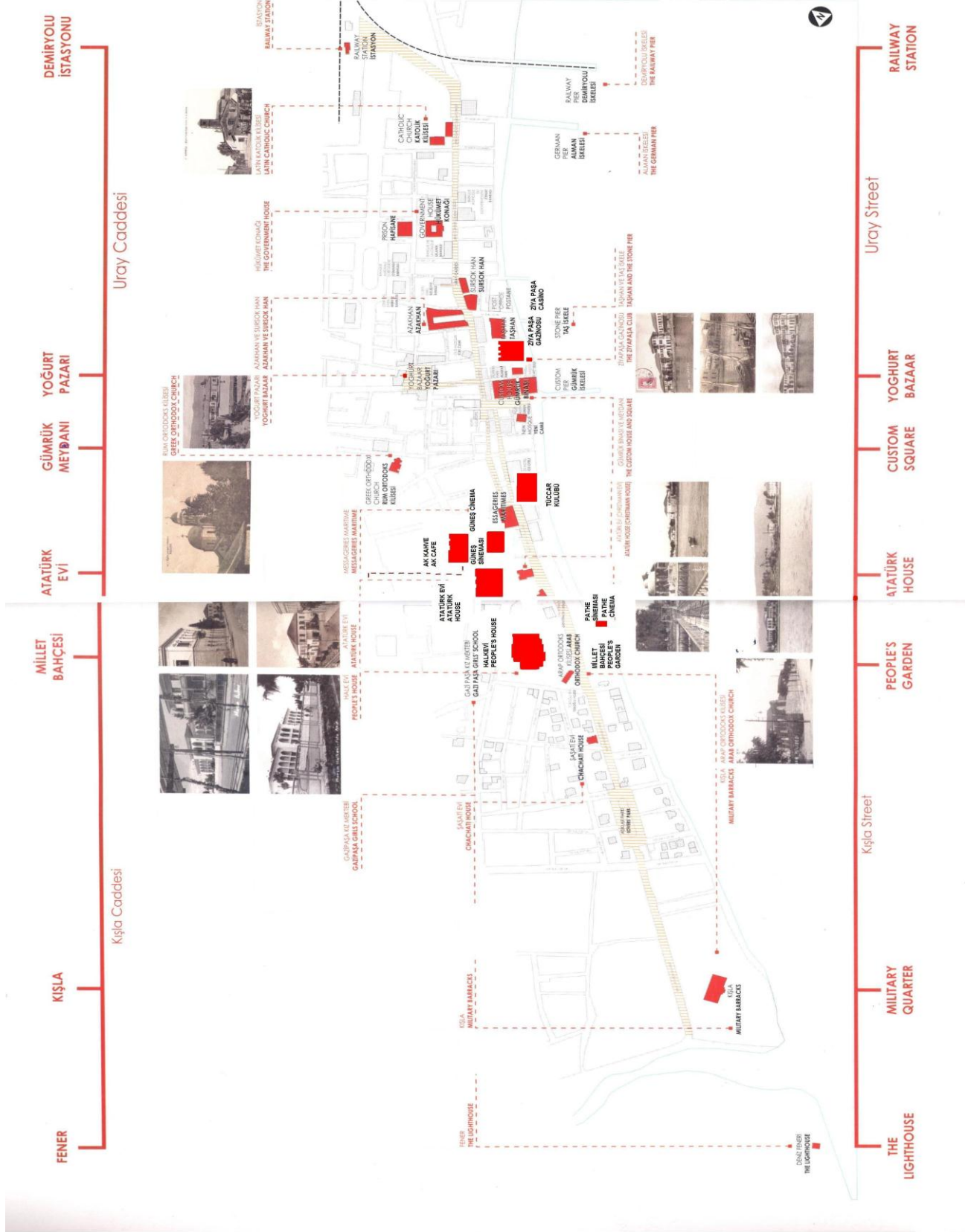
¹⁸⁹ Bar, özel bir tezgahla çevrili, her türlü alkollü ve alkolsüz içkilerin hazırlanıp servise sunulduğu bölüm anlamına geldiği gibi, içinde bulunduğu mekâna da aynı adı vermiştir. Bar, uzun tezgah veya meyhane masası anlamına gelen, İngilizce bir kelimedir. Barlarda tezgah önünde ve genellikle ayakta içki içilmiş, normal masa yüksekliğini aştığı için de, önünde uzun ayaklı tabureler konulmuştur.

¹⁹⁰ Behzat Üstüken, "Eski Beyoğlu'nda Restaurant, Bar, Gazino ve Meyhaneler", *Toplumsal Tarih*, 1994,s.20.

¹⁹¹ Özer, *a.g.e.*,s.201.

12.00, 02.00, 04.00 olarak kabul edilmiştir. Ayrıca bar ve meyhanelerde telefon bulundurma mecburiyeti getirilmiş, 18 yaşından küçüklerin bu mekânlara girmeleri yasaklanmış, meyhanelerde kadın garsonların istihdam edilemeyeceği belirtilmiştir. Bütün bunların yanında, kamuya açık eğlence yeri olarak kapalı mekânlar çeşitlenmiş ve bu mekânlar, katmanlaşıp kozmopolitleşen şehir halkının yeni ihtiyaçlarına göre oluşturulmaya çalışılmıştır.¹⁹²

¹⁹² Özer, *a.g.e.*,s.202.

Resim 3.1: İstasyon'dan Fener'e Mersin (Kaynak: Tülin Selvi Ünlü-Tolga Ünlü, *İstasyon'dan Fener'e Mersin*, Mersin Ticaret ve Sanayi Odası, 2009, ss.50-51) Görselde tez kapsamında kullanılan mekânlar ön plana çıkarılmıştır.

Resim 3. 2: Mersin'in Genel Görünüşü 1920'ler

(Kaynak: Ali Murat Merzeci Koleksiyonu)

3. BÖLÜM: 1923-1950 YILLARI ARASINDA MERSİN'DE GÜNDELİK HAYAT VE SOSYAL MEKÂNLAR

Yaklaşık yüz elli yıllık geçmişi ile Anadolu'nun en genç kentlerinden biri sayılan Mersin'in, Osmanlı dönemindeki eski mahalle adlarına baktığımızda; Lazkiye Mahallesi, Frenk Mahallesi, Giritli Mahallesi ve Hıristiyan Köyü Mahallesi gibi yabancı kökenli adların yanı sıra Medrese Mahallesi, Çardak Mahallesi ve Yeniköy Mahallesi gibi Türk mahallelerin varlığı toplumsal kaynaşmanın; Attarlar Çarşısı, Bezirgan Çarşısı, Moskova Çarşısı, Tahtalı Han, Orozdibak, Gümrük Meydanı, Tüccar Han, Taş Han, Yeni Han, Bedesten, Rıhtım, İstasyon, Telgrafhane, Postane, Konsolosluk, Banka, Gümrük ve Ticaret Odası gibi yapılar, kurumlar ve caddeler ise, bir liman kenti olan Mersin'in ticaret yaşamının en karakteristik simgeleri oldu. Kaymakamı, Komutanı, Liman Reisi, Mahkeme Reisi, Kadı ve Memurları Türk olan kentte; örneğin 1884-1885 yıllarında Muhasebe Kalemünde Nesim ve Corci Efendiler, Defter-i Hakânî'de Agop Efendi, Ziraat Bankası'nda Bodos oğlu Dimetraki ve Yuvanaki, Belediye Azalığında Banus Ağa, Karantina Doktoru Amadya, Telgrafhane'de Fatulu adlı gayrimüslim Osmanlı vatandaşları görevliyidiler.¹⁹³ Nusayriler, Mısırlı Fellahlar ve Tahtacılar ise kente renk katan diğer toplulukları oluşturuyordu.¹⁹⁴

¹⁹³İbrahim Bozkurt, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mersin Tarihi*, Mersin Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2012, ss.69-71.

¹⁹⁴ Ersal Yavi-Necla Yavi, *Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. Yılında İçel*, İçel Valiliği, Türk Basın ve Basım, Ankara, 1998,ss.86-87.

Resim 3.3: Mersin Uray Caddesi Silueti 1910'lar

(Kaynak: Ali Murat Merzeci Koleksiyonu)

Mersin, Tanzimat fermanıyla her alanda başlatılan yeniden yapılanma girişimlerini, iyi şekilde değerlendiren Osmanlı kentlerinden biri oldu. Farklı etnik topluluklardan oluşan Doğu Akdenizli insanlar, dikkatlerini Akdeniz'e yönelttiler ve kısa zamanda kilise çanlarının, havra ayinlerinin ve ezan seslerinin duyulduğu, planlı ve düzenli sokakları, Ebniye nizamnamelerine uygun kesme taş duvarlı ve Marsilya kiremiti çatılı yapılarıyla Anadolu kentlerinde farklı, yepyeni bir kent yarattılar. Rıhtıma yayılan pamuk balyaları, kaneviçe çuvallar, fiçılar ve sandıklar arasından geçen arabalar ve kervanlar; beyaz ipek, keten veya sadakor kumaş elbiseler içinde; gemi acenteleri, bankalar ve ticarethaneler arasında telaşlı ve canlı adımlarla gidip gelen iş adamları; istasyonda, tramvayda, fayton ve lokantalarda hemen hemen her dilde konuşan insanları ile Mersin oldukça hareketli bir kentti.¹⁹⁵ Biz de çalışmamızda, Mersin'in bu hareketliliğine ya da bir başka deyişle, bu canlılığına ritim katan ve gündelik hayatı içerisinde yer alan, ayrıca toplumsal yaşamın oynandığı bir sahne olarak da tanımlanan sosyal mekânlarını ele aldık.

3.1.Eski Mersin'de Yeni Yaşam Alanı: Atatürk Evi ve Çevresi

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında Atatürk Evi ve çevresi, kentteki yoğun ticarî etkinliğin gerçekleştiği alanlardan konut alanlarına doğru giderken bir geçiş noktası olarak, birbirinden ayrılmış bu iki kullanım arasında, kentli için bir sosyal odak olarak gelişti. Özellikle Tefik Sırrı Gür'ün valilik yaptığı 1940'lı yıllardan itibaren Atatürk Evi ve yakın çevresinde, Mersin'in sosyal yaşamındaki varlığını 1960'lı yılların sonuna kadar hissettiren ve kentin ortak hafızasındaki yerini bugün de koruyan, sosyo-kültürel ve eğlenceye yönelik kullanımları barındıran çok sayıda yapı yer aldı.¹⁹⁶ Kentte gelişen yeni yaşam kültürünün de etkisiyle kentin ileri gelen tüccarlarının aileleri ile beraber

¹⁹⁵ Yavi-Yavi, *a.g.e.*,8,s.87.

¹⁹⁶ Tülin Selvi Ünlü ve Tolga Ünlü, *İstasyon'dan Fener'e Mersin*, Mersin Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Mersin, 2009,s.174.

gidebilecekleri yeni lokanta, bar, şehir kulübü, aile gazinosu, sinema ve aile çay bahçesi gibi çeşitli kullanımların büyük çoğunluğu bu alanda ortaya çıktı.

1939 yılında açılan iki kat balkonlu, localı, kaloriferli ve çatısı yazlık sinema olarak da kullanılan Güneş Sineması; yalnız üye olabilenlerin girebildiği, özel orkestrası bulunan Tüccar Kulübü; edebiyat, resim, müzik, sinema ve tiyatro sohbetlerinin yapıldığı Ak kahve; deniz kıyısındaki havuzlu bahçesi ve lokantası ile ünlü Toros Oteli Atatürk Evi çevresinde yoğunlaşan kentin 20. yüzyıl başındaki kültürel yaşamı hakkında fikir vermektedir. Atatürk Evi ve çevresindeki bu sosyal ve kültürel yaşam mekânları ve bu mekânların hemen batısındaki, günümüzde Cumhuriyet Meydanı olarak adlandırılan alanda bulunan ve kentin buluşma yeri olarak, 1970'li yıllarda yeni düzenlemeler yapılana kadar, bir bölümü Millet Bahçesi bir bölümü de Aile Bahçesi olarak adlandırılan alan arasında bir süreklilik ve bütünlük sağlandı.¹⁹⁷

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın ilk yarısında, Atatürk Evi ve çevresinde yalnızca eğlenceye yönelik yapılar yoktu. Kentin kültürel zenginliğinin bir göstergesi olarak dinî yapılardaki çeşitlilik de bu bölgede rahatlıkla izlenebildi. Günümüzde halen kullanılmakta olan Arap Ortodoks Kilisesi ve bugün ayakta olmayan, ancak kartpostallardan çift çan kulesi ile oldukça görkemli bir yapı olduğu anlaşılan Rum Ortodoks Kilisesi de (bkz.Resim 3.4.) yine kentin bu alanında yer aldı.¹⁹⁸

¹⁹⁷ Ünlü ve Ünlü, *a.g.e.*,s.176.

¹⁹⁸ Ünlü ve Ünlü, *a.g.e.*,s.176.

Resim 3.4: Rum Ortodoks Kilisesi 1920'ler

(Kaynak: Ali Murat Merzeci Koleksiyonu)

Bu kilise, kentin bilinen tüccarlarından Mavromati'nin başkanlık ettiği Rum cemaati tarafından yaptırılan Rum Ortodoks Kilisesidir.¹⁹⁹ Osmanlı arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre, 1849 yılında kentteki Ortodoks cemaatinin merkezi, hükümete başvurmuş ve hükümet de Papaz Efendi'nin evinde ibadete izin vermiştir. Ancak zaman içinde artan Ortodoks nüfusuyla birlikte, Papaz tarafından cemaatten toplanan para ile bir kilise inşasına başlanmıştır. Merkezî hükümetten izinsiz olarak başlayan bu kilise inşaatı, kentteki resmi görevliler tarafından fark edilmiş ve bu duruma el konulmuştur. Bunun üzerine, cemaat tarafından yine hükümete başvurulmuş ve Şam Patrikliğine bağlı inşaatı süren söz konusu Rum Ortodoks Kilisesi'nin kentte artan Hıristiyan nüfus için gerekli

¹⁹⁹ Lina Nasif ile 07/06/2011 tarihli görüşme.

olduğu belirtilerek, engellenmenin kaldırılması istenmiş ve bu talep sonucunda hükümet, inşaatın engellenmemesi yönünde karar vermiştir.²⁰⁰

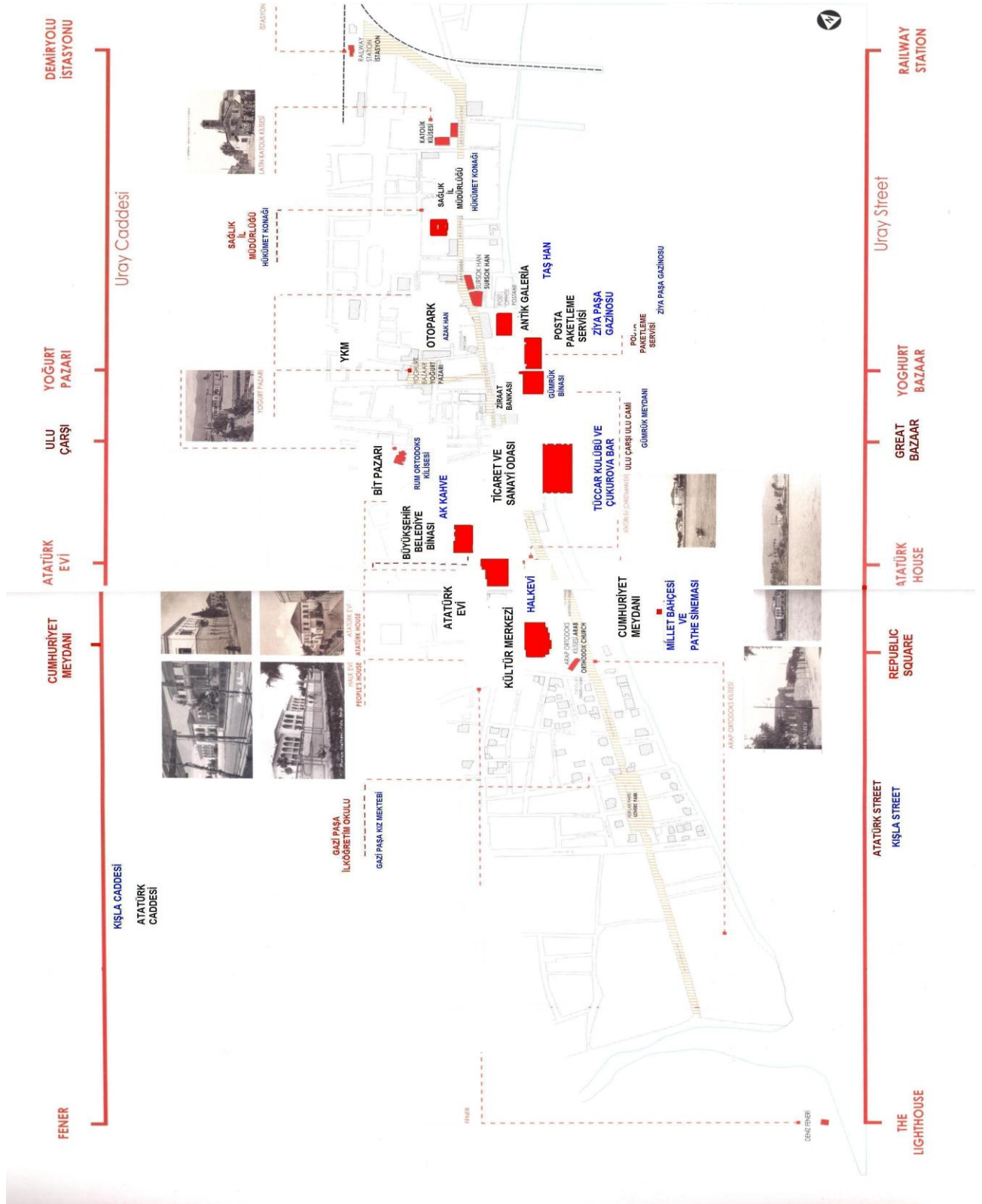
Yapımına 1886 yılında başlanan Rum Ortodoks Kilisesi, 1890 yılında tamamlanmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Mersin'e gelen Davis'in aktardığına göre, o dönemde Türkler genellikle tarımla; Rumlar ise ticaretle uğraşmıştır. Kent ticaretindeki Rum ağırlığı, 20. yüzyılın ilk yarısında yerini Türk tüccarlara bırakmıştır. 1924 yılında Lozan Antlaşması ve mübadele sonrasında Rum Ortodoks Kilisesi, cemaatini kaybetmiş ve kilise, önceleri Zafer Cami adıyla Müslüman nüfusa hizmet vermeye başlamış; ardından yapı bir süre Halkevinin konferans salonu, bir süre de sinema salonu olarak kullanılmıştır.²⁰¹

Özetle, 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyılın ilk yarısında, Atatürk Evi ve çevresinde hem eğlenceye yönelik yapılar yer almış hem de kentin kültürel zenginliğinin bir göstergesi olan dinî yapılardaki çeşitlilik göze çarpmıştır.

Kentte 1960'lı yıllarda başlayan dönüşüm, bu döneme kadar varlıklarını koruyan Atatürk Evi çevresindeki yapıların zamanla yok olmasına ya da işlev değiştirmesine yol açtı. 1960'lı yıllara kadar kentin önemli bir kültür odağı olan Ak kahve'nin bulunduğu yapı Mersin Belediyesi oldu; Halkevlerinin kapatılmasıyla Mersin Halkevi Kültür Merkezine; Tüccar Kulübü Ticaret ve Sanayi Odasına dönüştürüldü;Toros Oteli yenilendi;Ziya Paşa Gazinosu ise, günümüzde mevcut postane binasının kuzeyinde, posta paketleme servisi olarak kullanılmaya başlandı. Birçok yapı ise, yerlerine yeni binalar yapılması ya da yol açılması için yıkıldı.

²⁰⁰ Tülin Selvi Ünlü, *19. Yüzyılda Mersin'in Kentsel Gelişimi*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007,ss.242-243.

²⁰¹ Ünlü ve Ünlü, *a.g.e.*,s.202.

Resim 3.5: İstasyon'dan Fener'e Mersin(Kaynak: Tülin Selvi Ünlü-Tolga Ünlü, İstasyon'dan Fener'e Mersin, Mersin Ticaret ve Sanayi Odası, 2009,ss.50-51.) Görsele tez kapsamında kullanılan mekânlar ön plana çıkarılmış ve görsele bazı eklemeler yapılarak, mekânlardaki dönüşümler gösterilmiştir.

Bu anlamda, bölgede 19. yüzyıl sonu ile 20. yüzyıl başından günümüze erişen yapılar Atatürk Müzesi'ne dönüştürülen Christmann Evi ve Arap Ortodoks Kilisesi oldu. Adı Atatürk Caddesi olarak değiştirilen Kışla Caddesi, yaya bölgesi olarak düzenlendi ve bu cadde hâlâ kentin en önemli ve canlı yerlerinden biri olma özelliğini devam ettiriyor.(Bkz. Resim 3.6.)

Resim 3.6: Atatürk Caddesi 2000'ler

(Kaynak: <http://wownturkey.com/forum/viewtopic.php?t=29257>)

Resim 3.7: Mersin Sahili ve Tuz Deposu 1930'lar

(Kaynak: Ali Murat Merzeci Koleksiyonu)

Kartpostalda Gümrük İskelesi'ne kadar kıyı boyunca çok sayıda iskelenin kalıntısı görülüyor. Bunlardan biri, tuz deposu olarak kullanılan yapının güneyindeki Tuz İskelesidir. İskeleye adını veren ve daha sonra Alanyalı Mustafa ve Biraderleri'nin 1927 yılında açtıkları nal ve çivi fabrikası olan yapı, hemen kuzeyinde yer alan Atatürk Evi gibi, Mersin'in simge yapılarından biri oldu. Günümüzde Taş Bina olarak adlandırılan yapının kaderi de 1940'lı yıllarda değişti. Tefik Sırrı Gür'ün 1943'de Mersin Valisi olması yalnızca bu yapı için değil, Mersin için de bir değişim anlamına geldi. Vali Tefik Sırrı Gür, kentte halkın eğlenebileceği nitelikli bir yer bulunmadığını düşünerek, üst katı bir dönem Mersin İdman Yurdu Lokali olarak da kullanılan bu yapının, yeniden düzenlenmesini istedi. Böylece bir dönem, üstü katı konut ve alt katı da antrepo olarak kullanılan deniz kıyısındaki bina, özgün yapısı bozulmadan, müzik dinlenip dans edilebilen bir lokal haline getirildi. Kentin bu yeni sanat ve eğlence mekânı "Ak kahve" adını aldı.²⁰²

²⁰² Ünlü ve Ünlü, *a.g.e.*, ss.176-182.

1940'lı yıllardan itibaren Ak kahve, Ak kahve'nin hemen doğusunda, günümüzde Mersin Ticaret ve Sanayi Odası'nın bulunduğu alanda yer alan Tüccar Kulübü, Toros Oteli daha sonraları ise Borsa Kulübü gibi yeni kulüp, lokanta, bar, aile gazinosu ve oteller kentin sosyal hayatında önemli bir yer tutmaya başladı.²⁰³

Resim 3.8: Atatürk Evi (Christmann Evi) 1920'ler

(Kaynak:Ali Murat Merzeci Koleksiyonu)

Kartpostalda sağda görülen yapı, Mersin'in yakın geçmişi için oldukça büyük bir anlam taşımaktadır. O dönemde denize oldukça yakın olan bu yapı, 1925 yılında Atatürk ve eşi Latife Hanımın on bir gün boyunca konuk olduğu evdir. Yapı, 1992 yılında restore edilmiş ve Atatürk Evi Müzesi olarak ziyarete açılmıştır.²⁰⁴ Yapı, 1897 yılında Mersinli Rum tüccar Mavromati'nin İsviçre konsolosu Alman asıllı Christmann ile evlenen kızının konutu olarak yaptırılmıştır. Ev, uzun yıllar bu ailenin konutu olarak kullanıldığı için,

²⁰³ Ünlü ve Ünlü, *a.g.e.*,s.184.

²⁰⁴ Ünlü ve Ünlü, *a.g.e.*,s.188.

Christmann Evi ya da Christmann Köşkü olarak da adlandırılmıştır. Christmann ailesinin çocuğu olmadığı için, ev daha sonra Mavromati'nin damadı Fedon Tahinci'ye geçmiş ve Tahinci ailesinin konutu olarak kullanılmıştır.²⁰⁵

3.2.Eski Mersin'de Sinemalar

Mersin'de ilk sinemanın ne zaman faaliyete başladığı yönündeki araştırmalara, Torossian Kardeşlerin (Torossian Frères) editörlüğünde kaydedilmiş bir kartpostal ışık tutmuştur. Kartpostalda görülen kentin bilinen ilk yazlık sineması olan Pathé Sinemasıdır.

Kartpostalın üzerinde Fransızca olarak Pathé Sinemasının bahçesinin görünümü-Mersin (Vue du Jardin du Cinéma Pathé-Mersine) yazısı okunmakta; ayrıca kartpostalda, demir parmaklıklı bir duvarın, sinemanın sınırlarını belirlediği ve bir giriş kapısının bulunduğu görülmektedir.²⁰⁶ (bkz. Resim 3.9)

Resim 3.9: Pathé Sineması 1900'ler

(Kaynak: Ali Murat Merzeci Koleksiyonu)

²⁰⁵Gündüz Artan, "Bellek ve Miras", *19. yüzyılda Mersin ve Akdeniz Dünyası*, Akdeniz Kent Araştırmaları Merkezi Yayınları, Mersin, 2002, 143-144. Ünlü ve Ünlü, *a.g.e.*,s.188.

²⁰⁶ Ünlü ve Ünlü, *a.g.e.*,s.226.

1908’de Sigmund Weinberg tarafından İstanbul’daki ilk yerleşik ve sürekli sinema salonu olan Pathé Sinemasının, hemen hemen aynı yıllarda Mersin’de de bir sinema işletiyor olması, kentin 20. yüzyıl başındaki sosyo-kültürel yaşamının gelişmişliği ve canlılığına ilişkin önemli bir ipucu vermektedir. Bu canlılık, Mersin’e ilişkin ticaret kayıtlarından da izlenmektedir. Örneğin, Şark Ticaret Yıllığı’na göre, 1913 yılında kentte Georgeos Arslanoğlu tarafından işletilen bir sinema ve S. Macromallis’e ait Concordia adında bir tiyatro olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Develi’ye göre kentte, Küçük ve Büyük Fahri ile Refik ve Rifat Uslu adlı kişiler tarafından çalıştırılan ve 1927 yılı ticaret sicil kayıtlarında yer alan bir sinema daha bulunmaktadır.²⁰⁷

1930’lu ve 40’lı yıllarda Mersin’de iki sinema karşımıza çıkmaktadır: Bunlar Halk ve Güneş Sinemalarıdır.²⁰⁸ Halk Sinemasının önceki yıllarda adı Türk Ocağı Sinemasıydı.²⁰⁹ 1930’lu yıllarda, iki bölümlü bir salonu ve locaları vardı. Ön salon izleme salonu, arka salon ise sinemaya enerji veren bir lokomobilin bulunduğu kısımdı. Buraya elektrik verilinceye kadar, sinemanın ışıklandırması gaz lambasıyla yapılırdı.²¹⁰

Halk Sinemasında, o zamanlar meşhur olan “Şarlo filmleri” ve buna benzer kısa metrajlı filmler dışındaki filmlerin tamamı, aynı zamanda gösterilmezdi. Filmin tamamını görebilmek için, birkaç defa sinemaya gitmek gerekirdi. Arada bir tam gösterilen filmler gelirdi ve film reklam edilirken “tekmili birden” diye anons edilirdi. Şinasi Develi’ye göre, Mersin’de ilk sesli sinema 1933 yılında başladı.²¹¹ Bu nedenle sinemada birtakım değişikliklerin yapılabilmesi için, sinema bir süreliğine tatil edildi ve yapılan değişikliklerden sonra Halk Sineması tekrardan faaliyete geçti. Sinema artık tek salonluydu. Ayrıca sinemaya sahneye kadar uzanan sağlam soluk localar yapıldı ve balkon

²⁰⁷ Ünlü ve Ünlü, *a.g.e.*,226. ve Şinasi Develi ile 20/04/2011 tarihli görüşme.

²⁰⁸ Atilla Toroğlu ile 22/05/2012 tarihli görüşme.

²⁰⁹ Durmuş Ali Tepe 15/06/2011 ve Şinasi Develi ile 20/04/2011 tarihli görüşme.

²¹⁰ Şinasi Develi, *Eski Mersin’de Yaşam*, Avcı Ofset, Mersin, 2007,s.208.

²¹¹ Şinasi Develi ile 27/04/2011 tarihli görüşme.

konuldu.²¹² Halk Sineması, Güneş Sineması açılıncaya kadar faaliyetini sürdürdü; ancak Güneş Sineması açılınca, Mersin'e iki sinemanın fazla olduğu düşünüldü ve Halk Sineması yıkıldı ve sinemanın yerine küçük bir sebze hali kuruldu.²¹³

Güneş Sineması ise 1939 yılı başında, yani II. Dünya Savaşı'ndan hemen önce açıldı. Güneş Sinemasının çok şık ve gösterişli bir salonu vardı. Güneş Sinemasının ışık sistemi oldukça ilgi çekiciydi.²¹⁴ Sinemada, sahne çevresindeki kademeli Japon kartonları arasında gizlenen beyaz, mavi ve kırmızı ışıklar, çalan gonk sesine uyararak yanardı. Tavandaki ışıklar da Japon kartonlarının arasına saklanmıştı. Kolonlarda testere ağzına benzer bir biçimde düzenlenen kartonların içinde saklanan lambalarla ışık sistemi tamamlanmıştı. Salondaki tüm ışık sistemi gizli olarak organize edilmişti. Salon, tavan ve kolonlarda gizlenen lamba ışıklarının yansımaları ile aydınlatılırdı. Birinci gonk çalınca tavandaki ve kolonlardaki ışıkların üçte biri söner ve sahnenin çevresinde, bant şeklinde beyaz bir ışık yanardı. İkinci gonkta, ışıkların yine üçte biri sönerken, sahnenin çevresindeki ikinci bant mavi olurdu. Son gonkta ise salonun tüm ışıkları söner ve sahne çevresinde beyaz, mavi ve kırmızı üç bant oluşur ve film başlayınca bu sahne ışıkları da sönerdi.²¹⁵

Güneş Sinemasında iki balkon vardı. Birinci balkon, hilâl biçimindeydi ve bu nedenle nerede oturursanız oturun herkesi görebilirdiniz. Birinci balkonun hemen arkasında ise biraz yüksekte ikinci balkon vardı. Ayrıca büyük salonun arkasında localar bulunurdu. Sinemanın en pahalı koltukları birinci balkonda olduğundan, bütün sosyete burayı tercih ederdi. Mersin'de ender durumlar dışında bir film iki günden fazla vizyonda kalmazdı. İlk seans, saat 18.00'de yapılır ve aynı film saat 21.00'deki ikinci seansta

²¹² Lina Nasif ile 07/06/2011 tarihli görüşme.

²¹³ Develi, *a.g.e.*,s.208.

²¹⁴ Lina Nasif ile 07/06/2011 tarihli görüşme.

²¹⁵ Ersoy, *a.g.e.*,s.62.

tekrarlanırdı. 18.00'deki seansa “matine”, 21.00'deki seansa ise “suare” denirdi.²¹⁶ Mersin'in tüm ileri gelenleri, filmin ilk gününü ve matineyi (Mersinlilerin deyişle altı matinesi) tercih ederlerdi.²¹⁷ “Gala” diye adlandırılan 18.00 matinesinde genelde herkesin yeri belliydi.²¹⁸ Salona ve ikinci balkona daha mütevazı insanlar gelirdi. Güneş Sinemasında bilet fiyatları yüksek olduğundan, orta tabakanın altı, sinemada pek görünmezdi. Güneş Sinemasının koltukları, bordo deri kaplamaydı. Salon, kaloriferlerle ısıtılırdı.²¹⁹ O yıllarda kalorifer, büyük bir lükstü ve Mersin'de ancak birkaç evde vardı.²²⁰ Sinemada film başlamadan önce, dünya haberleriyle ilgili gösteriler sunulur ve ardından “pek yakında” başlığı altında fragmanlar gösterilir ve “gelecek program” gösteriminden sonra film başlardı. Sinemayı işletenler, İstanbul'daki İpek Filmle anlaşarak, orada gösterime giren filmlerin bir ay sonra, Mersin'de Güneş Sinemasında gösterime girmesini sağlamışlardı. Örneğin, Tyrone Power'ın oynadığı “Süveyş Fedaileri” (bkz. Resim 3.10) ve Stewart Granger'in “Caravan” adlı filmleri alışılanın tersine tam bir hafta vizyonda kalmıştı. (bkz. Resim 3.11)

²¹⁶ Atilla Toroğlu ile 22/05/2012 tarihli görüşme.

²¹⁷ Ersoy, *a.g.e.*,s.63.

²¹⁸ Madam Msik ve kızları, arka sıranın sol tarafında; Şaşılar ise, arka sıranın sağ tarafında otururlardı. Ersoy, *a.g.e.*,s.63.

²¹⁹ Lina Nasif ile 07/06/2011 tarihli görüşme.

²²⁰ Ersoy, *a.g.e.*,s.64.

Resim 3.10: “Süveys Fedaileri” Filmi

Resim 3.11: “Caravan” Filmi

(Kaynak: [http://en.wikipedia.org/wiki/Suez_\(film\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Suez_(film)) ve <http://www.silversirens.co.uk/stewart-granger/caravan/>)

Ayrıca sinemayı işleten ortaklardan Mösyö Dakat, iki filmin müjdesini, Mersinlilere çok önceden vermişti. Bunlar Laurel–Hardi (bkz. Resim 3.12) ve Tarzan filmleriydi.²²¹ (bkz. Resim 3.13).

Resim 3. 12: “Laurel ve Hardi”nin Bazı Filmleri

(Kaynak: <http://www.laurelandhardy.org/newDVDREV.html>)

²²¹ Ersoy, a.g.e.,s.65.

Resim 3.13: “Tarzan” Filmlerinin Bazıları

(Kaynak: <http://divxplanet.com/sub/m/8103/Tarzan-Finds-a-Son.html>)

Ayrıca başrollerini Olivia De Havilland ve Erroll Flynn'nın paylaştığı “Robin Hood”, ve Tyrone Power ile Rita Hayworth'un oynadığı “Kanlı Meydan” filmleri de yine Güneş Sinemasında gösterilen ve Mersinliler tarafından ilgiyle izlenen filmler arasındaydı.²²² (bkz. Resim 3. 14) ve (bkz. Resim 3.15)

Resim 3. 14: “Robin Hood” Filmlerinden Bazıları (Kaynak:

http://tr.wikipedia.org/wiki/Vatan_Kurtaran_Aslan (film,_1938)

²²² Ersoy, a.g.e.,s.66.

Resim 3. 15: Tyrone Power ile Rita Hayworth'ın Birlikte Oynadıkları “Kanlı Meydan” Filmi

(Kaynak: <http://www.filimadami.com/film/23874/blood-and-sand/>)

Yine Rita Hayworth'ın “Şeytanın Kızı Gilda”, Humphrey Bogard'ın başrolünü paylaştığı ünlü “Casablanka” filmi ve Clark Gable'ın Spencer Tracy ile birlikte rol aldığı “Yaralı Kartal” filmi de Güneş Sinemasında gösterilen filmlerdendi.²²³ (bkz. Resim 3.16),(bkz. Resim 3.17) ve (bkz. Resim 3.18)

Şekil 3. 16: Rita Hayworth'nın “Gilda” Filmi

(Kaynak: http://www.sinemagunlugum.com/seytanin-kizi_gilda_-1946.html)

²²³ Ersoy, a.g.e.,ss.66-67.

Resim 3. 17: "Casablanka" Filmi

(Kaynak: <http://estarabi.blogspot.com/2010/12/casablanca-1942-oscar-odullu-filmler.html>)

Resim 3. 18: "Test Pilot" (Yarah Kartal) Filmi

(Kaynak: http://en.wikipedia.org/wiki/File:TestPilot_38.jpg)

Mersin’de bulunan bir diğerk sinema da Halkevi Sinemasıydı. 1946 yılında Vali Tefvik Sırrı Gür’ün açılış konuşması ile hizmete giren Halkevi Sineması, Halkevi binasının içerisinde faaliyete geçmişti.²²⁴ Salon ilk defa, “Madam Butterfly” isimli operanın temsili ile gösterime başlamıştı.²²⁵ Halkevi Sineması ve Halkevi Sinemasında gösterime giren filmler ile ilgili bilgiler, Mersin Halkevi bölümünde daha detaylı bir şekilde anlatılacaktır.

3.3. Eski Mersin’de Bir Buluşma Mekânı: Millet Bahçesi

Resim 3.19: Millet Bahçesi 1930’lar

(Kaynak: Ali Murat Merzeci Koleksiyonu)

Kartpostalda görülen alan, günümüzde Cumhuriyet Meydanı olarak adlandırılan alanın bir bölümünde yer almış olan, Millet Bahçesidir. Millet Bahçesi, kentteki ticari etkinliğin sürdüğü İstasyon, Uray Caddesi, Yoğurt Pazarı ve Gümrük Meydanı arasındaki alan ile kentin batısında yeni gelişmekte olan konut alanları arasında bir buluşma noktası olarak işlev görmüştür. 20. yüzyıl başına kadar kentin ve kentlilerin, coşkulu Cumhuriyet

²²⁴ Şarman Toroğlu ile 22/05/2012 tarihli görüşme.

²²⁵ Atilla Toroğlu ile 22/05/2012 tarihli görüşme.

Bayramı kutlamalarında, Cumhuriyet Halk Partisi'nin garden partilerinde ailece ya da eş dost ile yenilen akşam yemeklerinde, özel orkestraların verdiği caz konserlerinde bir araya geldiği buluşma yeri de yine Millet Bahçesi olmuştur.²²⁶ (bkz. Resim 3.19)

Resim 3.20: Millet Bahçesi 1930'lar

(Kaynak: Ali Murat Merzeci Koleksiyonu)

Millet Bahçesine cadde önündeki kapıdan girince, üzeri sarmaşıkla kaplı bir pergoladan geçilir ve üzeri kubbeli yarı açık bir oturma yerine gelinirdi. Millet Bahçesinde denize uzanan küçük ahşap bir iskele vardı. (bkz. Resim 3.20) Garden partilerde, buradan havai fişekler atılırdı. Küçük deniz araçları, bu iskeleye yanaşabilirdi.²²⁷ Bahçe, iki bölümden oluşuyordu. Bahçenin doğu yönü, halka açıktı ve parasızdı. İnsanlar buraya gelir, banklarda oturur ve dinlenirlerdi.²²⁸ Millet Bahçesi, özellikle yazın sıcak günlerinin

²²⁶ Ünlü ve Ünlü, *a.g.e.*,s.228.

²²⁷ Şinasi Develi ile 27/04/2011 tarihli görüşme.

²²⁸ Hüsniye Özgür ile 05/05/2011 tarihli görüşme.

aranan bir yeriydi.²²⁹ Bahçenin bu bölümünde gazoz, ayran, limonata ve meyan şerbeti gibi şeyler satılırdı.²³⁰

Bahçenin batı yönü ise, paralı gazinoydu. Bu bölümün en önemli özelliği, bahçenin orkestrasının burada olmasıydı. Bir süre sonra, bahçenin bu bölümüne bir sahne yapıldı.²³¹ Sahnenin yapılmasıyla birlikte, birçok tanınmış sanatçı burada program yapmaya başladı. 1953 yılından itibaren, Millet Bahçesinde birtakım değişiklikler olmaya başladı. Bahçe, saat 24.00'e kadar lokanta, 24.00'den sonra ise pavyon olarak işletildi. Bir süre sonra, bahçenin etrafı tamamen kapatıldı ve mekân "Belediye Pavyonu" olarak hizmet vermeye başladı.²³²

Tarihsel süreç içerisinde, özellikle 1900'lü yılların başından itibaren kentin buluşma yeri olarak ön plana çıkan Millet Bahçesinin bulunduğu alan, günümüzde farklı bir biçimde bu işlevini sürdürmektedir. Geçmiş dönemde garden partilerin düzenlendiği ve çeşitli etkinliklerin gerçekleştirildiği alan, 2000'li yılların başında, Kültür Merkezi'nin ve Arap Ortodoks Kilisesi'nin güneyinde Cumhuriyet Meydanı olarak düzenlendi. Dolayısıyla günümüzde bu meydan, geçmiş dönemdekinden farklı olarak, kentlilerin daha çok resmi kutlamalarda ve törenlerde toplandığı bir meydan oldu ve resmi bir nitelik kazandı.²³³

3.4. Eski Mersin'in Gözde Bir Kulübü: Tüccar Kulübü

Mersin Tüccar Kulübü, kentin ileri gelen tüccarlarının bir araya geldiği ve 20. yüzyıl başına dek, kentin sosyal yaşamında önemli yeri olan bir mekân olarak, kentin toplumsal belleğinde önemini bugün de korumaktadır. 1927 yılında kurulan, varlığını ve saygınlığını bozmadan sürdüren kurumlardan biri olan Tüccar Kulübü'nün, günümüzde

²²⁹ Şarman Toroğlu ile 22/05/2012 tarihli görüşme.

²³⁰ Develi, *a.g.e.*,s.215.

²³¹ Atilla Toroğlu ile 22/05/2012 tarihli görüşme.

²³² Develi, *a.g.e.*,s.215.

²³³ Ünlü ve Ünlü, *a.g.e.*,s.232.

Mersin Ticaret ve Sanayi Odası'nın bulunduğu yerde, geniş sanatçı kadrosu ve orkestrası ile yalnızca Mersin için değil, yakın çevredeki yerleşimler için de önemli bir eğlence mekânı olmuştur.²³⁴

Tüccar Kulübü'nün tarihine baktığımızda, bayrak direğine Cumhurbaşkanı forsunun çekildiğini görüyoruz. Bu anlamda, Celal Bayar birçok kez, Cemal Gürsel ise bir kez kulübe uğramışlardır. Aynı zamanda krallığı döneminde Mısır Kralı Faruk da kulübe gelmiş, bir süre burada istirahat ettikten sonra "Mahrusa Yatı" ile Mersin'den ayrılmıştır. O dönemlerde Mersin'de Halkevi'nden başka düzgün salonu olan ve diğer etkinliklerin tertipleneceği binalar yoktu. Cumhuriyet baloları dahil bütün balolar, Tüccar Kulübü salonlarında yapılırdı. Ayrıca Tüccar Kulübü'nün kendi bünyesinde düzenlediği açılış ve kapanış baloları da bu salonlarda tertiplenirdi.²³⁵

Üye olmayanlar, kulübe alınmazdı. Mersin dışından gelenler, üyelere birinin takdimi ile kulübe girebilirdi. Aynı zamanda kulüpte sıkı kurallar da uygulanırdı. Örneğin, kulübe kravatsız girilmezdi; kulübe gelen kişi de silah varsa kapıda bırakırdı; kulüpteki eğlencelerde para yapıştırılmazdı; kulüpte düzenlenen aile gecelerinde üyeler eşsiz ise ön masalarda oturamazdı; kulüpteki özel gecelerde, balolarda önceden masa ayırılmazdı ve hazırlanan plana göre, masalar üyelere tahsis edilirdi. Kulüpte özel bir program varsa üyelere belirli bir ücret alınırdı.

Kulübün lokantasında ise şartlar, önceden belirtilen şekilde ihale suretiyle yapılırdı. Müracâatlarda kişi veya kişilerin bu konuda bir işletmesinin olması tercih sebebiydi.

²³⁴ Ünlü, a. g. t., s. 263.

²³⁵ Turgay Oktar ile 23/05/2012 tarihli görüşme.

Lokantada fiyatların uygunluğuna dikkat edilir ve Mersin’de bulunan birinci sınıf lokanta fiyatlarının geçilmesine izin verilmezdi.²³⁶

Kulübün gelirleri, üye aidatı ile oyunlardan alınan paralardan oluşurdu. Balolarda özellikle yılbaşı balolarında oynanan “bakara” dışındaki gündelik kağıt oyunlarından, fazla para alınmazdı. “Briç”, “bezik” gibi kağıt oyunlarında alınan para, kağıt parasını geçmezdi. Yılbaşı gecesi, kulüpte “bakara” oynayabilme imkânını kulüp tüzüğü tanımıştı. Bu nedenle, bu oyun için Tüccar Kulübüne Adana, Tarsus ve Silifke’den insanlar gelir ve misafir takdimi ile kulübe kabul edilirdi.²³⁷ Kulüpte düzenlenen oyunlar birkaç gün sürebilirdi. Mersin’in o günlerine tanık olan Şinasi Develi bir anısında bu konuya değinmiş ve şöyle devam etmiştir:

“Kulüpte düzenlenen oyunlarda ben de yönetim adına bulunurdum. Yine bir yılbaşı gecesi, kulüpte düzenlenen oyunlarda bulundum ve yılbaşından iki gün sonra dışarı çıkabilme imkânına sahip oldum. Tabii baloya smokinli kıyafetimle katıldığım için, aynı kıyafetle dışarı çıkmak zorunda kaldım ve eve gidinceye kadar, insanların garip bakışlarına maruz kaldım.”²³⁸

diyerek içinde bulunduğu durumu bizlere aktarmıştır. Ayrıca, Tüccar Kulübüne üye olan hanımlar da kulüpte kağıt oynarlardı. Develi, bu oyunlara katılan hanımların ekserisinin gayrimüslim hanımlar olduğunu söylemiş ve Mersin’in tanınmış ailelerinden olan bu hanımların birkaçının ismini zikretmiştir.²³⁹ Kısacası Tüccar Kulübü, üyelerin mesaf sonrası bir araya gelip sohbet ettiği, yemeklerde, davetlerde ve balolarda birlikte olmalarını sağladığı önemli bir mekândır.

²³⁶ Örneğin 1947 yılında Tüccar Kulübü’nün lokantasında balık ve tavuk porsiyonu 75 kuruş; pirzola ve kebab 50 kuruş; pilav 40 kuruş; tatlılar 50 kuruş; yeni rakı (küçük şişe) 200 kuruş; yeni rakı (büyük şişe) 400 kuruş; çay 10 kuruş; kahve ise 10 kuruştur. Develi ,*a.g.e.*,s.212.

²³⁷ Turgay Oktar ile 23/05/2012 tarihli görüşme.

²³⁸ Develi, *a.g.e.*,s.213.

²³⁹ Madam Jorjet (Dakkak), Madam Aleksander (Nadir), Madam Marry (Budros), Madam Jülyet, Madam Teodora (Nakkaş), Madam Dolly (Nakkaş), Madam Olga (Rickards), Madam Didelo (Nadir). Develi, *a.g.e.*,s.213.

3.5. Eski Mersin’de Bir Kahve: Ak Kahve

Mersin ve Mersinliler için bir diğerk önemli sosyal mekânda, Ak kahve’dir. Ak kahve, antrepodan dönüşerek bir sanat kulübü haline gelen, çünkü Mersin’den kalan tatlı bir anıdır. Tevfik Sırrı Gür’ün 1943’de Mersin Valisi olmasıyla Mersin için değişim süreci başladı. Bu anlamda, Vali Tevfik Sırrı Gür, bir dönem üst katı konut ve alt katı da antrepo olarak kullanılan deniz kıyısındaki binayı, özgün yapısı bozulmadan, müzik dinlenip dans edilebilen, güney cephesi denize ve kuzeye cephesi ise Kışla Caddesi’ne açılan bir lokal haline getirtti.²⁴⁰ Kentin bu yeni sanat ve eğlence mekânına “Ak kahve” adı verildi.²⁴¹

Ak kahve’yi Hasan Taşayır adlı bir kişi işletti. Hasan Taşayır adlı kişinin, Vali Tevfik Sırrı Gür tarafından getirildiği söylenirdi. Kendisi ve eşi Feride Hanım Beyaz Rus idi.²⁴² Hasan Taşayır, 27 Nisan 1954 tarihli Yeni Mersin gazetesine verdiği ilanla²⁴³ “İşletmekte olduğum Ak kahve lokantasına, Mersin’in öteden beri ihtiyacı olan bir aile cazını temin etmiş bulunuyorum. Öğlen ve akşam yemeklerini caz eşliğinde müşterilerime sunacağım.” şeklinde bir duyuruda bulundu.

²⁴⁰ Şinasi Develi ile 27/04/2011 tarihli görüşme.

²⁴¹ Ünlü ve Ünlü, *a.g.e.*,s.182.

²⁴² Turgay Oktar ile 23/05/2012 tarihli görüşme.

²⁴³ Yeni Mersin Gazetesi, 27 Nisan 1954.

Resim 3.21: Ak kahve (Sağdaki Taş Bina) 1940'lar

(Kaynak: Ali Murat Merzeci Koleksiyonu)

Kartpostal, solda Atatürk Evi ile Fransız Gemi Acentesi Messageries Maritimes binasını, sağda ise Ak kahve ile batıdan doğuya Kışla Caddesi'ni gözler önüne sermiştir. (Resim 3.21) 1940'lı yıllarda kentte Toros Oteli'nden başka nitelikli bir otel bulmak zordu. Bu nedenle, Ak kahve'nin ikinci katı, otel olarak düzenlendi ve Ak Otel adıyla hizmete girmesi planlandı.²⁴⁴ 3 Mart 1944 tarihli Yeni Mersin gazetesi, otelin açılacağını şu haberle duyurdu:

“Şehrimizin çok muhtaç olduğu bir otel yapılmak üzere elyevm (hâlen) İdman Yurdu olarak işgal edilmekte olan deniz kenarındaki yapı, vilayetçe 35 000 liraya satın alınmıştır. Üst katının yıkılması işi, müteahhidine verilmiştir. Altında açık ve kapalı 1000 kişi alacak bir şehir gazinosunun ve üzerinde iki katta 56 odayı ihtiva edecek olan otelin planları tamamlanmak üzeredir. Gazinonun üç ay içinde ve otelin de kıştan evvel bitirilmesi umulmaktadır.”²⁴⁵

²⁴⁴ Atilla Toroğlu ile 22/05/2012 tarihli görüşme.

²⁴⁵ Yeni Mersin Gazetesi, 3 Mart 1944.

Ne var ki, Vali Tevfik Sırrı Gür'ün Mersin'den ayrılması nedeniyle, Ak otel hizmete giremedi ama Ak kahve, Mersinli sanatçıların uğrak yeri olmaya devam etti. Özellikle de 1940'lı yıllarda Ak kahve pek çok Mersinli için, unutulmaz sohbetlerin ve söyleşilerin yapıldığı, şiir dinletilerinin gerçekleştirildiği bir mekân oldu. Ayrıca Ak kahve, kentteki yazar, çizer, oyuncu, müzisyen, ressam; her alandan sanatçıdan ve İstanbul'dan bölgeye turneye gelen sanatçılara kadar pek çok kişiyi ağırladı.²⁴⁶ 1945'den 1958 yılına kadar Etem Çalışkan, Doğan Akça, Nuri Abaç, Celal Çumralı, Mansur Akyıl, İlyas Halil, Osman Özeren, Zeliha Noyan, Haşmet Akal, Ayşe Akal, Bedii Demirseren, Ziya Arıkan gibi sanatla ilgilenen pek çok Mersinli, Ak kahve'nin müdavimleri arasında yer aldı. Ender de olsa Ümit Yaşar Oğuzcan, Ziya Arman ve Nurullah Ataç da Ak kahve'nin ağırladığı isimler arasında oldu.²⁴⁷

3.6. Eski Mersin'in Eğlence Mekânları

3.6.1. Ziya Paşa Gazinosu

Kentin bilinen ilk eğlence mekânı, 1884 yılında açılan ve Saraçzâde Mahmut tarafından işletilen Ziya Paşa Gazinosu'dur.²⁴⁸ Gazino, ismini o tarihlerde Adana valiliği yapmış olan tanınmış devlet adamı ve şair Ziya Paşa'dan almıştır. Gazinonun bulunduğu yer, Ziya Paşa'nın mülkünde olduğu için, gazinoya Ziya Paşa'nın adı verilmiştir.²⁴⁹ Ziya Paşa Gazinosu, günümüzde mevcut postane binasının kuzeyinde, posta paketleme servisi olarak kullanılmakta olan yapıdır.²⁵⁰ İnşa edildiği dönemde deniz kıyısında olan gazino

²⁴⁶ Ünlü ve Ünlü, *a.g.e.*,s.184.

²⁴⁷ Ünlü ve Ünlü, *a.g.e.*,s.186.

²⁴⁸ Ünlü, *a.g.t.*,s.262.

²⁴⁹ Develi, *a.g.e.*,s.219.

²⁵⁰ Turgay Oktar ile 23/05/2012 tarihli görüşme.

kemerli cephesi ile dikkatleri üzerine çeken ve taştan yapılmış bir binadır.²⁵¹ (bkz. Resim 3.22)

Resim 3. 22: Ziya Paşa Gazinosu 1930'lar

(Kaynak: Ali Murat Merzeci Koleksiyonu)

Gazino, önceleri kıraathane şeklinde faaliyete geçmiş, daha sonra kahvehaneye dönüşmüş ve son olarak da gazino şeklinde Mersin'e ve Mersinlilere hizmet vermiştir. Kıraathanenin girişinde sol yönde, küçük camekânlı bir kitaplık bulunurdu. Bu kitaplığı bir sedir izlerdi. Mesaî bitiminde dairelerinden ayrılan üst derece memurlar, tüccarlar ve emekliler buraya gelir; yumuşak sedirlere oturur; gazete ve dergilere göz atarlardı. Gazetelerin buraya has bir okuma uygulaması vardı.²⁵² Gazeteler, hazerandan yapılmış bir çerçeve üzerine yerleştirilmiş, böylelikle çerçevenin sapı tutularak rahatça okunabilmiştir.²⁵³

²⁵¹ Ünlü, *a.g.t.*,ss.262-263.

²⁵² Şinasi Develi ile 27/04/2011 tarihli görüşme.

²⁵³ Şinasi Develi, "Mersin'de Bir Kıraathane (Ziya Paşa Kıraathanesi), *İçel Sanat Kulübü*, Sayı 157, 2008,s.6.

Resim 3. 23: Ziya Paşa Gazinosu 1930'lar

(Kaynak: Ali Murat Merzeci Koleksiyonu)

Ayrıca o tarihlerde gazeteler, bugünkü gibi çok sayfalı değildir. Bazılarının ebatları da küçüktür. “Koroğlu”, “Hacivat”, “Köylü” ve “Kurun” gibi gazeteler üç günde bir gelirdi. “La Republique” isimli gazetenin ise, çok okunan gazetelerden olduğunu söyleyebiliriz. Zira Mersin’in büyük ithalat-ihracat ve gemi acentalığı yapan tüccarlarının hemen hemen tamamına yakını gayrimüslimdi ve Fransızca onların ana dilleri gibiydi.²⁵⁴ Ziya Paşa Kıraathanesi, aynı zamanda bir sohbet ve dinlenme mekânıydı. Tanışıklar burada belirli saatlerde buluşur, sohbet eder, çay ve kahvelerini içip, nargilelerini tütürürlerdi.²⁵⁵ Zamanla kıraathane, kahvehaneye dönüştü. Dama ve satranç gibi oyunların yerini tavlâ, bilardo ve kağıt oyunları aldı. Eskiden bu mekâna gençler pek uğramazdı;

²⁵⁴ Develi, *a.g.m.*,s.7.

²⁵⁵ Şinasi Develi ile 20/04/2011 tarihli görüşme.

ancak mekânın kahvehaneye dönüşmesiyle birlikte gençler artık bu mekâna sıklıkla uğrar hale geldi.²⁵⁶ (Resim 3.24)

Resim 3. 24: Ziya Paşa Kahvehanesi

(Kaynak: panoramio.com)

Bir süre sonra mekân, Ziya Paşa Gazinosu olarak hizmet vermeye başladı. Ziya Paşa Gazinosu, özellikle Mersin'in gelir seviyesi yüksek ailelerinin verdiği kutlamalara ve davetlere ev sahipliği yapan bir mekân oldu. Ziya Paşa Kırathanesi de, Ziya Paşa Gazinosu da bugün artık Mersin'in geçmişinde kalmış tatlı bir anı olarak hatırlanmaktadır.²⁵⁷

3.6.2. Şih Mustafa'nın Sazı

Eskiden alaturka müzik ve kanto yapılan yerlere “saz” denilirdi. Bu yerler Mersin'de de mevcuttu. Mersin'in bilinen en eski sazı, “Şih Mustafa'nın Sazı”ydı. Bugünkü Atatürk Caddesi üzerinde, Atatürk Evi'nin batısında bulunan Rickards ailesine

²⁵⁶ Develi, *a.g.m.*,s.7.

²⁵⁷ Şinasi Develi ile 20/04/2011 tarihli görüşme.

ait, ancak bugün yerinde olmayan konutun doğusunda, iki katlı bir yapı bulunurdu²⁵⁸ ve bu yapının ikinci katı “Şih Mustafa’nın Sazı” olarak işletilirdi ve bu sazın Mersin’in eğlence hayatında önemli bir yeri vardı.²⁵⁹ Kanto, düetto, varyete yapılan ve alaturka müzik dinlenen söz konusu eğlence mekânı, 1900’lü yılların Mersin’i için oldukça önemli bir mekândı.²⁶⁰

3.6.3. Çukurova Bar

Çukurova Bar, adı hâlâ unutulmayan ve şöhreti yalnız Mersin’de değil, Mersin dışında da bilinen bir gece kulübüydü. Çukurova Barı’nın çalışma tarzı, bugünkü barlarla aynı şekildeydi. Bu mekânda, bir taraftan sanatçılar sanatlarını icra ederlerdi, bir taraftan da müzik eşliğinde danslar edilirdi. Mersin bir liman kenti olduğundan, Avrupa kültürünün etkisi altına girmeye başlayınca, bu anlamda, o zamanların son moda dansları yani “çarliston”, “fokstrot”, “slow” ve “tango” Çukurova Bar’da oynanmaya başladı.²⁶¹

Çukurova Bar’ın işleticisi Reşit Vuruşkandı. Bar’ın yazlık ve kışlık kısımları olduğu gibi, ayrıca kumar oynanan büyük bir salonu da vardı. Mersin Valisi Tevfik Sırrı Gür, kendisine yapılan bazı şikayetleri göz önüne alarak burayı kapattı ve aynı yere, Mersin Tüccar Kulübü’nün yeni binasını inşa ettirdi.²⁶²

3.6.4. Çiçek Bahçesi

1930’lu yıllarda Mersin halkının yaz gecelerinde biraz serinlemek ve biraz da hoşça vakit geçirmek için tercih ettiği yerlerden biri de Çiçek Bahçesi idi. Çiçek Bahçesi, gündüz dinlenme ve kortunda tenis oynama; gece ise bir eğlence yeri olurdu. Bahçe vaktiyle

²⁵⁸ Tülin Selvi Ünlü, bu yapının, Atatürk Evi’nin batısında, bugünkü Sakarya Caddesi üzerinde bulunduğunu belirtmiştir. Ünlü, *a.g.t.*,s.264.

²⁵⁹ Şinasi Develi, “Eski Mersin’den Esintiler”, *Mozaik Dergisi*, Sayı 12, 1993,ss.34-35.

²⁶⁰ Şarman Toroğlu ile 22/05/2012 tarihli görüşme.

²⁶¹ Şinasi Develi, *Dün’den Bugün’e Mersin*, Mersin Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2008,s.92.

²⁶² Turgay Oktar ile 23/05/2012 tarihli görüşme.

meşhur Rum zengini Bodosaki'nin özel bahçesiydi. Toma oğlu Bodosaki, 1906 yılında Hastane caddesinde, sonradan Çukurova fabrikası olarak anılan, sanayi tesisini kurdu. Daha sonraki yıllarda da fabrikanın yanına Çiçek Bahçesini yaptırdı. Bahçe, şimdiki Gökdelen'in batı kısmında yer alırdı. Bahçenin içerisinde bol ağaçlı ve çiçekli tarlalar bulunurdu. Ayrıca bahçede, etrafı çevrilmiş bir tenis kortu da mevcuttu. Bodosaki, Mersin'den çıktıktan sonra, Milli Emlakî burayı kiraladı ve kiralayanlar bahçeyi, eğlence yerine dönüştürdü.²⁶³ (Resim 3.25)

Resim 3. 25: Çiçek Bahçesi

(Kaynak: <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=27299&start=25>))

Çiçek Bahçesi'nde hemen hemen her gece programlar yapılır ve temsiller verilirdi. İp cambazları, yerli ve yabancı grupların gösterileri, varyete, kanto gibi oyunlar oynanır ve halkın ilgisi de bu oyunlara olurdu. Akşam hava kararmaya başlayınca, bahçenin kapısının

²⁶³ Develi, *a.g.e.*,s.217.

önünde o zaman “caz-bant” denilen müzik ekibi, bahçeye müşteri çekebilmek amacıyla müzik yapardı. Ve bu davet şekli, Mersin’de başka bir eğlence yerinde yoktu.²⁶⁴

3.7. Eski Mersin’in Kültür Yuvası: Halkevi

Genç Cumhuriyet’in kültür atılımlarından olan Halkevleri, özgün yapılarıyla laikleşme ve modernleşme politikaları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bilindiği gibi 1930’larda, Cumhuriyet’in onuncu yılına yaklaşılırken siyasal, hukuksal ve sosyal alanlarda birçok devrim gerçekleştirilmiş bulunuyordu. Ancak toplum yaşamına kazandırılmak istenen yeniliklerin, yeni değerlerin toplum katmanlarına yayılması ve yaşanılır kılınması gerekiyordu. Bunun için de, her cins ve yaşta kimsenin yararlanabileceği, herkese ulaşılabilir yapıda okul dışı “resmi” kokusu olmayan sivil kuruluşlara gereksinme vardı. Çünkü halkın yeni yaşam tarzını ve değerlerini benimsemesi ve kavraması, ancak bu kuruluşların katılımıyla gerçekleşebilirdi.²⁶⁵

Bu anlamda Halkevleri, Cumhuriyet yönetiminin dünya görüşünü aydınlar ve mahalli önderler aracılığıyla halka götürme, yaygınlaştırma, tanıtmaya ve toplumun kültür yapısını canlandırma denemesi idi. Bu amaçla kurulan Halkevleri, yeni çağdaş yurttaş yetiştirmeye yardımcı, yurt yüzeyine yayılmış kültür merkezleriydi. Halkevlerinin açılışında bizzat Mustafa Kemal’in sözleri, onlardan beklenen görevi şöyle açıklıyordu: “Gençlik gelişen, yetiştiren bir çalışmanın içinde yaratılmalıdır. Millet, şuurlu, birbirini anlayan, seven, ideale bağlı bir halk kitlesi halinde teşkilatlandırılmalıdır. En kuvvetli ders vasıtalarına, muallim ordularına malik olmak kâfi değildir. Halkı yetiştirmek, halkı bir kitle haline getirmek için ayrıca bir milli halk mesâîsinin tanzimini ihmal etmemeliyiz.”²⁶⁶

²⁶⁴ Develi, *a.g.e.*,s.217.

²⁶⁵ Murat Katoğlu, “Halkevleri”, *Çağdaş Türkiye*, Cem Yayınları, İstanbul, 2008,s.433.

²⁶⁶ Katoğlu, *a.g.m.*,ss.433-434.

Yine devrin tek siyasal örgütü olan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1931'deki 3. kongresinde şu görüşlerin dile getirildiğini görüyoruz:²⁶⁷ “Cemiyet ve kültür hayatının yeni anlayışlar ile ve Cumhuriyetimizin kendi unsurlarından kurulacak yeni bir milli teşekkülün çalışmasıyla beslenmesi düşünülmüştür.” Bu düşünce, söz konusu 1931 kongresinde Cumhuriyet Halk Partisi tüzüğüne “Halkevleri” hakkında bir madde eklenmesiyle sonuçlandı ve uzun incelemelerden sonra Halkevleri için etraflı bir yönetmelik hazırlandı.

Halkevlerinde dokuz çalışma kolu vardı ve bunlar yönetmelikte belirlenmişti. Bu dokuz çalışma kolu; Dil-Edebiyat-Tarih, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor-İçtimâî Yardım, Halk dersaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Yayın, Köycülük, Müzecilik ve Sergi koludur. Bu şubelerin çeşitli görevleri tanımlanmıştı. Dil-Edebiyat-Tarih kolu, söz derlemeleri, atasözleri, maniler, masallar özetle, halkbilimi ve kültürüne ilişkin araştırmaları; eski eserlerin yerlerini tespit ve korunmalarını, tarihî günleri ve kutlamaları gerçekleştirecekti. Güzel Sanatlar kolu, yeni musiki ve şehir bandolarının kurulması, türkülerin notaya çekilmesi, el işleri, radyo ve gramofonla yeni musiki zevkinin yayılması, müzik kursları açılması gibi etkinlikleri yürütecekti. Temsil kolu, sahne çalışmalarını destekleyecek, açık ve kapalı sahnelerde temsiller düzenleyecekti. Müzecilik ve Sergi kolu, çeşitli sergilerle ulusal kültürün gelişmesiyle, ayrıca eski eserlerin toplanıp müzelere kazandırılmasıyla görevli olacaktı. Kütüphanecilik kolu, her Halkevi'nde bir kitaplık oluşturacak, ayrıca yöreyle ve çağdaş kültürle ilgili yayınlar çıkaracaktı. Halk Dersaneleri ve Kurslar kolu ise, yöre insanının becerilerini değerlendiren bir anlayışla üretken programlar hazırlayacaktı.²⁶⁸ Kısacası Halkevleri, Batı bilgisi ve uygarlığı ışığında ulusal kültür yaratmak, ülkü birliği sağlamak, rejim karşıtlarıyla mücadele etmek²⁶⁹, halk terbiyesini

²⁶⁷ Katoğlu, *a.g.m.*,s.434.

²⁶⁸ Katoğlu, *a.g.m.*,s.434.

²⁶⁹ Nurhan Karadağ, *Halkevi Tiyatro Çalışmaları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988,s.66.

sağlamak, halka güven telkin etmek ve halkı onûre etmek²⁷⁰, sanat alanında çalışmalar yapmak ve gelişen siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel konularda halkı aydınlatmak gibi işlevleri de üstlenmişlerdi.²⁷¹

Halkevleri, 19 Şubat 1932’de açıldı. İlk aşamada 14 il merkezinde; ikinci aşamada ise 20 il merkezinde (Haziran 1932’de) birden faaliyete geçti. 1933 yılında, çeşitli il ve ilçelerde 21 Halkevi daha açıldı. 1938’de sayıları 209’u buldu. 1951’de kapatıldıkları zaman ise 404 tane Halkevi bulunuyordu.²⁷² 1933 yılında, çeşitli il ve ilçelerde açılan 21 Halkevi’nden biri de Mersin’de açıldı. Çalışmanın bu bölümünde, Mersin Halkevi’nin düzenlediği ve katıldığı törenler ele alınmış, ayrıca yine Mersin Halkevi’nde gerçekleştirilen sanatsal ve sosyal etkinliklere yer verilmiştir.

Resim 3. 26: Mersin Halkevi 1940’lar

(Kaynak: Ali Murat Merzeci Koleksiyonu)

²⁷⁰ Neşe G. Yeşilkaya, *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, ss.76-77.

²⁷¹ Resul Yiğit, *Mersin Halkevi*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2001, s.16.

²⁷² Katoğlu, *a.g.m.*, s.435.

3.7.1. Mersin Halkevi'nde Ulusal Bayramların Kutlanması

Mersin Halkevi, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, ve 30 Ağustos Zafer Bayramı gibi ulusal bayramlarda kendisi tören hazırladığı gibi, il genelinde hazırlanan programlara da katılarak, bayram kutlamalarına canlılık ve hareket getirmeye çalışmıştır. Mersin Halkevi'nin etkinliklerde bulunduğu ulusal bayramlara bir göz atalım:²⁷³

3.7.1.1. Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları

Cumhuriyet Bayramlarında kutlamaların ne şekilde yapılacağı tüm Türkiye'de olduğu gibi, Mersin'de de önceden belirlenirdi. Bu anlamda, il genelinde kutlamaların görev taksimi, Vali başkanlığında yapılan bir toplantı ile düzenlenirdi. Aynı toplantıda bir kutlama programı da hazırlanırdı ve bu toplantılar genelde Halkevi'nde gerçekleşirdi.²⁷⁴ Belirlenen program dahilinde, Halkevi de kendisine düşen görev doğrultusunda önceden hazırlıklara başlardı. Ayrıca Halkevi, kendi binasında bazı kutlamalar da gerçekleştirirdi.²⁷⁵

Halkevi Güzel Sanatlar Şubesi, Cumhuriyet Bayramlarında şehrin süsleme işiyle uğraşır. Halkevi bando takımı, bütün bayramlarda olduğu gibi, Cumhuriyet Bayramlarında da görev alırdı. Temsil şubesi, bayramda oynanmak üzere, piyes hazırlıkları yapar; Yayın kolu ise, Cumhuriyet Bayramı kutlamalarını, yapılan konuşmaları ve konferansları şehir içine kurulan hoparlörlerle halka duyururdu. Ayrıca Cumhuriyet Bayramlarında günün anlam ve önemini belirten konuşmaların metinleri, yine Halkevi'nin Dil-Edebiyat şubesi ile Yayın kolu tarafından hazırlanırdı.

Özellikle Cumhuriyet'in 10. yıl kutlama hazırlıkları, tüm Türkiye'de olduğu gibi Mersin'de de çok önceden başlamıştı. Ankara'da kutlama programları ile ilgili oluşturulacak komite ve heyetlerle ilgili, 2305 numaralı kanununun 2. maddesi gereği bazı

²⁷³ Yiğit, *a.g.t.*,s.120.

²⁷⁴ Yeni Mersin Gazetesi, 17 Ekim 1936.

²⁷⁵ Hüseyin Yıldırım ile 19/04/2011 tarihli görüşme.

esaslar belirlenmişti. Bu doğrultuda, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Peker'in başkanlığını yaptığı bir kutlama komisyonu kuruldu. 29, 30 ve 31 Ekim günlerinde üç gün boyunca, karada, havada ve denizde gece gündüz şenlikler düzenlenmesine, her yerin kırmızı beyaz kurdelelerle, defne yapraklarıyla, yeşilliklerle, elektriklerle, fenerlerle süslenmesine ve Türk devriminin kısa sözlerinden oluşan mahyaların kurulmasına, bayram günü halkın en az yarısının sığabileceği büyüklükte Cumhuriyet meydanlarının oluşturulmasına ve yine ülkede kurulan beş yüz müessesenin bayram günü açılmasına karar verildi.

Mersin'in o günlerine tanık olan Şinasi Develi'ye göre, Mersin'de Cumhuriyet'in 10. yıl kutlamaları unutulur gibi değildi. Bütün şehir bayraklarla, kırmızı beyaz kurdelelerle ve yeşilliklerle süslenmiş, büyük kavşaklarda ise, zafer tankları kurulmuştu.²⁷⁶ Gece kutlamaları, bugünkü Vali Konağı'nın bulunduğu yerde olmuş ve kutlamalar sırasında havai fişek gösterileri yapılmış, ayrıca fener alaylarıyla kutlamalara ayrı bir renk katılmıştı.²⁷⁷

Mersin'de 1935 yılındaki Cumhuriyet Bayramı için düzenlenen kutlama programını Yeni Mersin gazetesinden öğreniyoruz: Bir gün önceden Halkevi müsamere salonunda, günün anlam ve önemi ile ilgili konuşmalar yapılacak ve "Sakarya" adlı bir piyes sahnelenecektir. 29 Ekim günü geçit töreninden sonra, saat:14.30'dan 16.00'a kadar Halkevi salonunda ve Çankaya Okulu'nda konferanslar, saat:16.00'dan 17:00'e kadar Halk kürsülerinden Halk hatipleri tarafından söylevler verilecektir. Akşam saat:19.00'da Halkevi önünde toplanılarak fener alayı yapılacaktır. Bir gün sonra yani 30 Ekim günü ise,

²⁷⁶ Şinasi Develi ile 27/04/2011 tarihli görüşme.

²⁷⁷ Develi, *a.g.e.*,s.94.

Halkevi Spor Komitesi ile İdman Yurdu tarafından çeşitli branşlarda yarışlar ve spor şenlikleri tertip edilecektir.²⁷⁸

1936 yılındaki Cumhuriyet Bayramı hazırlıkları için Halkevi'nde Vali Rüknettin Nasuhioğlu başkanlığında bir toplantı yapılmıştı. Bu toplantıdan sonra, Mersin Halkevi bütün kollarıyla Cumhuriyet Bayramı hazırlıkları için çalışmalarına başladı. Temsil kolu, Cumhuriyet Bayramında Ziya Boral'ın "Yaşayan Ölü" adlı oyununu sahnelemek için provalara başlamış ve piyes için yeni dekorlar yapılmıştı. Yine Halkevi'nin Müzik kolu, Cumhuriyet Bayramında vereceği konser için, Batı tekniği ile halk türküleri üzerinde çalışmalarda bulunmuştu.²⁷⁹ Ve 29 Ekim günü saat:15.00'de Halkevi Spor Komitesi tarafından stadyumda maçlar ve atletik müsabakalar yapılmıştı. Fener alayı için Halkevi'nde toplanılmış ve gece saat:21.00'de Temsil kolu tarafından bir münasebe verilmişti.²⁸⁰

29 Ekim 1946'da ise Mersinliler iki bayramı birden yaşamışlardı. Cumhuriyet Bayramı şenliklerinin yanında bir de yeni Halkevi binasının açılış töreni aynı tarihte gerçekleştirilmişti. Açılışa Ankara Devlet Konservatuvarı, 70 kişilik kadrosuyla katılmış ve Cumhuriyet Bayramı, Mersin'de Mersinliler tarafından coşku içerisinde kutlanmıştı.²⁸¹

3.7.1.2. Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı Kutlamaları

Cumhuriyet Bayramlarında olduğu gibi, Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramlarında da Mersin Halkevi, kutlama etkinliklerine katılarak bu bayramların da coşkulu bir şekilde kutlanmasına çalışmıştır. Örneğin, 1935 yılında Mersin'de Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı hazırlıkları için nelerin yapıldığına bir göz atalım: Bayram münasebetiyle Halkevi'nde bir toplantı yapılmıştır. Toplantıya Belediye Başkanı Mithat

²⁷⁸ Yeni Mersin Gazetesi, 24 Ekim 1935.

²⁷⁹ Yeni Mersin Gazetesi, 17 Ekim 1936.

²⁸⁰ Yeni Mersin Gazetesi, 29 Ekim 1936.

²⁸¹ Yiğit, *a.g.t.*,s.122.

Toroğlu, Maarif Müdürü Nahit Cemal Toker, Çocuk Esirgeme Kurumu Başkanı Doktor Hayri ve Başöğretmen Niyazi Arık katılmış ve program üzerinde görüşmelerde bulunmuşlardır. Toplantıdan sonra, Halkevi Başkanlığından kutlama programı basına verilmiştir.²⁸²

23 Nisan 1935 Salı:

1.Bütün okullular ve Mersinliler, saat: 09.00'da Cumhuriyet Alanında bulunacaklar ve komite üyelerinin göstereceği yerlerde yerlerini alacaklardır.

2.Saat: 09.05'de Bando tarafından çalınacak İstiklal Marşı ile merasime başlanacaktır.

3.İlkokula giden bir öğrenci, bayramla ilgili kutlayıcı bir söylev söyleyecektir.

4.Asker, jandarma, ilkokul ve ortaokullular resmi geçit yapacaklardır. Büyükler önde, küçükler arakada otomobil ve arabalarla yürüyüş kolu halinde, resmi geçide iştirak edeceklerdir. Resmi geçitten sonra, Kışla Caddesi takip edilerek Belediye ve Hükümet Konağı önlerinden geçilecek ve otomobillerin durak yerinden Hükümet Binası'nın arkasındaki cadde dolaşarak, Halk Fırkası ve Halkevi önlerinden sola dönülerek Yoğurt Pazarı'na geçilecek ve oradan herkes yerine ayrılacaktır.

24 Nisan 1935 Çarşamba:

1.Saat:10.00'da Halkevi Binası'nda gürbüz çocuk yarışması yapılacaktır.

2.Saat:13.00'de İsmet Paşa, Kayatepe ve İnönü Okulları sinemaya gideceklerdir.

25 Nisan 1935 Perşembe:

1.Saat:11.00'de Cumhuriyet, Çankaya, İnönü Okulu, Cumhuriyet Okulu avlusunda; Gazipaşa, Kurtuluş, Necati Bey Okulları Gazipaşa Okulu avlusunda toplanacaklardır. İki diş doktoru tarafından diş bakımı ve dişlerin korunması hakkında çocuklarla konuşacaklardır.

2.Saat:21.00'de Halkevi müsamere salonunda, Halkevi tarafından halka bir temsil ve müsamere verilecektir.

26 Nisan 1935 Cuma:

1.Saat:15.00'de İdman Yurdu tarafından, yurt sahasında bir futbol müsabakası yapılacaktır.

27 Nisan 1935 Cumartesi:

1.Saat:15.00'de Gazipaşa, Kurtuluş, Necati Bey okulları sinemaya gideceklerdir.

²⁸² Yeni Mersin Gazetesi, 15 Nisan 1935.

28 Nisan 1935 Pazar:

1.Saat:15:00'de Cumhuriyet, Çankaya Okulları sinemaya gideceklerdir.

Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamalarına bir başka örnek de, yine Yeni Mersin gazetesi aracılığıyla öğrendiğimiz balo etkinliği olmuştur. Çocuk haftası nedeniyle Nisan 1936 yılında, Mersin Halkevi'nde "Isı Yuva" tarafından bir çocuk balosu düzenlenmiş ve bu baloya Mersin'in ileri gelenleri ile Hıristiyan aileler davet edilmiştir. İstiklal Marşı ile başlayan balo, çocukların oyunları ve dans gösterileriyle sona ermiştir. Mersin'de ilk kez böyle bir balo tertip edilmiştir.²⁸³ Görüldüğü gibi Mersin Halkevi, balo gibi bir etkinliği düzenleyerek eğlence kültürünün değişmesinde öncülük etmiştir. Dikkat edilirse, düzenlenen balo bir çocuk balosudur ve bu baloya Hıristiyan ailelerde davet edilmiştir. Tabii burada Halkevi'nin amacı, halkın böyle bir eğlenceye olan tepkisini gözlemlemek olmuştur. Sonuçta, halkın Avrupa kültüründe olan balo gibi bir eğlenceye olumlu reaksiyon verdiği görülmüş ve bu durum, yeni eğlence şeklinin devamını da beraberinde getirmiştir.²⁸⁴

3.7.1.3. 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı

Ulusal bayramların hepsinde olduğu gibi, Gençlik ve Spor Bayramlarında da Mersin Halkevi, görev alarak önemli etkinliklerde bulunmuş ve şehrin süslenmesi işini de üstlenmiştir.²⁸⁵ Gençlik ve Spor Bayramı kutlamalarına ilişkin olarak, Mersin Halkevi'nin 1938'de hazırladığı programa daha yakından bakabiliriz:²⁸⁶

- 1.19 Mayıs sabahı şehir bayraklarla donatılacaktır.
- 2.Geceleyin resmi müesseseler binalarını elektrikle tenvir edeceklerdir.
- 3.Önemli vecizeler neşredilecek, halka dağıtılacaktır.

²⁸³ Yeni Mersin Gazetesi, 26 Nisan 1936.

²⁸⁴ Yiğit, *a.g.t.*,s.124.

²⁸⁵ Yeni Mersin Gazetesi, 20 Mayıs 1937.

²⁸⁶ Yeni Mersin Gazetesi, 17 Mayıs 1938.

4.Vali, Askeri Komutan, Halkevi Başkanı, Belediye Başkanı ve Kültür Direktörü halkı selamlayacaklardır.

5.Vali, bir söylev verecektir.

6.Vali önünden geçit resmi yapılacaktır.

7.Ortaokul öğrencileri, jimnastik gösterileri yapacaktır.

8.İlkokul öğrencileri, sportif oyunlar oynayacaktır.

9. “Isı Yuva” çocukları, sepet yarışı ve zeybek oyunları oynayacaktır.

10.İdman Yurdu Deniz Kolu açılacak ve deniz sporları yapılacaktır.

11.Halkevi konferans salonunda, Akşam Ticaret Okulu ile Gösteri Kolu bir müsamere verecektir.

3.7.1.4. 30 Ağustos Zafer Bayramı

Zafer Bayramı kutlamalarında da, diğer bayramlarda olduğu gibi hazırlanan programlar dahilinde kutlamalar yapılırdı. Bu kutlama programları ile düzenlemeleri yapmak için her yıl Afyon’da devlet erkânı ile Halkevleri başkanlarının katıldıkları toplantılar düzenlenirdi. Toplantı sonunda da bu başkanlar bir araya gelerek Halkevleri çalışmaları üzerinde görüşmelerde bulunurlardı.²⁸⁷

Mersin’de yapılan önemli icraatların açılışları da genelde ulusal bayramlarda gerçekleştirilirdi. Örneğin, 1944 yılındaki Zafer Bayramı kutlamalarında aynı zamanda Halkevi önüne dikilen Atatürk Anıtının açılışı yapıldı ve anıtın dikilmesiyle birlikte Halkevi, Cumhuriyet Meydanı ve Atatürk Anıtı bir araya getirilmiş oldu.²⁸⁸

3.7.2. Mersin Halkevi Tarafından Kutlanan Belirli Gün ve Haftalar

Mersin Halkevi, ulusal bayramlarda olduğu gibi, belirli gün ve haftaların kutlanmasına da gereken önemi vermiştir. Halkta milli bilincin oluşturulması ve bazı

²⁸⁷ Yeni Mersin Gazetesi, 5 Eylül 1944.

²⁸⁸ Yiğit, *a.g.t.*,s.126.

geleneksel değerlerin korunması ve geliştirilmesi açısından bu gün ve haftaların kutlanmasına da özen gösterilmiştir.²⁸⁹

Yeni kurulan devlette, ekonominin geliştirilmesi, yerli malı kullanımının özendirilmesi ve bunun ülkenin kalkınmasında önemli rol oynayacağı bilincini kazandırmak amacıyla Mersin Halkevi'nde "Ekonomi ve Yerli Mallar Yedi Günü" her yıl kutlanmıştır. Yine Halkevi'nde, Türk dilini geliştirmek ve yabancı dillerin etkisinden kurtarmak amacıyla Dil Bayramları'nda çeşitli etkinlikler yapılmıştır. Ayrıca Mersin Halkevi'nde "Mersin'in Kurtuluş Günü", "Atatürk Günü", "Halkevlerinin Kuruluş Yılı dönümü" gibi bölge halkı için önemli olan günler de kutlanmıştır.²⁹⁰

3.7.2.1.Ulusal Ekonomi ve Yerli Mallar Yedi Günü

Her yıl tüm yurttan Aralık ayının 12'si ile 18'i arasında "Ulusal Ekonomi ve Yerli Mallar Yedi Günü" kutlanmaktaydı. Mersin Halkevi'nde de her yıl, yerli mallar haftasında sergiler açılır, yerli malı kullanımının önemi anlatılır, şarkılar söylenir, konferanslar verilir, misafirlere yerli yiyecek ve içecekler ikram edilirdi.²⁹¹ Örneğin, 1935 yılında Halkevi tarafından açıklanan yerli malı haftasının açılış programı şöyle öngörülmüştür:²⁹²

- 1.Halkevi bandosu tarafından İstiklal Marşı çalınacak.
- 2.Radyo'dan İsmet İnönü'nün Ankara Halkevi'nden yapacağı söylev dinlenecek.
- 3.Halkevi Müzik kolu öğretmeni İrfan Sermer'in bestelediği yerli mallar şarkısı ortaokul öğrencileri tarafından söylenecek.
- 4.Vali tarafından yerli malı haftasının açılışı yapılacak.
- 5.Gece Ticaret Okulu öğretmeni Fuat Turkyay, yerli mallar konusunda bir konferans verecek.
- 6.Ulusal ekonomi üzerine Hasan Dayı konuşacak.
- 7.Halkevi Müzik kolu üyeleri tarafından piyano ve keman ile birkaç seçme parça çalınacak.

²⁸⁹ Yiğit, *a.g.t.*,s.126.

²⁹⁰ Yiğit, *a.g.t.*,ss.126-127.

²⁹¹ Durmuş Ali Tepe ile 15/06/2011 tarihli görüşme.

²⁹² Yeni Mersin Gazetesi, 12 Aralık 1935.

8.Misafirlere büfede ıhlamur ve çeşitli yemişler ikram edilecek.

9.Halkevi'nin üst katında hazırlanan yerli mallar sergisi açılacak.

10.Sergi, Vali tarafından açılacak ve Türk Ofis Direktörü Celal Akyürek tarafından bir konuşma yapılacak ve sergi gezilecektir.

Bu sergilere Mersin halkı tarafından yoğun ilgi gösterilirdi. Örneğin, 1935 yılında yerli mallar haftası dolayısıyla açılan sergiye 5.950 kişi katılmıştır.²⁹³ Bu konuyla alakalı bir diğer örnek de, 1937 yılında Mersin Halkevi'nde açılan sergiye katılan firmalarla ilgilidir. Bu doğrultuda, Halkevi'ndeki sergiye katılan firmalar:²⁹⁴

-İş Bankası Yaprak Fabrikası: Fabrika burada, pamuk ve pamuk ipliği, beyaz ve sarı nebati yağları sergilemiştir.

-Kadri Sabuncu Sabun Fabrikası: Saf ve kokulu sabunlar sergilenmiştir.

-İdris Makarna

-Toros Bisküvi

-Bursa'dan Yaşar Kardeşler: Her nevi bıçak, kalemtıraş, sofrta ve kahvaltı takımlarını sergilenmiştir.

Kısacası, düzenlenen bu etkinlikler vasıtasıyla yerli malının kullanımı konusunda teşvik edici çalışmalarda bulunulmuştur.

3.7.2.2.Dil Bayramı Kutlamaları

Halkevi tarafından Dil Bayramı kutlamalarına da büyük önem verilmiştir. Atatürk'ün önerisiyle 12 Temmuz 1932'de kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin 26 Eylül 1932'de Dolmabahçe Sarayında yaptığı ilk kurultay tarihi, Halit Fahri Ozansoy'un verdiği önergeyle Dil Bayramı'nın kutlanma tarihi olarak kabul edilmiştir.

²⁹³ Yiğit, *a.g.t.*,s.128.

²⁹⁴ Yeni Mersin Gazetesi, 15 Mayıs 1937.

Bu anlamda, her yıl Eylül ayının 26'sında Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin tüzüğünde belirtilen amaçlar doğrultusunda²⁹⁵, Mersin Halkevi Dil, Edebiyat komitesi tarafından hazırlanan program ile Dil Bayramı kutlamaları yapılırdı. Dil Bayramlarında şehir bayraklarla süslenir, Atatürk'ün Türk diline verdiği önem anlatılır ve ana dilin geniş varlıklarını bulmak için konferanslar verilir, Ankara ve İstanbul'da yapılan konuşmalar radyodan dinlenir ve Temsil kolu müsamereler verirdi.²⁹⁶

Dil Bayramı nedeniyle, Mersin Halkevi tarafından 1936'da hazırlanan ve Yeni Mersin gazetesinde duyurulan programı inceleyelim:²⁹⁷

1. Dil Bayramı, Halkevi'nin üst katında kutlanacaktır.
2. Günlük gazeteler, öz dilimizle yazılacaktır.
3. Tören, saat: 16.30'da başlayacaktır.
4. İstiklal Marşı okunacaktır.
5. Kurultay Marşı okunacaktır.
6. Ant içilecektir.
7. Söylev: Dil, Edebiyat ve Tarih Komitesi Başkanı Bay Şükrü Ataman tarafından "Dil İnkılabı" ile ilgili bir konuşma yapılacaktır.
8. Dil akışını gösteren üç şiir okunacaktır.
9. Müzik dinletisi sunulacaktır.
10. Dil konusu üzerine monolog (Gösteri komitesi üyesinden Bay Kamil Gülersoy tarafından)
11. Saat: 18.00'de Dil devrimi üzerine İstanbul ve Ankara radyolarından yapılan konuşmalar dinlenecektir.

²⁹⁵ Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin amacı, "Türk dilini incelemek ve elde edeceği sonuçları yayımlayıp yaygınlaştırmak" olarak saptanmıştır. Bkz. Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005, s.104.

²⁹⁶ Yeni Mersin Gazetesi, 27 Eylül 1942.

²⁹⁷ Yeni Mersin Gazetesi, 24 Eylül 1936.

3.7.2.3.Halkevlerinin Kuruluş Yıl dönümü Kutlamaları

Halkevlerinin kuruluşu olan 19 Şubat 1932 tarihi, yıl dönümü tarihi olarak, yurdun dört bir yanındaki Halkevlerinde ve Halkodalarında büyük bir coşku ile kutlanırdı.²⁹⁸ Mersin Halkevi, 1932’de açılan ilk Halkevleri ile beraber açılmamış, bir yıl sonra 24 Şubat 1933’de açılmıştı. Ama kutlamalar, genelde Ankara’daki törenlerle beraber aynı gün yapılırdı. Halkevlerinin kuruluş yıldönümlerinde, evlerin kuruluş amaçları anlatılır, temsiller verilir, şiirler okunur ve Ankara’daki Halkevi’nde yapılan kutlamalar radyodan dinlenirdi. 1936 yılında Mersin’de gerçekleştirilen kutlamalar, oldukça renkli geçmişti. Yeni Mersin gazetesi birkaç gün sonra, Mersin’de coşkuyla geçen yıl dönümü kutlamasını ayrıntılı bir şekilde okuyucularına aktarmıştır.²⁹⁹

Halkevlerinin açılışının yıl dönümü, evvelki gün Halkevimizde de parlak bir törenle kutlandı. Halk Partisi, Halkevi ve Halkevi'nin konferans salonu bayraklar ve defne dallarıyla donatılmış, tören için görülen hazırlıklar tamamlanmış ve Ankara’dan verilecek söylevi dinlemek için radyo tertibatı alınmıştı. Daha saat:13.00’de Halkevi'nin konferans salonu tamamen dolmuştu. Saat:14.00’de hazırlanan programın takibine geçildi. Halkevi bandosu tarafından ilk olarak İstiklal marşı çalındı ve bunu Toroslar marşı takip etti. Bundan sonra İçel Saylavı Hamdi Ogun, Halkevlerinin kuruluşundan güdülen gayeyi anlatan bir konferans verdi. Tam saat:15.00’de Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Peker’in bu mutlu günde 33 Halkevi'nin daha açıldığını müjdeleyen söylevi, radyodan dinlendi. Gece Halkevi müsamere salonunda, Gösteri kolu tarafından başarılı bir müsamere verildi. Halkevi müsamerelerine çok yakından alâka gösteren halk, daha akşamdan salonu doldurmuştu. Saat: 20.00’de İstiklal marşı ile müsamereye başlandı. Bundan sonra, her Türk’ün ezberinde olan Atatürk çocuklarının andı söylendi ve ardından

²⁹⁸ Yiğit, *a.g.t.*,s.130.

²⁹⁹ Yeni Mersin Gazetesi, 25 Şubat 1936.

Halkevi marşı okundu. Ziraat Direktörü Avni, Halkevi'nin bir yıllık çalışmalarının hülâsasını yapan bir söylevle her komitenin bugüne kadar ki çalışmalarını, müsbet rakamlarla izah etti ve bundan sonra perde açıldığı zaman gözlerde dün ve bugün, bütün açıklığıyla canlandı ve perdede yeni Türkiye'nin ilerleyiş sembolü olan Halkevlerinin dokuz komitesinin canlı tablosu görüldü. Canlı tabloyu, "Öz Yurt" piyesinden üç tablo takip etti. Bundan sonra program iki perdelik "Has Bahçe" komedisi ile sona erdi. Ayrıca gazetede, 1936 yılında Halkevlerinin açılış günü münasebetiyle Mustafa Kemal Atatürk'e gönderilen kutlama mesajına ve Atatürk'ten gelen cevaba da yer verilmiştir.³⁰⁰

Atatürk'e gönderilen tel yazısı:

Atatürk (Cumhur Reisi):

Halkevlerinin açılış yıl dönümünü törenle kutlamak için bugün salonumuzda toplanan yüzlerce Mersinlinin, derin minnet duygularını ve sarsılmaz bağlılıklarını, ülkülerimizin yaratıcısı ulu önderimize arz eder ve sonsuz saygılarımızı sunarız.

Mersin Halkevi Başkanı

Cumhuriyet Halk Partisi İl Yönetim

Mansur Bozdoğan

Kurulu Başkanı

Dr. Mahmut Develi

Atatürk'ün Karşılığı:

Mersin Halkevi Başkanı Mansur Bozdoğan: Halkevi Bayramı münasebetiyle bana gösterilen temiz duygulara teşekkür ederim.

Reisi Cumhur

K. Atatürk

3.7.2.4.Mersin'in Kurtuluş Günü Kutlamaları

Mersin'in Kurtuluş Günü kutlamalarında da Mersin Halkevi, aktif olarak yer almıştır. Mersinliler, Kurtuluş Bayramına, "Çete Bayramı" da derlerdi. Çete Bayramı kutlamalarında milli mücadeleye katılan kişilerin büyük bir kısmı, o dönemde hayatta

³⁰⁰ Yeni Mersin Gazetesi, 26 Şubat 1936.

oldukları için, mücadele günündeki kıyafetleri ve silahları ile geçide katılırlardı.³⁰¹ Müfreze komutanları o gün taşıdıkları bayraklarla ön safta yer alır, arkada çeteler hazır bulunurdu. Belediye, çetelere kuzu, pilav ve hoşafтан oluşan bir mönü hazırlardı.³⁰² Özellikle 1936-1940 yılları arasında aynı coşku ile kutlanan bu bayram, çetelerin zamanla hayata veda etmeleri ile eski tabiiğini ve coşkusunu kaybetti.³⁰³

Bu anlamda, çalışmanın bu bölümünde, Mersin'in kurtuluşunun 25. yıl dönümü kutlamalarına yakından bakacağız.³⁰⁴ Sabah saat: 08.30'da Garnizon Komutanlığı tarafından ayrılmış askeri bir kıt'a, Halkevi bandosuyla Hastane ilerisine giderek Osmaniye Mahallesi istikametinden gelecek olan temsili milli müfrezeyi karşılamıştır. Askeri kıt'a ve milli müfreze daha sonra Kurtuluş Meydanından, Vilayetten, Ordudan, Belediyeden Milli Eğitimden ve Okullardan oluşan bir heyet tarafından karşılanmıştır. Heyet Hastane Caddesi, Yoğurt Pazarı, Askerlik Şubesi, Cezaevi Önü ve Soğuk Hava Deposu arka sokağını takiben Uray Caddesine çıkmış, Hükümet Konağı'na bayrak çekildikten sonra törene Cumhuriyet Alanı'nda devam edilmiştir. Geçit resminden sonra, Belediye Reisi Başkanlığı'nda, Milli Müfreze, Belediye Meclisi ve İl Genel Meclisinden üçer kişilik bir heyet Valiyi ve Garnizon Komutanını yerlerinde ziyaret ederek, şehrin şükranlarını sunmuştur. Kurtuluş Bayramında Milli Müfreze, Belediye tarafından ağırlandı, saat:17.00'de ise ordu şerefine Belediye Başkanı tarafından Halkevi'nde bir çay ziyafeti verilmiştir. Ayrıca bu günün onuruna gece Halkevi tarafından bir temsil sahnelenmiş ve Belediye tarafından da sinemada bir film gösterilmiştir.

³⁰¹ Zeki Gürler ile 30/05/2012 tarihli görüşme.

³⁰² Şinasi Develi ile 27/04/2012

³⁰³ Lina Nasif ile 07/06/2011 tarihli görüşme.

³⁰⁴ Yeni Mersin Gazetesi, 4 Ocak 1947.

3.7.2.5. Atatürk Günü Kutlamaları

Mustafa Kemal, ilk defa Mersin'e Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra 5 Kasım 1918'de Yıldırım Orduları Grup Komutanı olarak gelmiştir. 23. Tümen Komutanı eski silah arkadaşı Bursalı Albay Bahaaddin Bey'in konuğu olarak geceyi Uray Caddesi üzerindeki saatli kilise karşısındaki Karamancılara ait binanın denize bakan odasında geçirmiştir.³⁰⁵ Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ise Mustafa Kemal, güney illerine yaptığı geziler sırasında, Adana'dan sonra 17 Mart 1923 Cumartesi günü saat:11.30'da Mersin'e gelmiştir. Bundan dolayı Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Mersin'i ilk ziyareti olan 17 Mart tarihi, Halkevi tarafından "Atatürk Günü" olarak kabul edilmiştir.³⁰⁶ Yeni Mersin gazetesinden elde ettiğimiz bilgilere göre, 17 Mart 1938'deki Atatürk Günü kutlamaları büyük bir heyecanla gerçekleştirilmiştir :³⁰⁷

" Sabahleyin şehir baştan başa bayraklarla donatılmış, evler süslenmiştir. Gündüz Halkevi, Yoğurt Pazarı ve Gümrük Meydanı'ndaki hoparlörlerle oralarda toplanan halka müzik parçaları dinletilmiştir. Bu mutlu günün onuruna, muazzam bir fener alayı tertip edilmiştir. Saat:18.30'da, Halkevi önünde toplanan okullular, halkevliler, partililer ve Mersinliler ellerinde meşalelerle harekete geçmişlerdir. Alay ilerledikçe, tezahürlere iştirak eden halk yığını artmıştır. Bir süre sonra alay, Cumhuriyet Meydanı'nın arkasından Kışla Caddesi'ndeki bulvara inerek orada bekleyen askerlere katılmıştır. Bulvardan çarşı istikametine yürüyen alay, Vali Konağı önünde durmuştur. Ve liman şirketinin bütün deniz vasıtaları fevkâlade ışıklandırılarak konak önüne gelmişlerdi. Bu sırada denizden havai fişekler atılmış ve şatlar³⁰⁸ da kurulan çarkıfelekler açılarak karada yapılan şenliklere denizden iştirak edilmiştir. Denizden ve karadan sahil boyunca hareket eden alay, çok canlı

³⁰⁵ Rauf Erdil, *Atatürk'ün Mersin'e Gezileri*, Yeni Cenup Ofset, Mersin, 1988,s.4.

³⁰⁶ Yeni Mersin Gazetesi, 17 Mart 1937.

³⁰⁷ Yeni Mersin Gazetesi, 18 Mart 1938.

³⁰⁸ Şat, sığ sulara ağır yükleri taşımak için kullanılan, altı düz bir tekne çeşididir.

ve heyecanlı tezahürlerle çarşı içinden geçerek, Hükümet Konağı'nın arka caddesinden Yoğurt Pazarı'na gelmiş ve burada toplu halde Cumhuriyet Marşı söylenerek fener alayı sona ermiştir. Törenden sonra, sinema binasına gelen gençlere, Halkevi orkestrası seçme parçalar çaldıktan sonra, temsil şubesi de "Kozanoğlu" adlı oyunu sahnelemiştir."³⁰⁹

3.7.2.6. 1 Mayıs Bahar Bayramı

Mersin Halkevi, "Bahar Bayramı" sebebiyle, her yıl 1 Mayıs'ta köylülerle beraber şenlikler düzenlemiştir. Yeni Mersin gazetesi, 1 Mayıs 1938'deki kutlamaların nasıl gerçekleştirildiğine kısaca değinmiştir:³¹⁰

- 1.Köycülük, Gösteri ve Yayın koluna mensup evliler, otomobillerle Kazanlı köyüne gitmişlerdir.
- 2.Civar köylerdeki halk, Kazanlı'da toplanmıştır.
- 3.Okul talebelerinin katılımı ile bir bayrak töreni yapılmıştır.
- 4.Halkevi bandosu, İstiklal marşını çalmıştır.
- 5.Söylevler verilmiştir.
- 6.Milli oyunlar oynanmıştır.
- 7.Fidan dikme töreni yapılmıştır.
- 8.Halkevi Gösteri kolu, köy meydanında "İstiklal" piyesini temsil etmiştir.
- 9.Nahiye Müdürlüğü, at yarışları tertip ederek programı sonlandırmıştır.

Mersin Halkevi, 1 Mayıs 1941'deki bayram kutlamaları için, Tece çamlığına bir gezi düzenlemiştir. Gezide Maarif Müdürü ve öğretmenler de bulunmuşlardır. Otobüslerle Tece civarındaki çamlığa gidilmiştir. Geziye katılan ailelerin bir kısmı kendi özel arabalarıyla, bir kısmı da faytonlarla buraya gelmiştir. Burada Halkevi Temsil kolu, civar köylerden gelen yüzlerce köylüye "Eğitmen" piyesini oynamış, Halkevi bandosu da pek çok parçaya eşlik etmiştir.³¹¹

³⁰⁹ Yeni Mersin Gazetesi, 18 Mart 1938.

³¹⁰ Yeni Mersin Gazetesi, 2 Mayıs 1938.

³¹¹ Yeni Mersin Gazetesi, 3 Mayıs 1941.

Tüm bu tören ve kutlamaların amacı, ulusal bilinci yükseltmek ve canlı tutmak; toplumla bütünleşmek, kültürel ve ulusal değerleri halka benimsetmek olmuştur. Bu anlamda, Mersin Halkevi de düzenlediği törenlerle bu hedefe önemli ölçüde ulaşmıştır.³¹²

3.7.3.Mersin Halkevi'nin Diğer Sanatsal ve Sosyal Etkinlikleri

Mersin Halkevi, çeşitli tarihlerde halkı eğitmek ve onların tiyatro ve sinema gibi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bazı etkinliklerde bulunmuştur. Konferanslara insanları çekebilmek için temsiller ve konserler vermiştir. Ayrıca sinema gösterimi için temin edilen makinelerle, halkı eğitici pek çok film gösterime konmuştur.³¹³ Yine Halkevi, toplumsal yaşama bir canlılık ve hareket kazandırmak amacıyla aile toplantıları, çay partileri, balo ve garden partiler tertiplemiştir.

3.7.3.1.Mersin Halkevi Tarafından Sahnelenen Tiyatro Oyunları

Halkevlerinde sahnelenen tiyatro oyunlarının genel olarak iki önemli amacı göze çarpmaktadır. Birincisi şehir, kasaba ve köylerin tiyatro ihtiyacını karşılamak; ikincisi ise, ülke ve toplum için yararlı telkinlerde bulunmak olmuştur. Birinci görüşün amacı, her çağdaş toplumun uyguladığı bir sanat kuralını uygulamak, yani seyircinin sosyal, ekonomik ve ruhsal yapısını sahnelemek; ikinci görüşte ise temel amaç, Cumhuriyet devrimlerinin yerleşmesini sağlamak olarak öngörülmüştür.³¹⁴

Halkevleri Temsil şubeleri, bu maksada erişmek için kadın ve erkek üyelerden oluşan bir veya birkaç tiyatro grubu kurmuştur. Halkevleri sahnelerinde ancak Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğince tasvip edilen piyesler oynanabilmiştir. Bunların dışında oynanacak piyeslerin Genel Sekreterlikçe görülüp uygundur denilmiş olması gerekli

³¹² Yiğit, *a.g.t.*,s.140.

³¹³ Yiğit, *a.g.t.*,s.141.

³¹⁴ Karadağ, *a.g.e.*,s.125.

görülmüştür.³¹⁵ Ayrıca sahne olmayan yerlerde açıkta piyeslerin oynanmasına teşvik edilmiş; bilhassa köylerde sahne olmadığı için talimatnameye böyle bir karar konmuştur.

Reşat Nuri Güntekin, halkı Halkevine getirebilmek, köy meydanlarına ve konferanslara toplayabilmek için tiyatro oyunlarının çok önemli bir araç olduğunu düşünmektedir:

“Tiyatro, herhangi bir ilim ve sanat kolundan daha fazla kalabalık çeker. Tiyatrosu iyi işleyen Halkevine, daha çok insan ayağı alışır. Piyesleri hazırlayan gençlik grubu için ortada daima konuşulacak canlı ve renkli mevzular vardır. Her piyesin mevzuu, insanlığın büyük küçük bir çok meseleler üzerinde konuşulmasına vesile olur. Hazırlanan piyeslerin muhtelif halk tabakalarına verilmesi, şehir ve kasabaların büyük kalabalığına Halkevini benimsetmeye vesile olur. Ayrıca, Halkevindeki tiyatro kolu, faaliyeti diğer kollar içinde istifadeli olur.”³¹⁶

Mersin Halkevi Temsil şubesi, kendi etkinlikleri dışında, Köycülük şubesi ile beraber köy köy dolaşıp, halkı meydanlara toplayabilmiştir. Resmî, özel gün ve bayramlarda temsiller verilerek halkın sevinci ve coşkusu bir kat daha arttırılmıştır. Bu anlamda, Mersin Halkevi'nin her etkinliğinden önce veya sonra temsiller verilmiş ve halkın bu etkinliklere katılımı sağlanmış ve böylece istenilen kalabalığa ulaşıp verilmek istenen gerekli telkinlerde bulunulmuştur. Temsil şubesi, Mersin Halkevi'nin açıldığı yıl olan 1933 senesinden Halkevlerinin kapatılmasına kadar, her yıl birçok tiyatro oyununu sahnelemiştir. 1946'dan sonra, çok partili siyasi hayat sürecinin başlaması ile Halkevleri etkinliklerinde bir yavaşlama hatta bir duraksama olmuş; ayrıca bu dönem ile beraber Halkevlerine yoğun bir eleştiri başlamış ve Halkevlerinin kapatılması tartışılır hale gelmiştir. Böyle bir ortamda Mersin Halkevi Temsil şubesi, son üç yıl boyunca kapısına kilit vurmuştur.³¹⁷

³¹⁵ Yiğit, *a.g.t.*, ss.141-142.

³¹⁶ Yeni Mersin Gazetesi, 22 Şubat 1936.

³¹⁷ Yiğit, *a.g.t.*, ss.142-143.

Halkevlerinde tiyatro, yeni rejimi ve devrimleri geniş halk kitlelerine ulaştırmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Halkevi sahnelerinde, genelde yeni rejimi halka benimsetecek ve sevdirecek piyesler ile kurtuluşu ve devrimi konu alan oyunlar oynanmıştır. Daha sonraları ise, halkı çeşitli konularda bilgilendirecek, öğüt verici sosyal piyeslere ağırlık verilmiştir. Temsil şubesi tarafından sahnelenen oyunlardan bazılarının içeriği, Halkevi'nin bu alandaki faaliyetlerinin temel amacını ortaya koyması açısından dikkat çekicidir.³¹⁸ Örneğin, Temsil şubesi tarafından sahnelenen Vedat Nedim Tör'ün “Değişen Adam” adlı oyunu, devrim gereği, aydınların kentlerde boş oturmayıp, köylerde görev yapmalarını anlatmaktadır. Oyunda doktor, öğretmen, mühendis gibi çeşitli meslek gruplarından olan aydınlar, devrim ülküsüyle ve Halkevleri aracılığıyla bir köye giderler ve orada çalışmalarında bulunurlar. Temsil şubesi tarafından sahnelenen Faruk Nafiz Çamlıbel'e ait “Canavar” adlı oyunda ise, eşrafın bencil davranarak, Kurtuluş Savaşı'na gönüllü katılmayı, bir aşk öyküsü ile eleştirilmektedir.³¹⁹ Ferit Celal Güven'in yine Temsil şubesi tarafından sahnelenen “Çakır Ali” oyununda, yurt sevgisi ve halkın tüm zorluklara rağmen Kurtuluş Savaşı'na katılımı ve bir dizi kahramanlık olayları işlenmiştir. İbnürrefik Ahmet Nuri'nin “Şeriyeye Mahkemesi” adlı komedisinde ise, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuk sistemleri tartışma konusu edilmiştir. Yine Aka Gündüz'ün “Yarım Osman” adlı oyununda, Türk ulusunun kendi özüyle kendisini kurtarabileceği ve yönetebileceği anlatılmış; Faruk Nafiz'in “Akın”, “Öz Yurt” ve Behçet Kemal'in “Çoban” adlı oyunlarında ise, Türk tarihinin Osmanlı öncesi konu edilmiştir.³²⁰

Mersin Halkevi'nin açılış yıl dönümünde Temsil şubesi, 1943 yılında İstanbul Şehir Tiyatrosu repertuarından “Zehirli Kucak” piyesini temsil etmiştir. Loic Le Gouriadec'in olan bu eser, Sait Ali tarafından dilimize çevrilmiştir ve sosyal ve terbiyevi içerikli bir

³¹⁸ Yiğit, *a.g.t.*,s.143.

³¹⁹ Karadağ, *a.g.e.*,s.132.

³²⁰ Karadağ, *a.g.e.*,ss.141-145.

oyun olarak dikkatleri üzerine çekmiştir.³²¹ Sosyal içerikli bir başka oyun da, Vedat Nedim Tör'ün Temsil şubesi tarafından Halk Sineması'nda sahnelenen "Kör" adlı piyesidir. Oyun, insanların iç yüzüne ayna tutarak gözler önüne ibret dolu hayatlar sergilemiştir.³²² Mersin Halkevi Temsil şubesi tarafından sahnelen bazı tiyatro oyunları şunlardır.³²³

Yıl ve Oyunun Adı

- 1933-Öz Yurt
- 1933-Köy Muallimi
- 1933-Dün ve Bugün
- 1933-Sönmeyen Ateş
- 1935-Çoban
- 1935-Himmetinoğlu
- 1935-Sakarya
- 1935-İstiklal
- 1935-Yarım Osman
- 1935-Atilla'nın Düğünü
- 1936-Yanık Efe
- 1936-Yarım Osman
- 1936-Dün ve Bugün
- 1936-Has Bahçe
- 1936-Öz Yurt
- 1936-Yaşayan Ölü
- 1936-Sevr'den Lozan'a
- 1936-Kozanoğlu
- 1937-Canavar
- 1937-Tavsiye Mektupları
- 1937-Hülleci
- 1937-Fermanlı Deli Hazretleri
- 1937-Sekizinci

³²¹ Yeni Mersin Gazetesi, 16 Ocak 1943.

³²² Yeni Mersin Gazetesi, 28 Ekim 1943.

³²³ Yiğit, *a.g.t.*,s.145.

- 1937-Kartal
1937-Gömdüğüm o Cihan
1937-Kafatası
1937-Yalnız Bir Kelime
1938-Çakır Ali
1938-İstiklal
1938-Kozanoğlu
1938-İtaat İlâmı
1938-Canavar
1939-Kör
1939-Balaban Ağa
1939-Babaların Günahı
1939-Bir Facia
1939-Zafer
1939-Kavga Sonu
1939-Mahçuplar
1939-Kanun Adamı
1939-Muvaffak
1939-Kahraman
1940-Himmetinoğlu
1940-Azizlik
1940-Para Delisi
1940-Fedakârlık
1940-Kör
1941-Erkek Kukla
1941-Mahçuplar
1941-İstiklâl
1941-Eğitmen
1942-Değişen Adam
1942-İnsan Sarrafı
1943-Kör
1943-Himmetinoğlu

1943-Kanun Adamı
 1943-Ceza Hakimi
 1943-Şikago Çiftçisi
 1944-Yaşayan Ölü
 1944-Akın
 1945-Kanun Adamı
 1945-Kör
 1945-Yarım Osman
 1945-Çakır Ali
 1945-Mahçuplar
 1945-Şikago Çiftçisi
 1945-Beyaz Baykuş
 1945-Erkek Kukla
 1946-Para Delisi
 1946-Şikago Çiftçisi
 1947-İhtiyar Kız
 1947-Sazlı Pınar

3.7.3.2.Mersin Halkevi'nde Sinema Etkinlikleri

Mersin Halkevi Temsil şubesinin faaliyet gösterdiği bir başka alan da, sinema olmuştur. Halkevlerinde gerçekleştirilen sinema faaliyetlerinin amacı, halkın düşünce dünyasının gelişmesini sağlamaktır. Bu anlamda, her Halkevine sabit veya seyyar sinema makineleri bulundurma zorunluluğu getirilmiştir. Bu nedenle bu makineler, Halkevlerine ya Cumhuriyet Halk Partisi tarafından gönderilmiş ya da Halkevleri kendi bütçeleriyle bu makineleri temin etmişlerdir.³²⁴

Halkevlerinin bütün çalışma kollarında olduğu gibi sinemadan da ticari gaye beklenmemiştir. Tiyatro ve konser gibi çalışmalar, nasıl parasız olarak, halkın yetişmesi bakımından düzenleniyorsa, sinemada da bundan başka bir amaç güdülmemiştir.

³²⁴ Yiğit, *a.g.t.*,s.146.

Halkevlerinde gösterilecek filmler, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve hükümetin göndereceği filmlerden oluşmuştur. Ayrıca Halkevi İdare Heyeti de talimatnamenin 50. maddesindeki noktaları göz önüne alarak, piyasadan sinemada gösterilmek üzere filmler temin etme imkânına sahipti olmuştur.³²⁵ Cumhuriyet Halk Partisi, Şubat 1940'da Halkevlerine, halka parasız gösterilmek üzere 162 film göndermiştir. Bu filmler, sahne ve sinemanın halk terbiyesindeki önemini vurgulamak amacıyla gönderilmiştir.³²⁶ Mersin Halkevi Temsil şubesi tarafından Halkevi sinemasında gösterime konan bazı filmler şunlardır.³²⁷

Lekli Kadın (1947) (Resim 3.27)

İlk Randevu (1947)

Bir Yetimin Romanı (1951)

Saygon (1948) (Resim 3.28)

Tahir ile Zühre (1947) (Resim 3.29)

Deniz Kurdu (1941) (Resim 3.30)

Benden Kaçamazsın (1951)

Korsanlar (1951)

Resim 3. 27: "Lekli Kadın" filmi

Resim 3. 28: "Saygon" filmi

³²⁵ Yiğit, *a.g.t.*,s.146.

³²⁶ Yeni Mersin Gazetesi, 23 Şubat 1940.

³²⁷ Mersin Halkevi Temsil şubesi tarafından gösterime konan filmler, Yeni Mersin Gazetesinin 1933-1951 yılları arasındaki sayıları taranarak tespit edilmiştir.

Resim 3. 29: “Tahir ile Zühre” filmi

(Kaynak: beyazperde.c <http://www.google.com.tr/imgres?q=>)

Resim 3. 30: “Deniz Kurdu” filmi

(Kaynak: <http://www.sinemadevri.com/deniz-kurdu.html>)

3.7.3.3.Mersin Halkevi'nde Verilen Konferanslar

Konferanslar, Halkevlerinin en önemli telkin araçlarından biri olmuştur. Halka sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel ve teknik konularda bilgiler vermek, en önemlisi Cumhuriyet devrimlerini topluma yerleştirmek amacıyla birçok konferans verilmiştir.³²⁸ Halkevlerinde konferanslar tertipleme Dil, Edebiyat şubesinin görevi olmuştur. Bu anlamda Dil, Edebiyat şubesi, halkın genel bilgisinin artmasına, yurt sevgisinin ve vatandaşlık vazifeleri duygusunun yükselmesine yarayacak konularda konuşmalar ve konferanslar düzenlemiştir; ayrıca dil ve edebiyat konuları ile de özellikle ilgilenmiştir. Halkevlerinde verilecek konferansların konu ve ifade bakımından halkı ilgilendirecek nitelikte olmasına dikkat edilmiştir. Özellikle bilimsel konular üzerine verilen konferanslarda ifade, halkın anlayabileceği bir dilde olmuştur.³²⁹

Mersin Halkevinde verilen konferanslar, şehir içine yayın yapan hoparlörle ve gazetelere verilen ilanlarla halka duyurulmuştur. Konferanslara halkın ilgisini çekebilmek için konferanslar bir tiyatro oyunu ya da müzik parçası eklenerek sunulmuştur. Bu görevi de Müzik kolu ve Temsil şubesi yerine getirmiştir. Bu şubelerin gençlerinden bazıları, konferanslardan önce tiyatro oyunları sahnelemenin yanında monologlar, manzumeler, marşlar ve şarkılar söyleyerek halkın ilgisini toplamaya çalışmışlardır.³³⁰

Mersin Halkevi'nde verilen konferansların bir kısmı da Kütüphane ve Yayın şubesi tarafından verilmiştir. Belirli gün ve haftalarda halka verilecek nutuk ve konferanslarda bu komitenin önemli çalışmaları olmuştur. Komite, uzun kış gecelerinde vatandaşlara faydalı bilgiler vermek amacıyla seri konferanslar da vermiştir.³³¹ Örneğin, Mersin Halkevi

³²⁸ Yiğit, *a.g.t.*,s.147.

³²⁹ Yiğit, *a.g.t.*,s.148.

³³⁰ Yeni Mersin Gazetesi, 21 Ocak 1938.

³³¹ Yeni Mersin Gazetesi, 4 Ocak 1938.

1935’de her perşembe meslekî konular üzerine konferanslar düzenlemiştir³³², 1936’da da, her 15 günde bir kışlık konferanslar vermiştir. 1936’da ki kışlık konferansların ilki, Türk Ofis Müdürü Muammer Alakant tarafından “Sosyalizm ve Devletçilik” üzerine verilmiştir.³³³

Halkevine 1937’de satın alınan hoparlörlerle konferanslar, konserler, müzik hareketleri ve gündelik haberler meydanlarda halka duyurulmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu hoparlörlerle ajans haberleri de verilmiştir.³³⁴

Mersin Halkevi İdare Heyeti Dil, Edebiyat, Tarih şubesi ve diğer şubeler tarafından verilen konferanslardan bazıları şunlardır:³³⁵

Muammer ALAKANT, “Sosyalizm ve Devletçilik” (Ocak 1936)

Dr. Muhtar BERKER, “Konuşma İhtiyacı ve Güzel Konuşma” (Kasım 1936)

Zühtü Tefvik ERMAN, “Akciğer Vereminin Nasıl Başlayıp, Nasıl Büyüdüğü ve Buna Karşı Fertlerin ve Devletin Savaş Yolları” (Ocak 1936)

Dr. Muhtar BERKER, “Güzel Konuşma Sanatı” (Nisan 1937)

Cemil ERATLI, “Aleviliğin Menşei ve Eti Türkleri” (Nisan 1937)

Kazım Nami DURU, “Altı Ok’un Anayasaya Girmesi” (Şubat 1938)

Dr. Kemal SARAÇOĞLU, “Uyku ve Rüya” (Ocak 1938)

Dr. Kemal SARAÇOĞLU, “Yarım Deliler” (Ocak 1938)

Prof. Dr. Bose KARL, “Etiler ve Eti Medeniyeti” (Ocak 1939)

Avni MUTLU, “Yumuktepe Hafriyatı ve Anadolu Tarihinde Yeri” (Mart 1939)

Fahri GÜLSER, “Türk Bankacılığı ve Cumhuriyet Devrinde Bankacılığımızın İnkişafı” (Mart 1939)

Kamil SEYHAN, “Terbiye” (Şubat 1940)

³³² Yeni Mersin Gazetesi, 11 Nisan 1935.

³³³ Yeni Mersin Gazetesi, 25 Ocak 1936.

³³⁴ Yeni Mersin Gazetesi, 19 Şubat 1939.

³³⁵ Yiğit, *a.g.t.*, ss.149-152.

- Prof. Dr. Ercüment Ekrem TALU, “Turizm ve Şehircilik” (Şubat 1940)
- Dr. Nazım ÜNSAL, “Sporculara Sıhhi Öğütler” (Şubat 1940)
- Prof. Dr. Nevzat TUZDİL, “Parazitlerden Geçen Hastalıklar”
- Vasfi Raşit SEVİĞ, “Milliyetçilik”
- Prof. Dr. K. İsmail GÜRKAN, “Sosyal Gözle Kemik Veremi” (Nisan 1940)
- Prof. Dr. F. Kerim GÖKAY, “Sinir ve İrade Sağlamlığı” (Nisan 1940)
- Prof. Dr. Mehmet KARASAN, “Cemiyet ve Münevver” (Mayıs 1940)
- Ömer ASIM, “İnkılap ve İstiklâl” (Şubat 1936)
- B. Şeref ERDOĞAN, “İrsiyet” (Mayıs 1940)
- B. Feridun FİKİRİ, “Dünya Vaziyeti Karşısında Siyasetimiz Nedir?” (Ekim 1940)
- Emin EPENGİN, “Işıkları Söndürme Mevzuu” (Kasım 1940)
- Celal AGAH, “Kadastro ve Eski Tasarrufla Yeni Tapu Sicil Hukukunun Teessüsü ve Neticeleri” (Aralık 1940)
- Şefik ERGÜNDÜZ, “İnkılap ve Türkiye” (Aralık 1940)
- Prof. Dr. Fahrettin KERİM, “Alkol ve Terreddi” (Şubat 1941)
- Tahsin SOYLU, “Sıtma”
- Tahsin SOYLU, “Neşe” (Şubat 1941)
- Prof. Dr. Muhlis EFE, “Türkiye’de Nüfus Meselesi” (Şubat 1941)
- Prof. Dr. Ragıp ÖZDEM, “Dilimiz ve Yabancı Unsurlar” (Şubat 1941)
- Enver Ziya KARAL, “Amiral Nelson ve Osmanlı İmparatorluğu” (Mart 1941)
- Kamile AYGÜN, “Çocuk Düşürmenin Tehlikeleri”
- Prof. Dr. Süreyya AYGÜN, “Hayvanlardan İnsanlara Geçen Bulaşıcı Hastalıklar” (Nisan 1941)
- Güzide BAŞAK, “Hukuku Gözü ile Milliyetçilik ve Halkçılık” (Haziran 1941)

Fahri KURTULUŞ, “İçki, Kumar, Fuhuş ve Hırsızlık” (Şubat 1943)

Sadi TEK, “Tiyatromuz ve Dünya Tiyatroları” (Haziran 1945)

Tahsin SOYLU, “Zaferi Kazanan ve Kaybedenler” (Mayıs 1945)

Şeref TEKER, “Yolun Lüzumu ve Önemi” (Nisan 1945)

3.7.3.4 Mersin Halkevi’nde Şenlikler (Balo, Çay Partileri vb)

Halkevleri ile ulaşılmak istenen amaçlardan biri de, “kaynaşmış bir kütle” halinde halkı teşkilatlandırmaktır. Böyle bir hedefe ulaşmak için ise, halkı Halkevlerine toplayabilmek ve onlara canlılık ve hareket katabilmekle mümkün olmuştur. Bu doğrultuda, Avrupa kültüründe yer alan “garden partileri” ve “balo” gibi eğlence türleri Halkevleri aracılığıyla Türk kültürüne sokulmak istenmiştir. Mersin Halkevi’nde buna benzer partiler verilmiştir. Bu tür eğlence partilerine katılanlar, öncelikle şehrin ileri gelenleri olmuştur. Bunlar Vali, Belediye Başkanı, Garnizon Komutanı, Resmi ve Özel Daire Müdürleri, Halkevi Başkanı ve müessese sahiplerinden oluşmuştur. Düzenlenen bu eğlencelerle, şehrin ileri gelenlerinin öncülüğünde, halktan da insanların katılımı sağlanarak kadınlı-erkekli laik modern bir eğlence türü yaratılmak istenmiştir. Ayrıca bu tür etkinliklerde bir araya gelen insanlara, konferanslar da verilmiştir. Böyle eğlencelerle, toplum önünde kadın ve erkeğin dans etmesinin ve birlikte eğlenmenin modern dünyanın bir parçası olduğu, halka benimsetilmek istenmiştir. Ayrıca, özellikle geçmişte haremlik-selamlık şeklinde uygulanan eğlencelerin izleri bu şekilde silinmeye çalışılmıştır. Çünkü yeni rejim, her yönüyle yeni bir yaşam ve yeni bir insan tipi yaratmak istemiştir.³³⁶

³³⁶ Yiğit, *a.g.t.*,s.153.

3.8. Eski Mersin'den Eski Tatlar: Bayramlar

Ramazan ve Kurban Bayramları, tüm Türkiye'de olduğu gibi Mersin'de de kutlanan geleneksel dini bayramlardandı. Bu özel günlerde dostlar, akrabalar birbirlerini ziyaret eder; gençler yaşlıların ellerini öper ve onlardan para, mendil gibi hediyeler alırlardı.³³⁷ Bayrama gelen misafirler için ise, evlerde hummalı hazırlıklar yapılırdı. Kağıtlı şekerler, lokumlar alınır; tatlılar ve reçeller hazırlanırdı.³³⁸ Bayramlar kış aylarına gelmişse, maltızda yakılan kömür mangala alınır ve erkenden misafirlerin ağırlandığı odanın ortasına konulur ve oda ısıtılırdı. Hüsniye Özgür ve Durmuş Ali Tepe'ye göre, eski Mersinliler, sobayı çok sonraları soğuk yerlerden Mersin'e tayin edilmiş memur ailelerin evlerinde görmüşlerdi.³³⁹

Mersin'de bayramlar, özellikle de çocuklar için bayram yerlerinde anlam kazanırdı. Şimdiki Kültür Merkezi'nin bulunduğu yerin arkasındaki meydanlık, Yenimahalle, İleri İlkokulu'nun arka tarafı ve deniz kenarları bayram yerleri olarak kullanılırdı.³⁴⁰ Tabii bu yerlerin tespit ve tanzimini, Belediye düzenlerdi. Bayram günlerinde bu yerlerde, çadır tiyatrosu kurulur ve tiyatrodaki temsiller verilirdi. Ayrıca tahtadan yapılmış ve elle döndürülen dolaplar ve iki tarafına sicim bağlanarak asılan kayıklardan oluşan salıncaklar, bayram yerlerinin vazgeçilmez eğlenceleri arasındaydı. Yine yüksekçe bir yerle daha alçak bir yer arasında gerilen telden özel bir makara ile kaymak ve makine ile kuvvet denemesi yapmak ve halka atmak, çocukların sevdiği eğlencelerdendi.³⁴¹

³³⁷ Ali Uysal ile 04/05/2011 tarihli görüşme.

³³⁸ Lina Nasif ile 07/06/2011 tarihli görüşme.

³³⁹ Hüsniye Özgür ile 05/05/2011 ve Durmuş Ali Tepe ile 15/06/2011 tarihli görüşme.

³⁴⁰ Fethi Denizhan ile 19/04/2011 tarihli görüşme.

³⁴¹ Develi, *a.g.e.*,s.95.

Resim 3. 31: Eski Mersin’de Bayram Yeri

(Kaynak: <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=27299&start=160>)

Mersin’de eskiden birçok gayrimüslim aile yaşardı. Onlarda kendi bayramlarını kendi usullerine göre kutlardı. Paskalya Bayramlarında bu ailelerin evlerinde çörekler, tatlılar, tuzlular, pastalar yapılır ve yumurtalar boyanarak komşulara dağıtıldı.³⁴² Noel Bayramlarında ise gayrimüslim aileler, önce Tüccar Kulübü’nde ya da bazı evlerde düzenlenen Noel yemeklerine katılır; ardından da kiliselerine duaya giderlerdi.

3.9. Eski Mersin’den Sokak Manzaraları

Eski Mersin’de 1940’lı yıllara kadar, sokak manzaralarında fazla bir farklılık görülmezdi. Farklılıklar daha çok gece, gündüz ve mevsim değişikliklerinden kaynaklanırdı.³⁴³ Mersin sokaklarında yürürken özellikle sokak lambacılarıyla, seyyar satıcılarla, kalaycılarla, gazcılarla, yorgancılarla ve falcılar ile az da olsa dilencilerle

³⁴² Fethiye Özgür ile 05/05/2011 tarihli görüşme.

³⁴³ Zeki Gürler ile 30/05/2012 tarihli görüşme.

karşılaşmanız mümkündür. Şimdi isterseniz bu karşılaşma anlarına biraz daha yakından bakalım:

3.9.1. Sokak Lambacıları

Mersin'e elektrik her ne kadar 1927 yılından sonra gelmiş olsa da, elektriğin kentin bütününde görülmesi bir hayli zaman aldı.³⁴⁴ Bu nedenle de 1930'larda, Mersin evlerinde aydınlatma araçları olarak kandil, fener, mum, çıra, gaz lambası ve lüks kullanılırdı. Özellikle lüks, o dönemin en iyi aydınlatma aracıydı; ama lüksün gaz yağı tüketimi fazla olduğu için halk bunu pek tercih etmezdi.

1938'lere kadar, Mersin'deki sokak aydınlatmaları ise direğe asılı, fenere benzer gaz lambaları ile yapılırdı. Meydanlarda, cadde ve sokaklarda, köşe başlarında ve mevcut direklerde fenere benzer camla kapalı gaz lambaları bulunurdu. Ortalık kararmaya başlayınca bir görevli, bir elinde küçük bir merdiven, diğer elinde içi gaz yağı dolu bir ibrik ile gelir ve merdivene çıkarak lamba haznelerini doldurur ve lambaları yakardı. Aynı görevli sabahleyin gün doğarken yanan lambaları söndürmek için tekrar gelirdi. Tabii ki ilerleyen yıllarda, mahallelere elektrik tesisatı kuruldukça, bu sokak lambacıları yavaş yavaş kaybolmaya başladı ve Mersin'in ve Mersinlilerin hafızalarında tatlı bir anı olarak kaldı.³⁴⁵

3.9.2. Seyyar Satıcılar

Mersin'in sokak manzaraları içerisinde belki de en çok göze çarpanlar, seyyar satıcılarıdır. Özellikle köylerde yetiştirilip şehre getirilen meyve ve sebzeler sokaklarda, eşeklerle dolaştırılarak satılırdı. O dönemlerde fazla meyve ve sebze çeşidi yoktu. Elma, armut, çilek, yeni dünya, erik, cennet meyvesi, murt, dört yoldan getirilen çok çekirdekli ve yuvarlak tipli portakal ve "harap" olarak bilinen yine çok çekirdekli ekşi mandalinalar

³⁴⁴ Fethi Denizhan ile 19/04/2011 tarihli görüşme.

³⁴⁵ Develi, *a.g.e.*,s. 91.

satılırdı. Greyfurt Mersinliler tarafından bilinmez ve limon kullanılmazdı. Limonun yerine daha çok limon tuzu tercih edilirdi. Domates “banadura”, patlıcan da “balcan” olarak ifade edilirdi. Ayrıca o dönemlerde sebze ve meyve için, Mersinlilerin seyyar satıcılara pek fazla ihtiyaçları olmazdı.³⁴⁶ Çünkü hemen hemen Mersin’deki evlerin birçoğunun, küçük de olsa bir bahçesi olurdu. Ve bu bahçelerde insanlar kendileri için gerekli olan meyve ve sebzeleri yetiştirirlerdi.³⁴⁷

Mersin sokaklarında seyyar satıcılar tarafından satılan bir diğer ürün ise firikti. Firik, yeşil taze nohuda verilen addı. Nohutlar olgunlaşmadan kökünden toplanır ve tüketilirdi. Ve daha çok deniz kenarlarında satılırdı. Firik, kabuğu soyularak çiğ olarak yenirdi. Eğer firiğin vakti geçmiş ise, bu sefer de fırında kavrulurdu ve buna Mersinliler ‘kebab’ derlerdi. Nişastadan yapılan, muhallebi kıvamında pişirildikten sonra tepsiye dökülerek soğutulan, ardından rendelenmiş buz, gül suyu ve havanda dövülmüş şeker ilave edilerek yenen “bicibici” de hem seyyar satıcıların hem de Mersinlilerin vazgeçemediği tatlar arasındaydı.³⁴⁸

3.9.3. Kalaycılar

Mersin sokaklarında kalaycılarının sesleri ilkbahar ve sonbahar aylarında duyulurdu. Bu işi çoğunlukla çingeneler yapardı. Bunlar fazla konuşkan olurlar ve el çabukluğuna da marifet derlerdi. Mersinlilerin günlük kaşıkları daha çok tahtadan, yemek tabakları da çinkodan olurdu. Bunların haricindeki tabaklar, tencereler, lengerler (servis tabağı) ve kaşıklar kalaylatılırdı. Kalaycılar kapıya çağrılır, kaplar gösterilerek pazarlıklar yapılırdı. Parada anlaşılırsa, kalaycılar kapının önüne heybesini ve sepetini koyar, ufak bir çukur açar, çukurun içine kömür yerleştirir, kömürü yakar, çırağı da heybesinden çıkardığı körükle ateşi mütemadiyen körüklerdi. Kalaycı ise, heybesinden maşa, bez ve kalay tozunu

³⁴⁶ Şinasi Develi ile 20/04/2011 tarihli görüşme.

³⁴⁷ Develi, *a.g.e.*,s. 94.

³⁴⁸ Melahat Yılmaz, *Bir Öğretmenin Anıları, Mersin*, Pitura, Mersin Kitaplığı, 2012, s.30.

alır ve işe başlardı. Maşa ile tuttuğu kabı önce ateşte çevirir, bir süre sonra kalay tozundan biraz alır ve ısınan kabın içine atar, ikinci maşaya tutturduğu bezle de bu tozu kabın her tarafına, kap parlayana kadar iyice sürer ve işini bitirir ve bir başka evin yolunu tutardı.³⁴⁹

3.9.4. Gazcılar

Gazcılar, omuzlarında yuvarlak bir simide dayandığı gaz tenekesi, çeyrek litre, yarım litre ve bir litrelik ölçekleri ile gaz satarlardı. Gaz fiyatları sabitti ve pazarlık olmazdı.³⁵⁰

3.9.5. Pamuk Atanlar-Yorgancılar

Pamuk atanlar- yorgancılar, Mersin sokaklarında, “pamuk attıran, yorgan diktiren!” diye bağırarak omuzlarında hallaç araçları ve tokmakları ile dolaşırlardı. Mersin’de evlerde her yıl sonbahar aylarında yatak ve yastıklar açılır, bunların pamukları ayrılır, bir çarşafa sarılır, yatak yüzleri ise yıkanır, ütülenir, yüz eskimişse yenilenirdi. Taşlığa önce hasırlar, hasırların üzerine de çarşaflar serilir, pamuklar buraya boşaltılır ve pamuk atanlar sokaklardan çağrılırdı. Pamuk atanlar, hallaç araçlarını açarak yere çökerler, bir ritimle tokmaklarını aletin yayına vurarak pamukları adeta silkeleyerek tel tel atarlardı. Sonra da atılan pamukları yatak ve yastıklara doldurur, sopaları ile şekil vererek yastıkları ve yatakları düzelttikten sonra ‘güle güle’ kullanın diyerek paralarını alırlardı.³⁵¹

3.9.6. Dilenciler ve Falcılar

Mersin sokaklarının manzaralarından bahsederken, dilencileri ve falcıları da unutmamak gerekir. Aslında Mersin sokaklarında dilencilere pek rastlanmazdı. Arada

³⁴⁹ Yılmaz, a.g.e.,s. 26.

³⁵⁰ Yılmaz, a.g.e.,s.27.

³⁵¹ Yılmaz, a.g.e.,ss.26-27.

sırada çingene dilenciler gelir, bir lokma ekmek ve biraz yemek dilenirlerdi.³⁵² Bazıları da “şireli murt, tatlı murt...” diye mersin bitkisini satar ve karşılığında elbise, ayakkabı vb. eşyalar alırlardı. Bunların arasından fal bakanlar da olurdu. Rengarenk giysiler içinde, başlarında irili ufaklı toplama boncuklarla işlenmiş tülbentler; ayaklarında kırmızı köşker yemeniler; ellerinde kuru bakla torbalarıyla Mersin sokaklarını dolaşır ve isteyenlerin fallarına bakarlardı.³⁵³

3.10. Eski Mersin’de Bir Pazar yeri: Yoğurt Pazarı

1830’lu yıllardan itibaren Mersin’de haftanın belirli günlerinde kurulan ve çevredeki yerleşim birimlerinden gelen geleneksel ürünlerin değişiminin yapıldığı sabit bir pazar yeri, günümüze de aynı adla gelmiş olan Yoğurt Pazarı’dır. Kent içindeki en önemli ulaşım bağlantılarının kesişim noktasında olan Yoğurt Pazarı, her ne kadar günümüzde pazar işlevini kaybetmiş olsa da, yine kentin en önemli ulaşım bağlantılarının kesişiminde yer almakta, tarihî ticaret merkezindeki konumu ile park olarak kullanılmakta ve bir kentsel odak olarak varlığını sürdürmektedir.

³⁵² Şinasi Develi ile 27/04/2011 tarihli görüşme.

³⁵³ Yılmaz, *a.g.e.*,s.28.

Resim 3. 32: Yoğurt Pazarı 1900'ler

(Kaynak: <http://wowturkey.com/forum/viewtopic.php?t=27299&start=225>)

1900'lü yıllara ait kartpostallarda bir köylü pazarı fotoğrafı veren Yoğurt Pazarı, Yörüklerin ve köylülerin tuz, çanak, çömlek, deri ,yün, kıl aba giysiler, meyve, sebze ve süt ürünlerinin değiş tokuşunu yaptığı bir yer olmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar kentte modern öncesine ait izler taşıyan bu uzmanlaşmamış ticari etkinlik, 1900'lere geldiğinde yerini yavaş yavaş modern dönemin uzmanlaşmış ve belli alanlarda gruplanan ticari faaliyetlere bırakmaya başlamıştır.³⁵⁴

³⁵⁴ 20. yüzyıl başında, artık kentte, ithalat ve ihracata dayalı belli alanlarda uzmanlaşan ticari fonksiyonların yoğun olarak yer seçtiği, iş kollarına göre uzmanlaşan tüccar hanlarının yer aldığı Uray Caddesi kendini göstermeye başlamıştır. Öte yandan yine aynı dönemde kentin ana iskelesi olarak işlev gören Gümrük İskelesi'nin uzantısındaki Gümrük Meydanı'nda perakende ticaret kendini göstermiş, bakkal, lokanta... gibi yerler açılmaya başlamıştır. Yaşana bu gelişmeler, kentte ticari etkinlikteki uzmanlaşmanın kentsel mekânda da izlenmeye başladığının önemli bir göstergesidir. Gerek nitelikleri gerekse konumları ile kentteki ticari yapı, birbiriyle ilişkili bir mekân kurgusu içinde gelişmiş ve üçlü bir sacayağı oluşturmuştur. Bu sacayağı; Uray Caddesi, Gümrük Meydanı ve Yoğurt Pazarı'dır. Uray Caddesi'nde ithalat- ihracata dayalı uluslararası ticaret; Gümrük Meydanı'nda gezgin tüccarlara, kısmen de kentliye yönelik perakende ticaret ve Yoğurt Pazarı'nda yöresel bir pazar olarak hizmet veren geleneksel pazar, kentteki ticari etkinliğin altın üçgenini meydana getirmiştir. Ünlü ve Ünlü, *a.g.e.*,s.158.

Resim 3. 33: Yoğurt Pazarı 1910'lar³⁵⁵

(Kaynak: <http://www.meleklermekani.com/adim-adim-turkiye/53645-eski-mersin-hakkinda-resimler-bilgiler.html>)

Eski bir Mersin'li olan Necmettin Onel, Yoğurt Pazarı'nı ve buradaki alışverişi bakın nasıl anlatıyor:

“Sanat sokağını geçince karşınıza Yoğurt pazarı çıkar. Yoğurt pazarı park olarak düzenlenmeden önce adından da anlaşılacağı üzere, köylülerin her gün yoğurt, peynir vb. ürünleri getirip sattıkları bir yerdi. Satışlarda halkın birbirine güveni o kadar fazlaydı ki, yoğurdu bakır kalaylı çingillerle alır, evinize götürür, aynı gün veya sonraki gün çingili sahibine iade ederdiniz. Yoğurt Pazarı'nın bir köşesinde itfaiye araçları ile arazözlerin sularını doldurmak için kuyudan su çeken bir pompa istasyonu vardı. Parkın içinde de ayakkabı

³⁵⁵ Kartpostalda Yoğurt Pazarı'nın 1910'lardaki görüntüsü, Hastane Caddesi'nden doğuya doğru izleniyor. Eşeklerin sırtındaki çocuklar, büyük olasılıkla çevre yerleşimlerden ve köylerden ürünlerini satmaya gelen köylülerin çocukları. Ünlü ve Ünlü, *a.g.e.*,s.160.

boyacıları ile ellerinde bel denen kürekleriyle bahçe belleyenler, omuzlarında baltalarıyla odun kırıcılar bulunurdu.”³⁵⁶

1960’lı yıllara kadar Yoğurt Pazarı, pazar yeri ya da alışveriş yeri olma özelliğini korumuştur. Daha sonraki süreçte, her ne kadar pazarın adı “Muammer Aksoy Parkı” olarak değiştirilmişse de, bu ad Mersinliler tarafından pek kullanılmamıştır.

3.11. Eski Mersin’de Mutfak Kültürü

Mersin’in kendine özgü bir mutfak kültürü vardı. Yemeklerde buğday ve buğdaya dayalı mamuller önem taşırdı. Et ve sebze yemekleri de oldukça çeşitliydi. Özellikle sebze yemekleri yapılırken, ekili sebzelerin yanında, kırdan kendiliğinden yetişenlerden de yararlanılırdı. Mersin mutfağının temel özelliği, bol baharatlı yemekleri ve yemek üstüne yenilen tatlılarıydı.³⁵⁷

Mersin mutfağında, buğday ve buğdaya dayalı yemekler, et ve sebze yemekleri ve tatlılar ayrı bir öneme sahipti. Sosyal seviyesi ne olursa olsun, hemen hemen her ailenin mutfağında buğday mamulü eksik olmazdı. Özellikle bulgurun bu kadar yaygın olarak benimsenmesi, öteden beri süregelen bir ananın devamıydı. Çukurova’ya ilk yerleşmelerin büyük çoğunluğunun göçebe olduğunu düşünürsek, bulgur ve ona verilen önem daha kolay anlaşılabilir. Türklerin bölgeye yerleştikleri zamanlarda, Çukurova kısmen bataklık ve sazlıktı. Buralara gelen Türkler, yaşamaya daha elverişli olan dağlık bölgeleri tercih ettiler. Dağlık arazide her zaman sebze ve meyve bulmak zordu. Üstelik bulgurun kalori bakımından daha yüksek olması, her zaman hazır olarak bulundurulabilmesi ve taşınmasının kolay olması insanlar tarafından tercih edilmesini sağladı. Mersin’de bulgura dayalı yemeklerin başlıcaları şunlardı: Analı kızılı, Kısır,

³⁵⁶ Ünlü ve Ünlü, *a.g.e.*,s.164.

³⁵⁷ Hilmi Dulkadir, “Mersin Folklorundan Çeşitlemeler”, *Sırtı Dağ, Yüzü Deniz:Mersin*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004,s.282.

Batırık, Öğcel, Sini köftesi, Fellah köftesi, Lepe, Yumurtalı köfte, Susamlı köfte, Keşkek, Kapana, Humus yemeği, Erik yemeği, Yüzük çorbası ve Tatar çorbasıdır.

Hilmi Dulkadir, Mersin’de özellikle kış aylarında yapılan bir çorbayı, Arabaşı’nı bakın nasıl anlatıyor: Öncelikle tavuk pişirilir ve tavuk suyuna bir miktar salça konur ve kaynamaya bırakılır. Başka bir tavada biraz un, tereyağı ile kavrulur ve soğutulur. Yine bir başka kaba yağ konur ve domates salçası ile biber salçası kavrulur ve kaynamakta olan tavuk suyuna eklenir. Soğumaya bırakılan kavrulmuş un da et suyuna karıştırılarak konulur. Küçük parçacıklara ayrılmış tavuk eti de bu karışıma ilave edilir. Bu çorbanın en önemli özelliği, acı olmasıdır. Bu nedenle çorbaya acı biber ile karabiber eklenir. Bu arada hamur için tencerede su kaynatılır. Bir kişi kaynayan suda ayran çırpıcı kullanırken veya oklavayı iki el arasında döndürürken bir başkası, elenmiş unu azar azar suya döker. Ve karışım muhallebi kıvamına gelinceye kadar karıştırılarak kaynatılır. Daha sonra bu karışım, ıslak tepsiye boşaltılır ve soğumaya bırakılır. Servis sırasında baklava dilimi biçiminde kesilen hamur, çorba kâsesinin yanında konuklara ikram edilir. Kaşıkla alınan hamur, çorbayla birlikte yutulur. Arabaşı çorbası, şimdilerde tavuk çorbası adıyla lokantalarda satılmaya devam etmektedir.

Mersin mutfağında, et yemeklerinde de çeşitlilik göze çarpardı. Davar, koyun, deve, sığır gibi hayvanların eti daha çok yenirdi. Mersin’de yaygınlığını bugün de koruyan sıkma ve börek gibi yiyecekler kolay ve çabuk hazırlanır, ayaküstü yenilebilir ve hamur işi olduklarından uzun süre tok tutardı. Yine Mersin’in özel yiyeceklerinden olan kebab türleri de kentte, ayaküstü yenilebilecek dürümler şeklinde hazırlanırdı. Türkmen sıkması, kara kavurma, et sote, sebze kavurmanın sentezinden oluşan tantuni,³⁵⁸ dananın kaburga ve koldaki yağlı ve siyah kısmından alınan etten yapılırdı. Kıyma haline getirilen et, bir tepsi

³⁵⁸ Kuşbaşıdan daha küçük et parçalarının soğan, biber, maydanoz, domates vb. ile bir sac üzerinde pişirilmesi sonunda hazırlanan bir kebab türüdür. Bkz. *Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük*, Ankara, 2005, s.1903.

içinde suyunu çekinceye kadar haşlanırdı. Haşlanan et, tepsinin kenarına çekilir ve müşteri talep ettiğinde pamuk yağı ilave edilerek kızartılırdı. Tantuni'nin garnitürü soğan, domates, maydanoz ve naneden oluşurdu. Açık ekmeklerin ortasına sıra halinde soğan konur, soğanın üzerine ufak doğranmış domates, maydanoz ve nane yerleştirilir; kızartılmış et, kaşıkla bunların üzerine serpilirdi. Limon suyu, tuz, kırmızı acı toz biber bu karışıma eklenerek dürüm yapılır ve oval dürümlük ekmek ortadan ikiye katlanarak yarıya kadar sarılır ve müşteriye sunulurdu.

Mersin'de çokça tüketilen sebzeler ise, pancar yaprağı, hardal, semizotu, ebegümece, kuzukulağı, akkulak, küncügüzeli, bahar otu ve ısırgandı. Sayılan bu sebzelerle daha çok börek yapılırdı. Semizotu, karavak, bahar otu, kıvrışık, küncügüzeli, selleme ve lahanadan da salatalar yapılırdı.³⁵⁹

Tatlılara baktığımızda ise, özellikle Mersin'le özdeşleşen cezeryenin³⁶⁰ üzerinde biraz durmak isteriz. Türkiye'deki hemen hemen her yiyeceğin kendine ait bir hikayesi vardır. Kimi yüzyılların mutfak geleneğidir, kimi merak sonucu bulunmuştur, kimi de başka diyarlardan gelir ve adı zamanla yeni ülkesiyle, yeni ustasıyla anılmaya başlar. İşte Mersin'in cezeryesi de bu son grupta yer alır. Çünkü cezerye demek hem Mersin hem de Halil Usta demektir. Halil Usta'nın çok ünlü cezeryesinin öyküsü, Mersin'in Kiremithane Mahallesi'ndeki ufacık bir evde başlar. Gün gelip de "Yetti artık!" diyene kadar şekerleme ve helva imalatıyla uğraşır Halil Usta. Ve bir süre sonra Halil Usta'nın aklına seyyar dondurmacılık gelir. Evinde dondurma yapmaya başlar ve bugün bile "Dondurmacı Halil Usta" olarak tanınmasına neden olan ününü o yıllarda kazanır. Sonra dondurmacılık da yetmez Halil Usta'ya, cezerye yapmayı koyar kafasına. Yıl 1961'dir. O zamanlar kilosu 5-10 liradan günde on kilo kadar satar Halil Usta. Zamanla cezeryenin satışında büyük bir

³⁵⁹ Dulkadir, *a.g.m.*,s.284.

³⁶⁰ Cezerye, içine havuç, şeker, çok az miktarda limontuzu ve kabukları soyulmak kaydıyla fındık, ceviz, badem, fıstık gibi kuruyemişler konan bir Arap tatlısıdır.

artış olur. Halil Usta'ya göre cezeryeyi Türkiye'ye tanıtan ve sevdiren, Bahriyelilerdir. Mersin'e askerliğini yapmaya gelen denizciler, Mersin'den evlerine dönerlerken yanlarında mutlaka hediyelik eşya olarak cezeryelerden alıp giderlerdi. Arabistan'daki hurma ağaçlarının dingin gölgelerinden çıkıp Mersin'e gelen; bahriyelilerin çantalarına sokulup tüm Türkiye'yi gezen cezeryenin öyküsü bu kadar.³⁶¹

Yine Mersin'de çeşitli meyvelerden ekşiler elde edilirdi. Bunlar arasında nar ekşisi en çok yapılan ve tüketildi. Halk arasında renginden dolayı "kara ekşi" diye de anılırdı. Eylül-Ekim aylarında tam olgunluğa eren ekşi narlar toplanır, zarları kesilerek taneleri koçanlarından ayrılır, alınan taneler bez bir torbaya konularak bir teknede çiğnenirdi. Böylelikle çekirdeklerinden ve posalarından ayrılan şuruplar kaynatılarak ekşiler elde edilmiş olurdu. Koruk, sumak, dut, kızılı, dağ eriği, çökelek ekşisi de diğer ekşi türleri arasındaydı.³⁶²

³⁶¹ Dulkadir, *a.g.m.*,ss.284-285.

³⁶² Dulkadir, *a.g.m.*,s.285.

SONUÇ

Cumhuriyet devrimleri, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri boyunca yeni boyutlar kazanarak devam eden bir sürecin sonucunda gerçekleşmiştir. Gerçekleşen radikal dönüşümlerin, bu bir yüzyılı aşan miras olmadan anlaşılamayacağı açıktır.

Önceleri askeri alanda gerekli görülen Batı eksenli değişme, daha sonraki süreçlerde ekonomik ve sosyal alanlarda da etkili olmuştur. Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet Türkiye'sine geçişte, toplumsal alanda görülen sosyal değişim, toplum üzerinde yeni oluşumların kabulü ve toplumsal dönüşümün gerçekleşmesi şeklinde görülmüştür. Cumhuriyet'le birlikte modernleşme yolunda atılan adımlar, yeni bir toplumsal yaşam ortamı oluşturabilme amacıyla atılmıştır. Bu anlamda Cumhuriyet döneminde, devlet kurtarma düşüncesinden Batılı medeniyet seviyesine doğru toplumsal ilerleme düşüncesi temel hedef olmuş ve Batı tarzı yaşam, yukarıdan aşağıya uygulanan yöntemler ve yeni uygulamalarla devam etmiştir.

Cumhuriyet öncesinde modernleşme hareketlerindeki yaklaşım, Osmanlı aydınları ve devlet adamları için, geleneksel yapı ve ahlâk değerlerinin korunduğu, modernleşmeyi teknoloji ve bilimsel gelişmelerle sınırlı tutmak şeklinde görülmüş ve bu yönde hareket edilmiştir. Yeni dönemde ise, medeniyetin evrensel ve uluslar arası; kültürün ulusal olduğu şeklindeki düşünce, yeni bir tarzı dile getirmiş ve bu noktada Osmanlı düşüncesinden ayrılmıştır. Batı'yla tam bir bütünleşmeyi hedefleyen Cumhuriyet idaresi, modernleşmeyi devlet politikası haline getirmiş ve ideolojisini bu temel üzerine inşa etmiştir.³⁶³

Nihayetinde aynı coğrafya üzerinde yaşayan ve asırlara varan bir kültür birikimine sahip olan insanların, yönetimin ve rejimin değişmesiyle bunların bir anda kesin çizgilerle ayrılması düşünülemezdi. Gelenekler her ne olursa olsun, yapılan düzenlemelerle yeni bir

³⁶³ Özer, *a.g.e.*,ss.443-444.

sosyal yaşam oluşturma süreci, Osmanlı'da birçok alanda başlamış, Cumhuriyet ile kökten değişim ve çözümlere uğramış, yapılması düşünülen, planlanan birçok devrim başta İstanbul olmak üzere Türkiye'nin dört bir tarafında hızlı bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca Türk devrimi, modernleşmenin önünde engel olarak görünen birçok düşünce ve geleneği, sosyal hayata ait unsurları, alışkanlıkları aşılması gereken engeller sayarak önceki oluşumlardan daha farklı ve kararlı bir yol izlemiştir.

Bu arada gözden kaçırılmaması gereken husus, Cumhuriyet öncesi ve sonrası yazarların beyanatları çerçevesinde, Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki yazı ve romanlarda, gündelik hayata ilişkin geleneksel yapı, yaşam tarzı ve alışkanlıkların töre ve adetlere bağlı kaldığı, özellikle orta ve alt tabaka insanının, Avrupaî yaşam tarzı ve geleneklerine uzak durduğu görüşüdür. Tabii ki insanların yüzyıllarca sürdürdükleri alışkanlıklarının, yaşam tarzlarının ve geleneklerinin bir anda değişmesini beklemek ya da bunları değiştirmek zordur; ama imkânsız değildir. Dolayısıyla Cumhuriyet Türkiye'si, bu bilinçle hareket ederek, yaptığı modernleşme çabalarından geri adım atmamış ve toplumun modernleşmesi ya da asrileşmesi adına yürüttüğü çalışmalara kararlılıkla devam etmiştir.

Genç Osmanlı, İttihatçı ve Cumhuriyet'in yenilikçi kadrolarının düşüncesinde, insanların kılık kıyafetteki görünümleri, cadde ve sokakların mimarisi ve temizliği, mevcut kurumların türü ve niteliği gibi görünen unsurlar, Avrupalılaşıma yani modernleşme ile eşanlamlı olarak görülmüştür. II. Mahmut'la birlikte sarığın yerini fesin alması, cübbe ve yemeninin yerini setre-pantolona bırakması, feracenin yerini önce çarşafın, sonrasında ise tayyörün alması, hayat şartlarının değişmesiyle artık geleneksel yemeklerin yanında Avrupaî tarz mönülerin görülmesi ve yerde sini üzerinde yenilen yeme alışkanlığının masa üstüne taşınması gibi yenilikler toplumda kendini göstermiştir. Ayrıca bu süreç içerisinde,

hayata bakış açısında ve sosyal yaşam ile eğlence anlayışında önemli değişimler olmuş; eğitimin geliştirilmesi, alfabenin değiştirilmesi ve kadının sosyal alanda daha fazla görünür hale gelmesi gibi gelişmeler de yaşanmıştır.³⁶⁴

Toplum hayatında Avrupaî tarz yaşamın görülmesi ve modernleşme yolunda atılan adımların toplumun birçok kesimine tanıtılmasının yaygınlık kazanması, devlet politikasının yanında basın yoluyla da olmuştur. Tanzimat sonrası süreçte ve özellikle II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlükçü ortamda ve Cumhuriyet'le birlikte yeni rejimin politikalarını halka benimsetmede basının bir araç olarak kullanılması, toplumsal değişimin Batı eksenli gelişme göstermesini sağlamıştır. Sayıları hızla artan gazete ve dergiler, değişen sosyal yaşam ve davranış şekillerini gündemde tutmak, meşrulaştırmak ve yaygınlaştırmak noktasında önemli bir görev üstlenmiştir. Nitekim incelediğimiz dönem içerisinde yayınlanan onlarca gazete ve dergi yayınlamış oldukları makale, haber, yorum, moda ve kadın sayfalarında yeni rejim politikalarının dünyayla örtüştüğünü gösteren destekleyici haberlere, geçmişten o güne alınan mesafelere yer vermiştir. Ayrıca basında, eskiye ait olan her türlü alışkanlığın günün şartlarına uymadığı belirtilerek, modern yaşamın gerekleri için yapılması gerekenler halka sunulmuş ve bunlar, meşru ve ulaşılması gereken hedefler olarak gösterilmiştir. Böylelikle Batı dünyasında yaşanan gelişmelerin zaman kaybetmeden okuyucuya ulaştırılması, gündelik hayat, eğlence, moda vb. konuların Batı'ya endekslenmesi ve özellikle uzun yıllar dış mekânda yerini alamayan Türk kadını, dünyadaki hemcinsleriyle aynı yaşam tarzına çekme çabaları gazete ve dergilerin takip etmiş oldukları yöntem olmuştur.³⁶⁵

Bunun yanı sıra, aile içinde düzenlenen doğum ve evlilik yıl dönümlerini kutlama alışkanlığı, modernleşmeyle birlikte yaygınlaşan ve özünde laik bir kültürün izlerini

³⁶⁴ Özer, *a.g.e.*,s.445.

³⁶⁵ Özer, *a.g.e.*,ss.445-446.

taşıyan dikkat çekici göstergeler olmuştur. Eğlence hayatına ilişkin olarak Cumhuriyet, yeni anlayışları öngörse de Osmanlı'dan kalan son dönem nesli, bu dönemin eğlence anlayışına ilk etapta pek itibar etmemiştir. Çünkü bu tür eğlencelerde insanlar, nerede nasıl davranacaklarını bilememişlerdir. Bundan dolayı da, gazete ve dergilerin sütunlarında “modern yaşama uyum” adı altında, Avrupaî yaşam tarzı kuralları en ince ayrıntısına kadar yazılıp çizilmiştir.³⁶⁶

Cumhuriyet'in modernleşme çabası, dinin devlet kurumları ve toplumsal, kültürel yapı üzerinde var olan etkisini azaltma, hatta ona son vererek, bireyin Batı tarzı bir yaşamı benimsemesini hedeflemiş ve çalışmalar da bu doğrultuda olmuştur. Bu anlamda, Batılı hukuk sisteminin kabulü, tek eşlilik, Latin alfabesine geçiş, özgür bireyin oluşturulması vb. konularda çalışmalarda bulunulmuştur. Bu görüşten hareketle Cumhuriyet devrimlerini, topluma kabul ettirilmiş dış tesirli bir yenilik hareketi olarak değil; ancak kurucu iradenin toplumun çıkarı için uygun gördüğü modernleşme hareketleri olarak değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.³⁶⁷

Tabii bütün bu değişimlerin hızlı bir biçimde gerçekleşmesi, toplumda kültürel karmaşanın da yaşanmasına neden olmuştur; ancak ilerleyen yıllar ve geçen zaman içerisinde kültürel normlardaki farklılıkları ortadan kaldıracak devrimlerin topluma yerleşmesiyle bu karmaşaya son verilmiştir.

Cumhuriyet döneminde modernleşme, devletin bir politikası olarak uygulanırken, bir yandan bunun bir sonucu, bir yandan da doğal gidişe uygun olarak, biçimsel bakımdan modern görünümlü bir yaşam tarzının, Türkiye genelinde olduğu gibi Mersin'de de kendini göstermeye başladığını görüyoruz. Aslında Mersin, modernleşmenin ortasında büyüyen bir kent görüntüsü çizmiştir. Kuruluşundan itibaren yüzyıllık süreçte bir liman ve ticaret

³⁶⁶ Özer, *a.g.e.*,s.446.

³⁶⁷ Özer, *a.g.e.*,s.448.

kenti olarak gelişen Mersin'in bu görüntüsü, gündelik hayatında da rahatlıkla izlenebilmiştir. Bu anlamda özellikle kentte yaşayan gayrimüslim nüfusun ve levanten ailelerin varlığı oldukça dikkat çekici göstergelerdir. Her ne kadar bu gayrimüslim nüfus ve levanten ailelerin sayıları, yaşanan göçlerle azalmış olsa da, bu kesim, modernleşmeyi balolardan operetlere, kılık kıyafetlerden yeme içme kültürüne ve âdâb-ı muâşeret kurallarına kadar Batılı hayat öğelerinin Mersin'e yerleşmesinde öncü olmuşlardır. Bu anlamda modern yaşam ve modern yaşamın gerekleri, daha çok bu ailelerin talepleri neticesinde gerçekleşmiştir. Yeni ve sürekli gündemde tutulan modern yaşam tarzının ve davranışlarının Mersinlilere yansımaları, o dönemlerde bu nüfus aracılığıyla olmuştur.

Cumhuriyet devrimlerinin hayata geçirilmesiyle, Mersin'de bu yeni yönetim şeklinin modern binaları yapılmaya başlanmış, ayrıca kentin sosyo-kültürel hayatına dolayısıyla gündelik hayatına canlılık getirecek mekânlar oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, Cumhuriyet ile hedeflenen modern yaşam biçimini yerleştirmede çok önemli bir görev üstlenen Halkevlerinin Mersin'de açılmasından sonra kentte yaşayanlar, modern yaşamın kendisi için yeni alanlarını tanıma ve uygulama şansı bulmuştur. Burada yapılan kültürel ve eğitim amaçlı etkinlikler, hem Halkevi kollarında çalışanlar için hem de bu etkinlikleri izleyen Mersinliler için sosyal yaşamın vazgeçilmezlerinden olmuştur. Halkevinin yürüttüğü eğitim ve kültür amaçlı faaliyetler, müzikten konferansa, spordan dans yarışmalarına kadar çok geniş bir yelpazede gündelik hayatın içerisinde yer almıştır. Mersin Halkevi, toplumu ilgilendiren konularda konferanslar vermiş; müzik ve resim kursları başta olmak üzere çeşitli konularda ve dallarda kurslar açmış; kendi bünyesindeki tiyatro koluyla sürekli temsiller sahnelemiş; gösterdiği filmler ile kendi salonu dışında seyyar film makinesiyle de halka film izletmiş; kentin yerel tarihi ile ilgili çalışmalarda bulunarak bunları İçel Halkevi dergisinde yayınlamış ve düzenlediği yardım amaçlı

balolarla, bu yeni eğlence şeklinin kentte yaygınlaşmasını sağlamaya çalışmıştır. Kısacası Mersin Halkevi, halkı eğiterek ve sanatı sevdirek Cumhuriyet'in hedefi olan devrimlerin halkla birlikte gerçekleştirilmesini öngörmüştür.

1920-1930 yılları arasında Cumhuriyetin resmi kültürü ve ideolojisi Ankara'dan ülkeye yayılırken, yeni tarz eğlenceler, alışkanlıklar, sosyal mekânlar Mersin'de görülmeye başlamıştır. Bu doğrultuda sinemalar, gazinolar, barlar, alaturka saz ve doğu tarzı eğlence ve mekânlar, kahvehaneler, kulüpler, ailece gidilecek yerler kent merkezinde açılarak Mersinlilerin hizmetine girmiştir. Ayrıca yaşanan bu yeni alışkanlıklar ve düzenlemeler kentte yaşayanların dış görünüşüne de yansımıştır. İnsanlar sakalını kesmiş, çarşaf ve fesini çıkarmış; takım elbiseli, kravatlı Batı modelinde bir topluluğa dönüşmeye başlamıştır. Oluşan yeni ortam içerisinde Cumhuriyet bürokrasisi, aile ortamında düzenlenen özel gün ve programlarla ortak yaşam alanlarını genişletme fırsatı bulmuştur. Bu ortamda kadın, Batı tarzı gündelik hayata katılmanın ilk ciddi adımını atmaya başlamıştır. Düzenlenen özel günler ve davetlerle Cumhuriyet'in ilk yıllarında oluşan atmosfer, kadını mahalle ortamından ve evinden salonlara taşımıştır.

Kısacası gerçekleştirilen devrimler, Türk toplumunu Batı medeniyetine dahil etmek için yapılmıştır. Cumhuriyet döneminde artık modernleşmek bir amaç olmaktan çıkmış ve yaşanan bir hayat olmuştur. Bu anlamda Avrupâî yaşam tarzını takip etme anlayışı, özellikle Cumhuriyet'le birlikte Mersin'in toplum yapısında kendini göstermiş ve Mersinlilerde, Cumhuriyet'in modern bir toplum yaratma hedefine sahip çıkarak, bu yeni yaşam tarzını gündelik hayatlarının içerisine dahil etmişlerdir.

KAYNAKÇA

A. Gazete

Yeni Adana Gazetesi

Yeni Mersin Gazetesi

B. Dergiler

Atlas Tarih

İçel Halkevi

İçel Sanat Kulübü

İstanbul

Mersin Deniz Ticareti

Milli Folklor

Mozaik

Tarih ve Toplum

Toplumsal Tarih

C. Araştırma ve İnceleme Eserler

Arısan, K., ve Günay, D.A. (1995). *Abdülaziz bey, Osmanlı adet, merasim ve tabirleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Acar, M.Ş. (2011). *Osmanlı'da günlük yaşam nesnelere*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.

Açıkgöz, Ö. (2008). *Osmanlı modernleşmesi*. İstanbul: Lotus Yayınları.

Adıyeke, A. N. ve Adıyeke, N. (2004). *Modernleşmenin doğurduğu kent: Mersin, sırtı dağ, yüzü deniz: Mersin içinde* (ss.69-89). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. İstanbul: Sarmal Yayınları.

Akbaş, F. ve Uğur, S. (1944). *İçel rehberi*. Mersin: Yeni Mersin Basımevi.

- Akçalı, A. A., ve Aslan, E. (2012). Tarih öğretiminin iyileştirilmesi yolunda alternatif bir yöntem: sözlü tarih. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20, 669-688.
http://www.kefdergi.com/pdf/20_2/20_2_20.pdf Erişim Tarihi: 05.06.2012.
- Akyıldız, A. (2004). *Osmanlı bürokrasisi ve modernleşme*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alkan, A. (1991). Apartman ve aile. *Türk aile ansiklopedisi* içinde. (Cilt 1, ss.126-130). Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- _____. (1996). Hamamlar. *Osmanlı ansiklopedisi* içinde. (Cilt 1, ss.197-198). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Altun, F. (2011). *Modernleşme kuramı, eleştirel bir giriş*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Arı, H.S. (2007). *Osmanlı'da aile hayatı*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Arpat, B. (2000). *Bir İstanbul var idi*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Artan, G. (2009). *Bir düşün müydü o Mersin?*. Mersin: Mersin Deniz Ticaret Odası Yayınları.
- And, M. (1972). *Tanzimat ve istibdat döneminde Türk tiyatrosu*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- _____. (1983). *Türk tiyatrosunun evreleri*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- _____. (1995). Saray tiyatrolarının bölgesi Beşiktaş. *İstanbul Dergisi*, 10, 78-84.
- _____. (1999). *Osmanlı tiyatrosu*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Ayan, A. (2011). Mersin'de eski bir yılbaşı. *Kent Kültürü ve Yaşam Dergisi Vizyon* 33, 6, 46-47.
- Ayata, S. (1991). Apartman hayatında iç ev ve salon. *Türk aile ansiklopedisi* içinde. (Cilt 1, ss.131-134) Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları.
- Aydın, U. (1991). *Keşfedilmemiş kıta: günlük yaşam ve zihniyet kalıplarımız*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydın, S. (1993). *Modernleşme ve milliyetçilik*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

- Bardakçı, M. (1999). *Şahbaba*. İstanbul: Pan Yayınları.
- Bassano, L. (2011). *Osmanlı imparatorluğunda gündelik hayat*. (Çev. Selma Çangi) İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Baykara, T. (1992). *Osmanlılarda medeniyet kavramı ve 19. yüzyıla dair araştırmalar*. İzmir: Akademi Yayınları.
- Belge, M. (1983). Türkiye’de gündelik hayat. *Cumhuriyet dönemi Türkiye ansiklopedisi* içinde (Cilt: 3 ve 4, ss. 836-876). İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____. (1983). Cumhuriyet döneminde Batılılaşma. *Cumhuriyet dönemi Türkiye ansiklopedisi* içinde (Cilt 1, ss.260-264). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berkes, N. (2006). *Türkiye’de çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Berman, M. (1999). *Katı olan her şey buharlaşıyor*. (Çev. Ümit Altuğ ve Bülent Pekeri) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berger, B., Kellner, H. ve Berger, L.B. (2000). *Modernleşme ve bilinç*. (Çev. Cevdet Cerit) İstanbul: Pınar Yayınları.
- Black, C. E. (1989). *Çağdaşlaşmanın itici güçleri*. (Çev. M. Fatih Gümüş) Ankara: Verso Yayınları.
- Braudel, F. Coarelli, F. ve Aymard, M., (1995). *Akdeniz, mekân ve tarih*. (Çev. Necati Erkut) İstanbul: Metis Yayınları.
- Bozdoğan, S. (2001). *Modernizm ve ulusun inşası*. İstanbul: Metis Yayınları.
- _____. (2010). *Türkiye’de modernleşme ve ulusal kimlik*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Bozkurt, İ. (2001). *Salnamelerde Mersin*. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- _____. (2012). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Mersin*. Mersin:Mersin Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Canatan, K. (1995). *Bir değişim süreci olarak modernleşme*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Caunce, S. (2001). *Sözlü tarih ve yerel tarihçi*. (Çev. Bilmez Bülent Can - Alper Yalçınkaya) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Certeau, M.D. (2009). *Gündelik hayatın keşfi 1*. (Çev. Lale Arslan Özcan) Ankara: Dost Kitabevi.
- _____. (2010). *Gündelik hayatın keşfi 2*. (Çev. Erkan Ataçay, Çağrı Eroğlu) Ankara: Dost Yayınları.
- Çavdar, T. (1983). Devralınan sosyal hayat. *Cumhuriyet dönemi Türkiye ansiklopedisi* içinde (Cilt: 3, ss. 828-835). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çeçen, A. (2000). *Atatürk'ün kültür kurumu halkevleri*. İstanbul: Cumhuriyet Kitap Kulübü Yayınları.
- Çetin, H. (2003). *Modernleşme ve Türkiye'de modernleştirme*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çıplak, N. (1968). *İçel tarihi*. Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası.
- Çiğdem, A. (2002). Batılılaşma, modernite, modernizasyon. *Modern Türkiye'de siyasi düşünce, modernleşme ve Batıcılık* içinde (Cilt 3, ss.4-13). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Danacıoğlu, E. (2001). *Geçmişin izleri: yanı başımızdaki tarih için bir kılavuz*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Darkot, B. (1961). İçel maddesi. *İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 5, ss. 928-930). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Deren, S. (2002). Kültürel batılılaşma. *Modern Türkiye'de siyasi düşünce modernleşme ve batıcılık* içinde (Cilt 3, ss.384-389). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Develi, Ş. (1993). Eski Mersin’de esintiler. *Mozaik Dergisi*,12, 34-35.
- _____. (2008). *Dünden bugüne Mersin*. Mersin: Mersin Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- _____. (2007). *Eski Mersin’de yaşam*. Mersin: Avcı Ofset.
- _____. (2008). Mersin’de bir kıraathane (Ziya Paşa kıraathanesi). *İçel Sanat Kulübü*, 157, 6-7.
- Doğan, A.E. (1999). *Küreselleşme ve kentlerin dönüşümü, Mersin örneği*. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Duben, A., Behar, C. (1996). İstanbul haneleri. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dulkadir, H. (2004). Mersin folklorundan çeşitlemeler. *Sırtı dağ yüzü deniz: Mersin içinde* (ss. 282-285) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Duman, D. (1997). Cumhuriyet baloları. *Toplumsal Tarih*, 37, 45-48.
- Dumont, P., Georgeon, F. (1996). *Modernleşme sürecinde Osmanlı kentleri*. (Çev. Ali Berktaş) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Durakbaşa, A. (1998). Cumhuriyet döneminde modern kadın ve erkek kimliklerinin oluşumu ve münevver erkekler. *75. yılda kadınlar ve erkekler içinde* (ss.36-40) İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- _____. (1988). Cumhuriyet döneminde Kemalist kadın kimliğinin oluşumu. *Tarih ve Toplum*, 9, 39-45.
- Durukan, A. (2006). *Cumhuriyet’in çağdaşlaşma düşüncesinin yaşama ve mekâna yansımaları: halkevi binaları örneği*. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı. Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Dursun, D. (1993). Kadının siyasallaşmasının anlamı. *Yeni Zemin*,2,8-9.

- Ediz, İ. (2008). Osmanlı'dan cumhuriyet'in ilk yıllarına kahvehaneler ve sosyal değişim. *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*,1,179-189. Erişim Tarihi: 11.07.2010
http://www.fed.sakarya.edu.tr/arsiv/yayinlenmis_dergiler/2008_1/2008_1_15.pdf
- Eisenstadt, S.N. (2007). *Modernleşme: başkaldırı ve değişim*. (Çev. Ufuk Coşkun). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Emiroğlu, K. (2001). *Gündelik hayatımızın tarihi*. İstanbul: Dost Kitabevi.
- Erdil,R. (1988). *Atatürk'ün Mersin'e gezileri*. Mersin: Yeni Cenup Ofset.
- Erjem, Y. (2009). *Mersin'de göç, kentleşme ve sosyal problemler*. Mersin: Mersin Valiliği Yayınları.
- Erkan, R. (2002). *Kentleşme ve sosyal değişim*. İstanbul: Bilim adamı Yayınları.
- Ersoy, U. (1997). *Bir zamanlar Mersin'de*. İstanbul: Evrim Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2006). *Tanzimat ve yönetimde modernleşme*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Evren, B. ve Can, D.G. (1997). *Yabancı gezginler ve Osmanlı kadınları*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Evren, B. (2000). *İstanbul'un deniz hamamları ve plajları*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- _____. (1993). Sinemalar. *Dünden bugüne İstanbul ansiklopedisi* içinde (Cilt 7, ss.8-9). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Eyüboğlu, İ.Z. (2007). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk kadını*. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Faroqhi, S. (2009). *Osmanlı kültürü ve gündelik yaşam*. (Çev: Elif Kılıç) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Felek, B. (1974). *Yaşadığımız günler*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Georgeon, F. (2002). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne ramazana dair siyasi alışkanlıklar. (Çev. Saadet Özen) *Toplumsal Tarih*, 107, 548-555.

- _____. (2006). *Osmanlı-Türk modernleşmesi*. (Çev. Ali Berktaş) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Georgeon, F.G. ve Helene, D. (1999). *Doğu'da kahve ve kahvehaneler*. (Çev. Meltem Atik – Esra Özdoğan) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Giddens, A. (2010). *Modernliğin sonuçları*. (Çev. Ersin Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gingsborg, P. (2010). *Gündelik hayat politikaları*. (Çev. Muhsin Önal Mengüşoğlu) İstanbul: Açılım Kitap.
- Göle, N. (2002). Batı dışı modernlik: kavram üzerine. *Modernleşme ve Batıcılık* içinde (Cilt 3, ss.56-67). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güntekin, M.N. (2011). *Orhan Kemal'in romanlarında modernleşme, birey ve gündelik hayat*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Gürbüz, M. ve Sandal, E.K. (2003). Mersin şehrinin mekânsal gelişimi ve çevresindeki tarım alanlarının amaç dışı kullanımı, *Coğrafi Bilimler Dergisi,1*, 117-130. Erişim Tarihi: 10.07.2010 <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/33/822/10446.pdf>
- Hanioglu, M.Ş. (2006). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e zihniyet, siyaset ve tarih*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Harootunian, H. (2006). *Tarihin huzursuzluğu modernlik, kültürel pratik ve gündelik hayat sorunu*. (Çev. Mehmet Evren Dinçer) İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Hattox, R. (1996). *Kahve ve kahvehaneler*. (Çev. Nurettin Elhüseyni) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Hollinger, R. (2005). *Postmodernizm ve sosyal bilimler*. (Çev. Ahmet Cevizci) İstanbul: Paradigma Yayınları.

- Huntington, S. (2002). *Modernleşme kuramı: eleştirel bir giriş*. (Çev. Fahrettin Altun) İstanbul: Yöneliş Yayınları.
- Işın, E. (2001). *İstanbul'da gündelik hayat*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İnsel, A. (1995). *Türkiye toplumunun bunalımı*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Jeanniere, A. (1994). *Modernite nedir*. (Çev. Nilgün Tural Küçük) Ankara: Vadi Yayınları.
- Kalaycıoğlu, E. ve Sarıbay, A.Y. (2000). *Türkiye'de politik değişim ve modernleşme*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kandiyoti, D. ve Saktanber, A. (2005). *Türkiye'de gündelik hayat*. (Çev. Zeynep Yelçe) İstanbul: Metis Yayınları.
- Karaağaç, A. (1995). *Mersin'i ararken*. Mersin: İmar Ofset.
- Karadağ, N. (1988). *Halkevi tiyatrosu çalışmaları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Karal, E.Z. (2003). *Atatürk ve devrim*. Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yayıncılık.
- Karpat, K.H. (2006). *Osmanlı'da değişim modernleşme ve uluslaşma*. (Çev. Dilek Özdemir) Ankara: İmge Kitabevi.
- _____, (2008). *Osmanlı modernleşmesi, toplum, kuramsal değişim ve nüfus*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Katoğlu, M. (2008). *Çağdaş Türkiye içinde* (Cilt 4, ss.433-435). İstanbul: Cem Yayınları.
- Keleş, R. (2012). *Kentleşme politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kıray, M. (1998). *Kentleşme yazıları*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kili, S. (2000). *Atatürk devrimi: bir çağdaşlaşma modeli*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Kongar, E. (1985). *İmparatorluktan günümüze Türkiye'nin toplumsal yapısı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Köker, L. (1990). *Modernleşme, Kemalizm ve demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- _____. (2001). Devlet ve demokrasi, Kemalizm/Atatürkçülük: *modern Türkiye'de siyasi düşünce* içinde (Cilt 2, ss.97-111). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kyvıg, D.E. Marty, M. A. (2000). *Yanı başımızdaki tarih*. (Çev. Nalan Özsoy) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Lefebvre, H. (1998)). *Modern dünyada gündelik hayat*. (Çev. Işın Gürbüz) İstanbul: Metis Yayınları.
- _____. (2012). *Gündelik hayatın eleştirisi 1*. (Çev. Işık Ergüden) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lewis, B. (1996), *Modern Türkiye'nin doğuşu*. (Çev. Metin Kıratlı) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Lewis, R. (1973). *Osmanlı Türkiye'sinde gündelik hayat*. (Çev. Mefkure Paroy) İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları.
- Loo, H.V.D. ve Reijen, W.V. (2003). *Modernleşmenin paradoksları*. (Çev. Kadir Canatan) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Mardin, Ş. (2000), *Türk modernleşmesi. makaleler 4*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Maktav, H. (2002). Cumhuriyet'in sinemacısı Muhsin Ertuğrul. *Tarih ve Toplum*, 227, 310-314.
- Mantran, R. (1991). *16. ve 17. yüzyıl'da İstanbul'da gündelik hayat*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay) İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Mazak, M. (2009). *Gündelik hayatından renklerle eski İstanbul*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Meriç, C. (1983). Batılılaşma. *Cumhuriyet dönemi Türkiye ansiklopedisi* içinde (Cilt 1, ss.234-244). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, N. (2000). *Osmanlı'da gündelik hayatın değişimi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

- _____. (2004). *Gündelik hayat ve fetvalar*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Meşe, İ. (2006). *Ulus devlet olma yolunda Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk siyasi kimlikleri ve modernleşme*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Mintruzi, H. (1994). *İstanbul anıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Mutlu, F. (1941). Mersin şehri nasıl ve ne zaman kuruldu?. *İçel Halkevi Dergisi*, 4, 38-39.
- Nutku, Ö. (1983). Cumhuriyet tiyatrosu. *Cumhuriyet dönemi Türkiye ansiklopedisi* içinde (Cilt 9, ss. 2511-2530). İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____. (1999). *Atatürk ve Cumhuriyet tiyatrosu*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Oğuz, İ. (2006). *Mersin kentinin kuruluş öyküsü*. Mersin: Mersin Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2001). *Osmanlı toplumunda aile*. İstanbul: Pan Yayınları.
- Ödekan, A. (2005). Konut. *Türkiye tarihi* içinde (Cilt 3, ss.419-425). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Öğün, S.S. (2007). *Gündelik hayatımızın kültürel yansımaları*. İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.
- Özdemir, N. (2005). *Cumhuriyet dönemi Türk eğlence kültürü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özdem, F. (2004). *Sırtı dağ, yüzü deniz: Mersin*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özer, İ. (2006). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e yaşam ve moda*. İstanbul: Truva Yayınları.
- Öztürk, S. (2004). Cumhuriyet'in ilk yıllarında asri kahvehaneler. *Toplumsal Tarih*, 124, 84-89.
- _____. (2005). *Cumhuriyet döneminde kahvehane ve iktidar*. İstanbul: Kırmızı Yayıncılık.
- Öztürk, N. (2011). *Osmanlı sosyal hayatı*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.

- Öztürkmen, A. (1996). Milli bayramlar, şekli ve hatırası I. *Toplumsal Tarih*, 28, 29-35.
- _____. (1996). Milli bayramlar, şekli ve hatırası II. *Toplumsal Tarih*, 29, 6-12.
- _____. (1998). Sözlü tarihin yerel tarih araştırmalarına katkısı. *Yerel Tarih*,1, 12-15.
- Özuyar, A. (2012). Sinema salonlarımızda ilk filmler. *Atlas Tarih*, 12, 138-143.
- Perec, G. (2009). *Olağan-ıçî gündelik hayatın envanteri*. (Çev. Zeynep Bengü). İstanbul: Everest Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (1994). Bayram alayları. *Dünden bugüne İslam ansiklopedisi* içinde (Cilt 1, ss.244-246). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları
- _____.(1998). Ulusal egemenlik ve çocuk bayramı'nın tarihinden. *Toplumsal Tarih*, 51, 4-12.
- Sencer, M. (1999). *Osmanlı toplum yapısı*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Sevil, M. (1999). *Türkiye 'de modernleşme ve modernleştiriciler*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Sevengil, R.A. (1993). *İstanbul nasıl eğleniyordu?* İstanbul: İletişim Yayınları.
- Shaw, S. (1982), *Osmanlı imparatorluğu ve modern Türkiye*. (Çev. Mehmet Harmancı) İstanbul: E Yayınları.
- Smith, A.D. (1996). *Toplumsal değişme anlayışı*. (Çev. Ülgen Oskay) Ankara: Gündoğdu Yayınları.
- Sperco, W. (1989). *Yüzyılın başında İstanbul*. (Çev. Remime Köymen) İstanbul: İstanbul Kütüphanesi Yayınları.
- Steinhaus, K. (1995). *Atatürk devrimi sosyolojisi*. (Çev. M. Akkaş) İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Stokes, M. (2003). Gündelik yaşamı tanımak. *Kültür fragmanları* içinde.(ss.324-326). (Çev. Zeynep Yelçe) İstanbul: Metis Yayınları.
- Şahin, H.Z. (1996). Darülbedâyi'den şehir tiyatrolarına. *İstanbul Dergisi*, 16, 38-42.

- Taner, T.(1985), Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kentsel dönüşüm, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye ansiklopedisi* içinde (Cilt 4, ss. 878-890). İstanbul: İletişim Yayınları
- _____. (1994). *Osmanlı toplumsal düzeni*. Ankara: İmge Yayınevi.
- _____. (1994). *Türk devrimi ve sonrası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tanpınar, A.H. (1990). *Sahnenin dışındakiler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanyeli, U. (1998). *Mekânlar, projeler, anlamları, üç kuşak Cumhuriyet*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Tazegül, M. (2005). *Modernleşme sürecinde Türkiye*. Erzurum: Babil Yayınları.
- Tekeli, İ. (1982). *Türkiye 'de kentleşme yazıları*. Ankara: Turhan Kitabevi
- _____. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kentsel dönüşüm. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye ansiklopedisi* içinde (Cilt 4, ss. 878-890). İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____. (1998). Türkiye'deki kent tarihi yazımı üzerine düşünceler. *Tarih yazımı üzerine düşünmek* içinde (ss.148-166) Ankara: Dost Kitabevi.
- _____. (2000). *Tarih yazımında gündelik yaşam tarihçiliğinin kavramsal çerçevesi nasıl genişletilebilir?*. İstanbul: Türkiye Toplumsal ve Ekonomik Tarih Vakfı.
- _____. (2011). *Kent, kentli hakları, kentleşme ve kentsel dönüşüm*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tesal, R.D. (1996). Bir İstanbul vardı. *Tarih ve Toplum*, 27,28.
- Thompson, P. (1999). *Geçmişin sesi: Sözlü tarih*. (Çev: Şehnaz Layikel) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Touraine, A. (2000). *Modernliğin eleştirisi*. (Çev. Hülya Tufan) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Turan, Ş. (2005). *Türk kültür tarihi*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

- Turgut, M. (2005). *Göçler ve Mersin tarihi*. İstanbul: Etik Yayınları.
- Türe, F. (1997). Alafranga bir hanım. *Toplumsal Tarih*, 39,42-45.
- Türk Dil Kurumu (2005). *Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkdoğan, O. (2004). *Osmanlı'dan günümüze Türk toplum yapısı*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Türköne, M. (2003). *Türk modernleşmesi*. Ankara: Lotus Yayınları.
- Ural, T. (2008). *1930-1939 Arasında Türkiye'de âdâb-ı muâşeret, toplumsal değişme ve gündelik hayatın dönüşümü*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı. Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Uğur, S. (1943). *İçel tarihi*. Mersin:Yeni Mersin Matbaası.
- Uygun, S. (2010). Eğitim tarihi araştırmalarında sözlü tarih yaklaşımı ve sözlü tarihte bir öğretmen: Hayrettin Uysal.3,2-13. <http://www.selcukuygun.com/site/wp-content/uploads/2010/09/bir-s%C3%B6zl%C3%BC-tarih5.pdf2010>. Erişim Tarihi: 05.06.2012.
- Uzun, M., ve Albayrak, N. (1988). Hamam. *İslam ansiklopedisi içinde* (Cilt 15, ss.430-433). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Üçok, A. K. (1963). *Kahve, Türkiye'de kahve ve kahvehaneler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ünlü, T. (2006). Kentsel mekânda değişimin yönetilmesi. *Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 2, 63-92. Erişim Tarihi: 10.07.2010
http://jfa.arch.metu.edu.tr/archive/0258-5316/2006/cilt23/sayi_2/63_92.pdf

- _____. (2007). Mersin'in mekânsal biçimlenme süreci ve planlama deneyimleri. *Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 3, 425-436. Erişim Tarihi:10.07.2010
http://www.mf.gazi.edu.tr/journal/2007_3/DERGI_2007_V22_NO3_pp425-436.
- Ünlü, T.S. (2007). *19. yüzyılda Mersin'in kentsel gelişimi*. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ünlü, T.S., ve Ünlü, T. (2009). *İstasyon'dan fener'e Mersin*. Mersin: Mersin Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları.
- Ünver, S. (1963). *Türkiye'de kahve ve kahvehaneler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Üsdiken, B. (1994). Eski Beyoğlu'nda restaurant, bar, gazino ve meyhaneler. *Toplumsal Tarih*, 8, 20-23.
- Vural, S. (2007). *Mersin halkevi*. Ankara: Mutlu Son Yayınları.
- Yaşar, A. (2010). *Osmanlı kahvehaneleri*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yavi, E. ve Yavi N. (1998). *Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. yılında İçel*. Ankara: İçel Valiliği, Türk Basın ve Basım Yayınları.
- Yavuz, H. (2002). Modernleşme: parça mı, bütün mü?. Batılılaşma: simge mi kavram mı?. *Modernleşme ve batıcılık içinde* (Cilt 3, ss. 212-218). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yeşilkaya, N.G. (1999). *Halkevleri: ideoloji ve mimarlık*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____. (2001). Halkevleri. *Modern Türkiye'de siyasi düşünce. Kemalizm içinde* (Cilt 2, ss. 113-118). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yılmaz, M. (2012). *Bir öğretmenin anıları*. Mersin: Pitura Yayınları.
- Yiğit, R. (2001). *Mersin halkevi*. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yurt Ansiklopedisi, (1982), *İçel maddesi*. (Cilt 5, ss.3616-3764). İstanbul: Anadolu Yayınları.

Zat, V. (1999). *İstanbul barları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Zilfi, M.C. (2011). *Modernleşmenin eşiğinde Osmanlı kadını*. (Çev. Nemciye Alpay) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Zürcher, E.J. (1996). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. (Çev. Yasemin Saner Gönen) İstanbul: İletişim Yayınları.

Wagner, P. (2003). *Modernliğin sosyolojisi*. (Çev. Mehmet Küçük) İstanbul: Doruk Yayınları.

D. Sözlü Tarih Görüşmeleri

DENİZHAN, Fethi,	Mersin, 19.04.2011.
DEVELİ, Şinasi,	Mersin, 20.04.2011, 27.04.2011, 04.05.2011.
ERKAN, Halil,	Mersin, 05.06.2011, 07.06.2011.
GÜRLER, Zeki,	Mersin, 30.05.2012.
NASİF, Lina,	Mersin, 07.06.2011.
OKTAR, Turgay,	Mersin, 11.04.2012, 23.05.2012.
ÖZGÜR, Hüsnüye,	Mersin, 05.05.2011.
ÖZGÜR, Fethiye,	Mersin, 05.05.2011.
ŞİMŞEK, Hilmi,	Mersin, 17.04.2011, 20.04.2011.
TANRIVERDİ, Refika	Mersin, 03.05.2011.
TEPE, Durmuş Ali,	Mersin, 15.06.2011, 17.06.2011.
TOROĞLU, Atilla,	Mersin, 22.05.2012.
TOROĞLU, Şarman,	Mersin, 22.05.2012.
UYSAL, Ali,	Mersin, 04.05.2011.

YILDIRAN, Hüseyin, Mersin, 19.04.2011.

E. Koleksiyonlar

Ali Murat Merzeci Arşiv ve Koleksiyonu

Mersin Üniversitesi Akdeniz Kent Araştırmaları Merkezi Arşivi

EKLER

YENİ MERSİN

YEVMEGAZETE

Yıl 3 No. 226

Kurtuluş Bayramı n şehrimizde tes'it edildi

Kurtuluş bayramında çok güzel bir sabahın te faaliyet vardı. Herkenden sokak-dığın akışlarına oldu. Konuşmalar... var. Kes dünden... anlık güne... ediyor. lelerini: ıgalamertce ha-birbirlerine... Buçukta hareketler... yvetli ordu... ka bile bu mimi ler camii... ustu... ekleplerin ada topl... ediler. doçun çaldı. başlandı... ve Ken- yeri işgal eden te- lan be- lmiş ve- niin pek

Tüccar Kulübünde Çay Ziyafeti

Dün tüccar kulübünde Mücadele Milliyede vatan Müdafası için bilfiel gah- sını İhtiyat zabitanın gere- fine bir çay ziyafeti verilmiş ve bu ziyafette halk fırkası heyetü mü- teşebbisesi, sabık müdafayı büyük azaları ile İhtiyat zabitanı bulunmuşlardır. Belediye reisi Mithat bey ufak bir hitabe irat etmişler ve: Muhterem arkadaşlar, Mersin Kurtuluşunun yıl dönümünü tes'it ettiğimiz şu gündür; menleketi kur- taran hakiki kahramanları karşısında görüldüğümüz der- dodayı çok mes'ut ve se- vineliyim. Mücadele esnasında harikalar yaratan sizleri ve arkadaşlarımızı samimi bir hisle selamlıyorum. Bu mücadelede iştirak eden ve çalışan bütün arkadaşlarımızı buraya toplamak çok güzel bir emeldir. bünyüb Gaziden ilham alan ve bu ilham aşikle koşan, çalışan arka- daşlarımızın adedi binleri mütecevizdir. bundan do- layı bu mümkün olamadı- ğından aneak müfreze kumandanlarımız toplaya- Hic bir zaman yılmadınız. detle doludur. Bu lari ha-

Hitabede bulunan Bozkurt bölük kumandanı Özalp Efe

YENİ MERSİN

GÜNDELİK SİYASİ HABER FIKIR GAZETESİ

Yarı güzel Mersinimizin kurtuluşunun 16 ıncı yıldönümüdür. Bu büyük bayram Saat 9,5 da Cumhuriyet alanında törenle kutlanacaktır.

Mısır parlamentosu Bir Ay Müddetle Feshedildi

Mektepler Kral lehine büyük tezahürata bulundular. Başvekilin teşekkülleri

Kahire, 3 (Radyo) - Kral Faruk, bir emriyle Mısır parlamentosunu bir ay müddetle feshetti.

Başvekil Mehmed Mahmut Pasa gazeteleri kabul ederek beyanatta bulunmuş hükümet üyeleri ile beraber tara- fından gösterilen himade teşek- ker emittir.

Atatürkün teşekkülleri

Ankara, (Radyo) Bıya- sau Cemal Damcı Kültü- günde: Yılbaş münasabetsiyle yur- dın her tarafından Atatürke vatanseverlerin yüceak duygularını ve samimî hislerini ifade etmeleri bilâhaza binlerce tel- graf gönderildi. Teşekküller Atatürk bu samimî duyguları ve temennileri dolayısıyla yurt dışından teşekkül ve samimî dileklerinin bildirilmesini Ana- dolu Alparslan emir buyur- muştur.

Suriyede Neler oluyor?

Türk Konsolosu şerefine ziyafet Filistin hudutları- da takyidat - Sama gelen yaralılar - Cezire muha- ziri) dağıtıldılar - Mesulih müstereke işleri - Ha- rice gönderilecek münasibler - Fransız memurları- nın maası - Vatandaş ve muhalif parti-Suriye meclisi

Şam - Türkiye konsolosu B. Filistin hükümetinin konsolosluğ- na teahül münasabetsiyle şerefine Haricîye Vedî Sadullah Ecealî tarafından bir ziyafet verilmiştir. Ziyafette Masud Vedî, Doktor Kiyâlî, Emir Adil Arslan, Meh- med Ebeşî Fahir, Bursal, Refikcum bur suami katib, Dahiliye ve Haricîye müdürleri hazır bulun- muşlardır.

Berit - Filistin'den Suriye ve Lübnan hudutlarına geçen bir- lüklilere kargı güdüldü. İstidat- ın şahsını Filistin'deki İngiliz ne- kametsi Yüce Komiserlikten talep emitti.

Bu mesele için bir Filistinli beyet Filistin'den buraya gelmiş ve Yüce Komiserlikte temasa başla- mıştır.

Yüce Komiserlik bu hususta İhtiyat İhtiyasına tevessül etmiş Suriye hudutlarına ilüca edecek olan İhtilâclilerin yalnız sâhihat- ını almış teslim edilmemiş ve kendilerinin müteci addedilmemiş bildirmiştir.

Şam - Filistin İhtilâlinde yaralanan Suriye hudutlarına ilüca etmiş olan yaralı Araplar Şam hastanelerine yatırılmışlar- dır. Herk bunları ziyaret ederek- hediyeleri taahhüt etmişlerdir.

Fransız emiyet idaresi bu yaralıların hüviyetlerini ve yara-

Amerikadaki Hataylılar Bu yurtdağlarımızın da yurda dönme için hazırlandıkları bildiriliyor.

Antakya (Yeni Gün) - Yurt dışlarımızın yurda dönme için devam etmektedir. Vedîli katib- de dün akşamki trenle İskender- rana gelmiştir.

Eveleente yurtdışında gibi son kânunun yurtdışında kadar Türkiye'deki Hataylıların hepsi yurtdışında dönmüş olmaktadır. Diğer taraftan mevzuatın öğren- digimize göre, uzun yıllardan beri cenubi Amerikada yerleş- miş bulunan Hataylılar arasında da yurda dönmek hazırlıkları başlamıştır. Bu yurtdağlarımız da gelecek ay sonunda gelmeleri beklenmektedir.

Halkevinin faaliyeti

Antakya - Yurda dönmek-

Köy memurlarının kadro ve

Yeni Mersin, 23 Nisan 1944

Yeni Mersin
GÜNDELİK SİYASİ HABER FİKİR GAZETESİ

Çocuk ve Milli Hâkimiyet bayramımız kutlu olsun
iki bayram

23 Nisan Töreni
Saat 9,30 da Stadyonda yapılacak **Talebeler and içecekler**

ATLETİZM BAYRAMI DA EBJÜNİ

Karadenizde askeri nakliyat yapan iki Rumen vapuru
Dün İstanbul limanında ahkonuldu

Çocuk
Ankara'da bugün, milli bayramımızda, çocuklarımızın bayramını kutluyoruz. Çocuklarımızın bayramını kutluyoruz. Çocuklarımızın bayramını kutluyoruz.

23 Nisanın Mânası
Bu günün manası, milli hâkimiyet bayramıdır. Bu günün manası, milli hâkimiyet bayramıdır.

Sabri Öçer İstanbuldan geldi
Amelîyat için daha önce İstanbul'dan gelen Yurtiçi İşleri Bakanlığı Sabri Öçer dün İstanbul'dan geldi.

Çürümeğe başlıyan buğdaylar hakkındaki neşriyatımız alâka ile karşılandı
Mes'eleden Ofis Umum Müdürü Haberdar Edildi

İKTİBASLA O RUH

Yeni Mersin, 19 Mayıs 1944

Yeni Mersin
GÜNDELİK SİYASİ HABER FİKİR GAZETESİ

19 Mayıs Bayramının bugün 25 nci yılını kutluyoruz
Böyle bir yıl dönümünde hepimizin parçalanmaz bir bütün halinde aynı duyguları taşımamızdan daha tabii ne olabilir?

Harahımızda tesiri bu kadar geniş, mânası bu derece derin bir değişiklik pek nadirdir

Sovyet taarruzu başladı mı?

YUGOSLAV VATANSEVERLERİ inadla döğüşüyorlar

19 Mayıs programı

Futbol gruplar şampiyonası maçları bugün başlıyor
Yarın da güreş müsabakaları yapılacak

Kassino boşaltıldı
Üç kasaba daha düştü

Buğday Mes'elesi Ofis: "Buğdayların çürümeye başladığı, doğru değil diye Peki: Yeni yüzdesinin tesli başlandığına ne diye"

FILADE BEYAN İMZAZ

Ebedî

Yeni Mersin, 27 Nisan 1954

Sayın Mersin Halkına Müjde

İşletmekte olduğum Ak Kahve Lokantasına, Mersinin öteden beri ihtiyacı olan bir Aile Cazını temin etmiş bulunuyorum.

Öğle ve akşam yemeklerini Cazlı olarak müşterilerime sunacağımı müjdelirim.

Öğle ve akşam mütenevvi Çerez ve yemekler, ayrıca Döner Kebabı bulunur. Seri, Temiz Servis, ucuz fiyatlar.

Ak Kahve müsteciri
Hasan Taşayır

3-30 (248)

Yeni Mersin, 19 Birinci Kanun (Aralık) 1930

**TÜRK
OCAĞI
Sineması**

Her gün cazip , güzel
filimler göstermektedir

Görünüz

Yeni Mersin, 29 Mayıs 1931

(Yeni Mersin) Sahife 2

Muhterem Mersinlilerin nazarı dikkatine

Bu kerre kebapçı dükkanıma ilâveten açtığım lokantadan maksat kebab yemekten ösarıp mevsimin müte-nevvi sebzelerile midelerini tasfiye etmek isteyen aziz müşterilerimin hariçte nebati yağlarla yapılan yemekleri yiyerek midelerini bozmamak içindir.

Rayıhadar tere yağile ve nezafetine son derece dikkat edilerek yapılan yemeklerin beher tabağı on kuruştur. Bu teşebbüsümüz ve müşterilerimize karşı yapılan fedakârlık yaz mevsimine mahsus olmayıp kışında devam edecektir.

Nezafet ve Nefasetile tanınmış olan kebablarımız kemafisabık mevcuttur.

Müşterilerimize bir sâhulet olmak üzere ayrıca tenzilatlı abune kaydinede başlanmıştır. Arzu edildiği takdirde Evlere, dükkanlarada yemek gönderilecektir. Bir defalık tecrübenin iddiamızı isbat edeceğine şüph yoktur.

Fiat Listemiz

Kurus	
10	Bilumum et sebze yemekleri
10	Bilumum tatlılar
5	Yogurt, cacık ve sair sovuqluklar
5	Alelumum turşualr
5	Alelumum meyveler

Adres :

Sebze pazarı karşısında
Numune lokanta ve
kebabçısı
Ahmet Yusuf

Yeni Mersin, 26 Birinci Kanun (Aralık) 1930

Raşit Rıza
VE
ARKADAŞLARI

Bu günden itibaren şehrimizde temsillerine başlayacaktır.

Loca ve biletlerinizi sinema kişesinden tedarik ediniz.

...günce garibuz coenkür mübahâkasında kazanmalar mübeccit hediye vermiştir.

BERLİNDE BEVAZ KADIN TİCARETİ
Berlin 26 (A.1)
polis beyaz kadın ticareti yapan bir teşkilât mensuruna yakarmıştır. Bir kaç kişi devkil olmuştur.

Rusumât
Belâdiye tarafîndan münyede ile satılmakta olan rusumâtın geçen umarileşigünâ belâdiye ücreti müdâhasesinde kasâle zarf ile ilâz olmuştur.

Zebhiye, zerk, kanâziye rusumâtı geçen bir euzâre mubeten büyük bir fark ile vermiştir.

kiymetli yardımlarına istinaden intişar etmekte olan gaz temiz, yakında yine evvelki hâciminde mütemnevvi yazılarla dört sahife olarak intişar edecektir. sipariş ettiğimize Yeni Harflerimiz vürüt etmiştir.

Yeni Mersin pek yakında yeni harfler ve yeni kilişlerle kariler ino arazi hitmet edecektir.

Müqim bir rica
Mersinimize benzer memleketlerin kalabalık meclislerinde birer işaret meclisleri belâdurulâsı halkın ve lâhassa otomobil ve arabalar gibi vesâilî nakliyenin bir kaz ya meclis vermeksizin munâfâzaman gelip geçmelerini temin ediyor. mersinimizde de en kalabalık ve ve sekiz yol ağzı bulunan ve bir kaç defa kazaya şâhit olan gümrük meydanında bir işaret memurunun vücutu elzem bulduğundan muhterem belâdiye heyetimizde bu hususta nazarı dikkatlerini celi ve himmetlerini rica ederiz.

...bir surette geçti.
Opret heyetinin sekiz kişiden mürekkep okistirasına tuccar kulübü okistirasının işiraki müdir Nurrit'in beyin bir felâkârlıktan çekinmediğini isbat etmektedir. kâdilerini tebrik ederiz.

istih borâzımıza nazaron (istabul opret heyeti) Adanadan vaki dat. t üzerine bu okşam (Leblebici horhor ağk) namındaki alem şumul opret temsil etmektedir. sonra üç temsil etmek üzere adanaya azimet edecek ve avâzinde (Marîçâ) (istabul gülü) gibi büyük eserlerini temsil edecektir. Kendilerine muvaffakiyetler temenni ederiz.

denize günüşten birer nefes olmuştur.

Hatlar, maniler arasında bunalar ruhlar, vüs'atları, kanat çırpma için cabalar, gözlerde aşkî âhat gicelerinin meşaleleri yanarmış.

Züvelen mütemler, suş ve alımları okşarken, muhayyel sevgilimin narin ellerini, şefkatkâr nevezilerini hatırlatmış.

Bahar gelince, siyah gözü âz derin bakışlarla kîrîkleri yakaa ummanlar hazırlanmış.

Siyah gözler içinde müthiş uçumlar, boğucu dumanları, ve efsane beldeleleri varmış.

Çok Fıatları

İstanbul	
Londra	980' 20
New-york	40,
Paris	12,5
Milano	9,33
Berlin	2,05
Zürich	2,53,50
Prag	16,47,5
Viyana	3,46,5
Amsterdam	1,21,5
Sofya	67,25
Altun	830
İstikrazî dahili	93 ,75
R. şimendöferleri	8,31
Dağın muvâhhide	215
İş bankası	14 25

İzmir	
Londra	988' 75
Newyork	40,925
Pris	7,39
Milano	10,27
İşirleri u	40'

BU AKSAM TÜRK OCAĞI SINEMASINDA LEBLEBİCİ HOR HOR AĞA

Sabî M. Fuat

Marsahanî Yıldı matbahında dağret maluma -
Telgraf adresi: Mersin Yeni Mersin - Posta kutusu: 144

YENİ MERSİN

Sabahları Çıkar

1 inci sene - sayı: 239

Mevâlî müdâr H. Zeki

Tecris tarihi: 24 temâz 928
Alınmas seneligi 12, altıyığı 7, ucaylığı 4 lira. Momalıklî seneliye için 20 liradır.

Maarif

Müdürlüğün cevabı

Yeni Mersin gazetesi basım müdürlüğüne müzaheret efanâm :
1 - mayıs - 19,9 tarihli gazetemin bas makalesinde millet meclislerinden alıs ediyoruz - halkın u meclislere karşı gördüğü ilk şlap ve heyvanı sevgisizliğinden şikâyet ediyoruz ve bundan evvel olmak üzere maarif nazirî gostoryoruz. mekteplerini ocan mümlerini tayin eden u mekteplere ştabe etmeye ve dârete etmeye - zabit - fütâ fakihân Eri yan bir idare için teok daha başka derarsa bildirmeca ederim.

Y. İdaremin kâfir Propoganda yapıldığını söylemek bize bu hususta sizle beraberim. ka içinde gazetimiz usulî propoganda bulunmayan idaremin şik hususunda çok müstir.

Gazetemiz

Mukterem karilerinin kiymetli yardımlarına istinaden intişar etmekte olan gazetemiz, yakında yine evvelki hâciminde mütemnevvi yazılarla dört sahife olarak intişar edecektir. sipariş ettiğimize Yeni Harflerimiz vürüt etmiştir.

Yeni Mersin pek yakında yeni harfler ve yeni kilişlerle kariler ino arazi hitmet edecektir.

ŞİVRİNEK MENBALARI KURULTUYOR

Kışla civarında soğuk su umâğundan mütehasıl ön donümden fazla yaz vs kiş bir menbal maraz re astma intişarına amil olan bataklık suya mücadîle naticeî olarak beşâdan kırk nefes ve belâdiyede de anile tedâfik edilecek kurultulmaya çalışısın ve onçulu gün zarfında üçyüz metre altında ve 1,80 derinliğinde bir kanal hıtr etirilerek şehrimiz şihâli umniyesi için fena bir vâsıla olan bu bataklık buğün hâminen izalecine müvaffik olunmuştur.

HAYVAN SİRKATI VE DERDEŞİ

Darül bedayi

Dün gece Birinci temsilini verdi

dün akşam mersin Türk ocağı sinemasında Darülbedayinin temsil ettiği (Mürai) piyesi türkemize M. Kemal bey tarafından nakil edilmiştir. Eserin aahı maktelerinin şah eser komedis telifdir. üslup güzel. temsil fevkalâdedir.

Nan'atıkların hepisi rollarında muvaffik olmuşlardır.

Darülbedayi bu eserle vâcigleneli bir gece yatmıştır.

Hey't şehrimizde, üç temsil daha verecektir.

Bu akşam M. Fahri beyin adoptasyonu (teyzehanım) isimli üç perdilik komedide vedat Nedim beyin telif eseri (üç kişi arasında) oynanacaktır.

Yarın akşam son veda müsameresi (Şekir pirin) Hamletle tetvîc edilecektir.

Hamlet facası Ertogrul Muhsin bey tarafından tercüme edilmiş ve sahneye konmuştur.

yagmurlar

BEKÂRLAR ŞEHİRİ

Tarsus bir ay sonra tam dört ay bekârlar şehri olacaktır.

Bekârlar şehri deyince bazı kariler düşünürler. Tarsusa sıvri sinek ile uçak anı hücum eder halk aile ve çocuklarını sırtına atırları gibi sologu namunda alırlar namurün palavrasını meşhurlar çocukları rahmetli olan palavracıların yerlerine ilâ maşallah yenileri daha kabiliyetli olarak yetiştirmiştir. allahın izniyle eskilere tas çıkarırlar hele eski bursaç Nazım ile oguz amuce işe başlarsa sebil üzerinden cehennem deresi boz teppe hattı havâisi de meslektir. paltalı zeki ile müşah da işe başlarsa telgraf ile adam sevk ederler yeterli masbâhın bagcısında bir kaç adet endâht edilmiş ya hanada bir fikir sorgarsanız şunu söylerim.

Yüz senedir namrun için verilen paraları bana verin havanzı ifsas eden batakları kurutur sinekleri mah-

YAZAN

Veda

YOLCU

Yıldızlara okşamı yirmi beş baharın renk çirine hüzzamı içine cekeceğine baralara kadar gelen balbalâ yolu arkasını yuzunlu bir taş başını omuzuna dayayıp dalğın gökklere baktı.

Bu herak sularında al v saçlı, yeşil gözlü bir güzel gördü. yasemenleğin yuzünde hüzzamın okşamın masumiyetin sürülüşünü etemin gülgesini pıhtı gibi oldu.

almında iziraban cikiçleri, yanaklarında lalelerin rengi geziyordu.

Menekşe kokuları ortaylığı sarıyor. kalbi heyecantardan orolmuş bir düğüm oluyordu.

Gözlerinde hafif bir sis başında hafif bir vğultu vardı.

Bu yolu ben, bu şubheli insan ben idim sevgi...

Susamışım . tigenleğin saçlarında dudaklarımı yangınımı söndürmek isteyordum . birdenbire baktığım suları içinde o gözler hayal yerine siyah demir-

Sevgimin feryadı hasretin emâi iziraban büyük bir ifade eden bir ses duyulmuş ve baktım.

Uzakta bir menekşe tarlasına morluklarında. Uzakta eğerini semâya doğru ozaan, beyaz tülleler burunmuş bir beyaz hayal uyuyordu.

Maliklerle, bir beyazlık ben beyaz bir göme bir renk gömüşi yaksı lıyordu. İste oradan, oradan bu kük derdi nergislerin içinden uçan o beyaz haya yine yavaş yavaş iniye bir beyaz demetin için girmeğe başlamıştı. Bir sonra yine o derin me nihayetsiz malik, binhuş lekersiz u'uklor esmri meğe boğladı.

oh sevgi . onun çukre gâip olduğu şere ru ve haykıl herca koştım fakat herhalı bınamımdın omi, gâim o havâl, o ümit . . .

(mabadar)

BU AKSAM N. BETCİ

Yeni Mersin, 7 Teşrini Sani (Kasım) 1929

Yeni Mersin

1000 SAYI 151
El Maki Kooperatifleri Kurumu Sayfa 3

Japonya

H.E. TEARETİZ
İstanbul : 10 — Geçen aydol bidayetinde açılan japon ticaret sergisini ziyaret edenler iki ay zarfında mühtim bir yeküna halig olmuştur . sorgi hala bir çok ticaret erbabi tarafından ziyaret edilmektedir . sorgi heyeti Hırsat ve id halat ticaretlerimizden bacalarını japon ticaret müessesatila taminiştir .
Son aylar zarfında japonyadan kaput bozi idhatı tozayıt etmiştir .
Japonya ile Türkiye arasında ticarete için icar edilen vapur seferleri ragret gürdügünden badema nede sekiz vapur istanbul manına gelecektir .

Adana

PAMUKLARI
Pamuk piyasası son illerde bir az gevşek olmaktadır . Manafih türk mulları dünya piyasala ragbattedir .
dünya pamuk piyasası en mühimmi olan liöl piyasasında kanusani teslimi malların esi 9 pene 46 santim i teslimi malların lib-9 pena 73 santimden icale görmektedir .

Günde

10 PARA
nadolunun her könde birer çocuk ayının yükselmesi i Himayei Etfahm ünizden beklediği dim .

Doktor

RIZA TAHSİN BEY
Uzun müddet dahili , kadın , asabi ve çocuk hastahkları üzerinde teveggül eden doktor Riza Tahsin bey efendi şehrimize gelmiştir .
Mumaleyin cariğünde terzi Habip Kebbas efendinin dükkani arkasındaki Soryan efendi hanesini isticar ederek orada hasta kabul ettiğini meserretle haber aldık .
Vücutundan memleketimizin istifade edeceği aşikâr olan mumaleyihi telrik ve muvaffak olmasım temenni ederiz .

İlan

Mersin Liman inhisar şirketinden ;
Şirketimize alınmakta olan yükletme ve boşaltma tarifesinin tarife komisyonunca asnen kabul ve iktisat vekâletince de tasuk edildiği atakadarama ilân olunur .

İlan

Mersin ziraat bankasından ;
Maası gösterecekleri le-yakata göre 60-80 lira üzerinden tayin edilmek üzere münhal bulunan şubemiz veznedar muavinliği için 17-11-29 pazar günü saat 16 de şubede müsabaka imtihanı yapılacaktır . askerlikle alakası olmayan taliplerin evrakı müspitelerile şubeye müraعاتları ilân olunur .
2—2

YILDIZ

Fotografhanesi
Mersin Kışla Caddesi
Yıldız Matbaası itisafında
YILDIZ fotografhanesinde her nevi resimler çekilir . Büyük küçük , agrandisman , kara kalem , yağlı boya ve ipeklî mandil üzerine Güzellige itina edilir . Siparişler günü gününe verilir .
GAZİ HaZretlerinin
Muhtelif resimleri bulunur . İstanbuldan sipariş edilen muhtelif gereçteler gelmiştir .
Almakta istical ediniz
Bir hatıra olarak çektiğecğiniz resimleri YILDIZ fotografhanesinde yaptırduğunuz memnun kalacağımıza şüphle etmeyiniz .
Fiatlar mutedildir .

Türk ocağı sinamasında

PEK YAKINDA
KAZANUVA
MÜMESSİLİ: İVAN MUJUKİN
Sabırsızlıkla Bekleyiniz

İlan

Mersin Türk kooperatif şirketinden ;
Mersin liman şirketi işçileri kooperatif i için teahhüt şekliyle ekmeke ve mangal kömürü alınacak .
Toptan bilumum bakka liye okka malları mübayan edilecektir .
Vemek isteyenler nümuneleri ve teklif mektup larile 15-11-29 tarihine kadar Mersin liman şirketi

Vatandaş!

Yerli malı kullan
Nöbetçi
EĞZAHANELER
Mersinde Şahhat
Tarsusta şükran
eczahaneleridir .
kooperatifi meclisi idare eci Mansur beye muraçat edecektir .
2-3

Yeni Mersin, 12 Teşrini Sani (Kasım) 1929

Türk ocağı sinamasında

Bu Akşam

KAZANUVA

MÜMESSİLİ: İVAN MUJUKİN

Fırsatı kaçırmayınız